

МИРОСЛАВ ДЕЩИЦЯ

**МАЛИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ
ЦЕРКОВНО-
ІСТОРИЧНИЙ
СЛОВНИК**

МИРОСЛАВ ДЕЩИЦЯ

МАЛИЙ
УКРАЇНСЬКИЙ
ЦЕРКОВНО-
ІСТОРИЧНИЙ
СЛОВНИК

ВИДАВНИЦТВО «ОСНОВА»
ЛЬВІВ — 1994

*Присвячується Світлій Пам'яті пра-
діда Йосифа Радецького, діда Сте-
пана Радецького, батька Івана Де-
щиці — дяковчителів в с. Спасові на
Сокальщині.*

«Малий Український церковно-історичний словник» поміщає дані про зародження, розвиток Української Церкви від найдавніших часів до сьогодення. Основний розділ словника — персоналії українського (всіх конфесій) духовенства, які крім душпастирства займалися суспільно-політичною, громадською та іншою діяльністю (письменники, науковці, політики, агрономи, вчені-пасічники, вчителі, музиканти, художники, археологи, історики, філософи та ін.), а також чужоземних діячів, які брали безпосередню участь в розвитку і піднесенні українського церковного життя. Крім цього, в словнику подано: відомості про головних старозавітних і новозавітних осіб, Отців і Учителів Церкви, літургічні пояснення і термінологія, деякі філософсько-богословські визначення тощо.

Враховуючи багатолітнє відчуження нашого суспільства від Церкви, незнання багатьма людьми, особливо молоддю, своїх церковно-обрядових понять і звичаїв, в словнику подаються також такі, як на перший погляд, загальновідомі визначення: що таке релігія, християнство, релігійні свята, таїнство, гріх, піст та ін., а також короткі пояснення різних Богослужень.

Словник може використовуватись як допоміжний довідковий посібник при вивченні істо-

рії України і української Церкви, біблійної екзегетики і літургії, корисний кожному, хто цікавиться історією християнства, рідного краю і церковно-обрядових звичаїв.

В кінці словника поміщена хронологічна таблиця головних подій в Українській Церкві за останніх сто років.

Мирослав-Юрій Дещиця.

Друкується за дозволом церковної влади.

СКОРОЧЕННЯ В ТЕКСТАХ ПОЯСНЕНЬ

ап.	— апостол	нар.	— народився
архієп.	— архієпископ	півд.	— південний
б.	— біля	півн.	— північний
бібл.	— біблійний	пол.	— половина
бл.	— близько	політ.	— політичний
вид.	— видання	проф.	— професор
гал.	— галицький	поч.	— початок
гр.	— грецький	р.	— рік
гр.-кат.	— греко-като- лицький	рр.	— роки
гром.	— громадський	св.	— святий
євр.	— єврейський	світс.	— світський
єп.	— єпископ	свещ.	— священник
закарп.	— закарпатський	сір.	— сірійський
ін.	— інший (інше)	ст.	— століття
і т. п.	— і тому подібне	т. зв.	— так званий
кін.	— кінець	укр.	— український
лат.	— латинський	церк.	— церковний
митр.	— митрополит	цсл.	— церковно- слов'янський
напр.	— наприклад		

+ — знак перед датою смерті.

А

ААРОН — перший первосвященик Старого Завіту.

АБАДОННА (евр.) — 1) пекло, підземелля у книзі Йова, в псалмах і притчах Соломона; 2) знищувач, ангел погуби, сатана.

АББА (сир.) — батько; назва єпископів і патріархів у сирійській і коптійській церкві; в Євангелії св. Марка — Всеотець.

АББУНА — духовний голова у ефіопських християн.

АБЕЛІТИ — колишня християнська секта гностичного характеру в північній Африці у IV ст.

АБЛАМСЬКИЙ Д. — український церковний композитор першої половини XIX ст.; намагався обмежувати італійські музичні впливи, спирався на старі українські мелодії.

АВВАКУМ — VII ст. до Христа, старозавітний пророк, восьмий з 12 «малих пророків», святий, автор однойменної книги.

АВГУСТИН — святий, єпископ у Гіппо в Африці, один з найславніших учителів Церкви (353—430).

АВДІАНИ (антропоморфісти) — християнська секта, заснована Авдієм з Месопотамії у IV ст.; визнавали, що Бог має тіло, на подобу якого створена людина.

АВЕЛІТИ — християнська ересь з IV ст., яка засуджувала подружнє життя.

АВЕЛЬ — син Адама і Єви, брат Каїна, який його вбив.

АВЕСАЛОМ — третій син Давида, виступав проти батька.

АВРААМ (евр. батько багатьох) — перший син Тарі, родом з Халдеї; з Авраамом уклав Бог Старий Завіт.

АВРААМІТИ — секта IX ст., яка заперечувала божество Ісуса Христа; називалася від свого засновника Авраама з Антіохії і була поширена в Сирії.

АГАВ — християнський пророк I ст., родом з Юдеї.

АГАПИ (гр. братолюбні столи) — у первісній Церкві був звичай, що всі вірні однієї громади збиралися на спільну вечерю, при цьому відправлялося Богослуження.

АГАПІТ ВИШНЕВСЬКИЙ (світське ім'я Антоній) — 1926, архієпископ Катеринославський, урочисто зустрічав Директорію на Софійській площі в Києві, помер у більшовицькій тюрмі.

АГГЕЙ — VI ст. до Христа, старозавітний пророк, десятий з 12 «малих пророків», святий, автор однойменної книги.

АГЮГРАФІЯ, АГЮЛОГІЯ — опис життя, діяльності, почитання і прославлення святих.

АГНЕЦЬ — 1) Божий — символічна назва Ісуса Христа; 2) літургічний — чотиригранна частиця, вирізана з просфори; 3) пасхальний — однорічний баранець, що його ізраїльтяни споживали в час Пасхи.

АГНОСТИ — назва двох християнських сект (IV і VI ст.) — заперечували всевідучість Христа і обстоювали безперервну боротьбу з духами.

АГРАФИ (гр.) — не записані у Святому Письмі вистови Христа.

АГРІПА — Ірод Агріпа I, внук Ірода Великого, вбив апостола Якова і ув'язнив апостола Петра.

АДАМ (євр. земля) — прабатько людського роду.

АДВЕНТИСТИ — секта, заснована В. Мілером у 1833 році, вірять у близький прихід Христа.

АДОНАЙ (євр. «мій господь») — означення Бога у Старому Завіті; при вимовлянні замінює ім'я Ягве (Єгова).

АДОПЦІАНИ — секта VIII ст., не визнавали Христа сином Божим.

АКАФИСТ (гр.) — акастістос — несідальний; одне з християнських східних Богослужень візантійського походження, присвячене звеличенню Христа, Богородиці чи святих. Акафист не зв'язаний із жодним часом дня чи року.

АКАФИСТИК — Богослужбова книга — збірка акафистів.

АКЕРОВИЧ ПЕТРО — XIII ст., укр. архієпископ, 1245 брав участь в Ліонському Вселенському Соборі.

АКОММІТИ (гр. безсонні) — монахи, що ділилися на хорові групи 3—6 чол. і відправляли безперервні Богослуження.

АКСІОС (гр.) — достойний (при свяченнях диякона, священника).

АЛИЛУАРИЙ — співається після «Алилуя» («хваліте Бога»).

АЛІПІЙ — Олімпій Печерський, старійшина українського іконописання; чернець Києво-Печерського монастиря ХІ ст.

АМВОН або **АМБОНА** (гр.) — підвищене місце в церкві біля Царських Врат, з якого колись читали Святе Письмо; тепер амвон — проповідальниця.

АМВРОСІЙ — медіоланський єпископ (340—97), Отець і Учитель Церкви, автор церк. пісень (напр. «Тебе Бога хвадим»).

АМВРОСІЙ ГУДКО — єпископ укр. православної Церкви, ректор Волинської Духовної семінарії, архімандрит; підтримував національну свідомість вірних; 1917 загинув у В'ятській губернії.

АМІНЬ (євр.) — нехай так буде.

АМОС — VIII ст. до Христа, третій із 12 «малих пророків», святий, автор одноіменної книги.

АНАБАПТИСТИ (гр. перехрещенці) — найбільше непомірковані протестантські сектанти, які не признавали хрещення дітей; виступали проти державної влади, ліквідовані в 1535.

АНАЛОЙ або **ТЕТРАПОД** — чотиригранний стіл, що стоїть на середині церкви. На аналої лежать серед свічок хрест і образ.

АНАТОЛЬ — заступник єпископа Волинської єпархії, в 1675 написав «Облога Почаєва турками».

АНАФЕМА (гр.) — відлучення від Церкви.

АНАФОРА (гр.) — повторення того самого слова або звороту; у літургії: Служба Божа або тільки її канон.

АНАХОРЕТ (гр.) — пустельник, відлюдок.

АНГЕЛ (гр. вістун) — у релігії: назва безтілесних розумних істот.

АНГЕЛОВИЧ — 1) Андрій, 1766—1820, професор церковного права у львівському університеті, написав «Право канонное»; 2) Антін, 1756—1814, галицький митрополит, написав історію української Церкви (латинською мовою).

АНДРЕЙЧУК ЄВСЕВІЙ — 1841—1910, православний священник на Буковині, русофільський діяч, публіцист.

АНДРІЄВИЧ-МОРАРЮ СІЛЬВЕСТР — справжнє прізвище Мельник, 1843—95, церк. діяч на Буковині, родом з Галичини; 1880—95 православний митрополит Бу-

ковини; українофоб, румунізатор буковинської православної Церкви.

АНДРІЄВСЬКИЙ АРСЕНІЙ — холмський греко-католицький єпископ 1604—1619.

АНДРІЙ КРІТСЬКИЙ — архієпископ крітський, +б. 726, написав «Великий покаянний канон».

АНДРІЙ ПЕРВОЗВАННИЙ — святий, брат св. Петра, перший покликаний Христом, помер мученичою смертю на скісному хресті в Ахаї; за переказами проповідував у країнах навколо Чорного моря і подорожував Дніпром до Новгороду.

АНДРІЯН — ігумен Михайлівського Видубицького монастиря в Києві, духівник князя Рюрика Ростиславича, потім — єпископ Білгородський і Юр'євський (згадується в Літописі руському).

АНДРУХОВИЧ КОСТЬ — +1905, один із перших греко-католицьких священників в США, автор книги «З життя русинів в Америці» (1904).

АНІМІЗМ (лат.) — вид первісної релігії, що вірить в існування душі не тільки в людині, але також в інших предметах природи.

АННА — єврейський первосвященик за часів Ісуса Христа.

АННА — імена декількох біблійних жінок: 1) мати Самуїла; 2) пророчиця, дочка Фануїла з Асирового покоління; 3) мати Пресвятої Богородиці.

АНОМЕІ — крайні аріани, на їх чолі стояв Аетій, диякон з Антіохії (IV ст.).

АНТИДІКОМАРІЯНІТИ — противники «приснодієства» Діви Марії.

АНТИДОРИ (гр.) — частиці проскури, які в церкві роздаються вірним вкінці Служби Божої.

АНТИКЛЕРИКАЛЬНИЙ — той, що виступає проти впливів Церкви на громадське життя.

АНТИМІНС (гр.) — хусточка, в якій зашиті св. мощі; на антимінсі завжди повинні лежати св. Євангеліє і хрест.

АНТИПАСХА — неділя після Великодня.

АНТИПЕНДІЙ — закриття Престолу спереду і обох боків.

АНТИРРЕЗІС — відповідь Іпатія Потія з 1599 на полемічний твір Мартина Броневського «Апокрізіс».

АНТИТАКТИ — гностична секта II ст.

АНТИТРІНІТАРІЙ — спільна назва різних сект, які відкидають догму про Пресвяту Трійцю.

АНТИФОН (гр.) — в Старому Завіті псалми або їх частини, які співалися стих за стихом на переміну двома хорами; тепер — три церковні пісні Служби Божої, складені з стихів псалмів (у Східній Церкві їх впровадив Ігнатій Богоносець).

АНТИХРИСТ — противник Христа, що має прийти на землю перед кінцем світу, згадується в книзі пророка Даниїла й апокаліптичній літературі.

АНТІПА ІРОД — син Ірода Великого (4—39 р. по Христі); за намовою Іродіади велів стягти голову Іванові Хрестителю.

АНТОЛОГІОН (гр.) — Минея на свята, яку переклав Йов Борецький, а переклад виправив Захарій Копистенський; видана 1619 в печерській друкарні.

АНТОНІН — маляр XVIII ст., волинський чернець.

АНТОНІЙ — 1) святий Антоній Великий, 251—356, засновник чернецтва, жив у північному Єгипті; 2) святий Антоній Печерський, 983—1073, засновник чернецтва в Україні, заснував Печерський монастир в Києві.

АНТОНІЙ (ОЛЕКСІЙ) ХРАПОВИЦЬКИЙ — 1864—1936, православний митрополит; 1902 архієпископ Волинський, 1914 архієпископ Харківський, 1918 митрополит Київський; виступав проти українського національного руху; з 1920 на еміграції.

АНТОНОВИЧ МИРОСЛАВ — нар. 1917 в м. Долині; диригент «Візантійського хору» (Голландія); історик укр. церк. музики.

АПОКАЛІПС (гр.) — откровення, об'явлення; пророка книга Нового Завіту, написана св. Йоаном.

АПОКРИФ (гр.) — твір релігійного змісту, який не відповідає догмам Церкви, описує про осіб і події нез'ясовані у Святому Письмі.

АПОКРІЗІС — полемічний трактат М. Броневського проти католицизму, 1598.

АПОСТОЛ (гр. посланець) — 12 вибраних учнів Христа; богослужбова книга, в якій містяться Діяння і Послання святих Апостолів.

АПОЛЕЯ (гр. знищення) — твір Йова Борецького, написаний у відповідь на «Апологію» (1628), в якій Мелетій Смотрицький обороняв унію.

АПОЛОГЕТИКА (гр.) — наука про оборону християнської віри.

АПОСТОЛЬСЬКИЙ ЄРУСАЛИМСЬКИЙ СОБОР — збір Апостолів 49 р. по Христі, на якому вирішено, що

обрядовий закон Мойсея не є обов'язковим для християн, які навернулися з поганства.

АПОСТОЛЬСЬКІ БРАТИ — загальна назва різних християнських ересей, проповідували повернення до апостольської простоти; в III—IV ст. називались апотактиками.

АПОСТОЛЬСЬКІ ОТЦІ — вчителі Церкви, що жили і працювали в безпосередньому зв'язку з Апостолами: св. Варнава, св. Климент Римський, св. Ігнатій Антіохійський, св. Полікарп, св. Єрма, св. Папій Гієрапольський.

АПОСТОЛЬСЬКІ ПРАВИЛА — збірник. в якому є 85 коротких канонів для священства.

АПРАКОС ЄВАНГЕЛІЄ — укладене не по чотирьох євангелистах, а по неділях, від Великодньої, як читаються вони в церкві.

АРАМ — біблійна назва Сирії і Месопотамії.

АРАН — син Тари, брат Авраама і Нахора, батько Лота.

АРДАН ІВАН — 1871—1940, гр.-кат. свящ., громадський діяч у США; 1920—1922 радник місій УНР і ЗУНР у Вашингтоні.

АРІЙ — один з найбільш відомих єретиків (б. 270—336), александрійський священник; вчив, що Ісус Христос не є Богом як Отець, не є Йому рівний, тобто заперечував божество Христа. Нікейський Собор (325) осудив його науку.

АРКУДІЙ ПЕТРО — 1578—1633, гр.-кат. богослов, грек, проживав на Волині.

АРСЕНІЙ ГРЕК — Елассонський єпископ, в 1586—88 учителював в Ставропігії у Львові.

АРСЕНІЙ (ОЛЕКСАНДР МАЦІЄВИЧ) — митрополит, нар. 1697 на Волині; з 1742 Ростовський митрополит, за оборону прав духовенства засуджений на довічне тюремне ув'язнення, 1772 замучений у Ревелі в казематі.

АРСЕНІЙ (САТАНОВСЬКИЙ) — учений ієромонах київського Братського монастиря; 1649 разом з Е. Сливинецьким в Москві допомагав патріархові Ніконові виправляти церковні книги.

АРТЕМІЙ — XIII ст., єпископ Галицький, противник Данила Галицького і прихильник кн. Ростислава Михайловича (згадується в Літописі руському).

АРТОС (гр.) — хліб, що уособлює хліб вічного життя — Ісуса Христа. Артос освячує свящ. у день Пасхи, а в Томину неділю роздає вірним.

АРТОФОР або **КИВОТ** — дерев'яна скринька на престолі, де знаходяться Святі Тайни (часто у формі гарно оздобленої церковці).

АРХІДІЯКОН (гр. старший прислужник) — почесна назва одного із старших крилошан; головний диякон при єпископі.

АРХІЄПІСКОП (гр. старший наглядач) — почесний сан єпископів.

АРХІЄРАТИКОН (гр.) — книга, в якій знаходяться три Божественні Літургії, як у Служебнику, тільки є додані ті обряди і молитви, які відправляє архієрей; є там чини на посвячення читця, співця, диякона, священика, а також хіротонія на єпископа.

АРХІЄРЕЙ (гр. первосвященик) — це саме, що єпископ.

АРХІМАНДРИТ (гр. старший пастви) — настоятель великого чоловічого монастиря, має сан єпископа.

АРХІПРЕСВІТЕР (гр.) — у гр.-кат. Церкві почесна назва найстаршого соборного крилошанина.

АРХІСТРАТИГ (гр.) — головний полководець; назва архангела Михаїла, як вождя небесних сил у боротьбі з дияволом.

АРХОНТИКИ — гностична секта IV ст.

АСКЕЗА (**АСКЕТИЗМ**) — відречення від радощів земного життя заради досягнення морального ідеалу, стремління моральної досконалості.

АТАНАСІЙ — 296—372, святий, архієпископ Алєксандрійський, боровся з аріанством, один з найславніших Отців Церкви.

АТАНАСІЙСЬКИЙ СИМВОЛ — визнання віри, яке охоплює науку про Пресвяту Трійцю і очоловічення Сина Божого.

АТАНАСІЯ (гр.) — безсмертність.

АТЕНЕЙ МОГИЛЯНСЬКИЙ — науковий гурток Київського митрополита Петра Могили (Косів, Козловський та ін.).

АФОН, АТОС, ГАГІОН ОРОС, СВЯТА ГОРА — частина халкідійського півострова в Греції з горою 1935 м висоти; з VIII-го ст. осередок грецьких анахоретів, які створили т. зв. «чернечу республіку» під керівництвом ради та виборного протоса; Україна мала з Афоном

тісні релігійно-культурні зв'язки (Антоній, Іван Вишенський, Йов Княгиницький та ін.).

АХЕЙРОПОЕТА (гр.) — нерукотворний образ. Так називають ікони Христа, яких згідно з традицією не малювала людська рука, а які повстали чудесним нерукотворним способом; в українському іконописі поширений нерукотворний образ типу «рушника св. Вероніки».

Б

БАЖАНСЬКИЙ ПОРФИРІЙ — 1836—1920, укр.-гал. композитор, автор книги «Наука церковного пінія історично пояснена», свящ.

БАЗИЛОВИЧ ІОАНІКІЙ — 1742—1821, протоігумен ЧСВВ, перший історик Закарпатської України.

БАЛАБАН — 1) Арсеній, львівський єпископ 1549—65; 2) Гедеон, 1530—1607, львівський єпископ 1569—1607, противник унії; 3) Діонісій, Київський митрополит 1658—63, прихильник гетьмана Виговського, +1663.

БАПТИСТЕРІЙ (гр.) — окрема каплиця біля церкви для хрещення (Візантія, від Константина Великого до XV ст.).

БАПТИСТИ — послідовники протестантської секти, за віровченням якої спасіння можливе лише через особисту віру в Христа, а не через посередництво Церкви; практикують хрещення дорослих; перша громада баптистів виникла в Англії б. 1646. В Україні баптизм появився в середині XIX ст.

БАРАНОВИЧ ЛАЗАР — 1620—1693, видатний український діяч, професор і ректор Київської Колегії, з 1659 архієпископ Чернігівський, будував монастирі, школи і друкарні.

БАРБЕРІНІ АНТІН — 1569—1646, кардинал, заснував для українців-католиків дім і церкву в Римі, що існує до сьогодні.

БАРБЕРІНІ МАТТЕО — 1568—1644, папа Урбан VIII (1623—44), протектор унії на Україні.

БАРБОНА ПЕТРО — львівський архітектор італійського походження, почав будівництво Успенської церкви у Львові, збудував вежу Корнякта, +1589.

БАРВІНСЬКИЙ МАРТИН — 1784—1865, церк. діяч, професор і ректор Львівського університету, крилошанин Львівської гр.-кат. капітули.

БАРВІНСЬКИЙ ОСИП — 1845—89, гр.-кат. свящ., автор драми «Павло Полуботок».

БАРАНЕВИЧ ТОМА — +1894, гр.-кат. свящ., педагог і громадський діяч, посол до першого галицького сойму.

БАРТОШЕВСЬКИЙ ІВАН — 1852—1921, доктор богословія, професор Львівського університету, церк. письменник і проповідник.

БАЧИНСЬКИЙ — 1) Андрій, 1732—1809, Мукачівський єпископ; 2) Михайло, гр.-кат. свящ., поет (1866—1912), ліричні вірші у львівській «Зорі» (псевд. О. Філаретів).

БАЧИНСЬКИЙ ВОЛОДИСЛАВ — 1833—1883, церк. діяч і письменник, ректор духовної семінарії у Львові, брав участь в укладанні конкордату в Римі 1863 (псевд. Василь Котлович).

БЕЗСОНОВ МИКОЛА — 1868—1919, чернець ім'я Никон; єпископ Крем'янецький, член IV Державної Думи, обстоював право навчання українською мовою.

БЕМА (гр.) — у старохристиянській церкві підвищення на владичий престіл; у греко-католиків «горное сідалище» за престолом,

БЕНЕДИКТ — ім'я 15 пап. Бенедикт XIII (1724—30) і Бенедикт XIV (1740—58) видавали декрети в обороні греко-католицької Церкви і обряду.

БЕРЕЗА ВАСИЛЬ — художник, монах ЧСВВ, 1754—1827, вчився у Римі.

БЕРЕЗОВСЬКИЙ МАКСИМ — 1745—77, композитор, творець українського хорового стилю в духовній музиці.

БЕРЕСТЕЙСЬКИЙ СОБОР, БЕРЕСТЕЙСЬКА УНІЯ — 1596, проголошено злуку (унію) частини української Церкви з римською Церквою. Головні подвижники унії — єпископи Кирило Терлецький і Іпатій Потій.

БЕРЛО АРСЕНІЙ — +1744, православний церк. діяч козацького роду; 1717 архідиякон київського митрополита, згодом архімандрит, з 1733 єпископ Переяславський.

БЕРНАРДІ — архітектор італійського походження, в 1744—62 працював над будівництвом собору св. Юра у Львові.

БИЗАНЦІЙ ЮРІЙ ГЕННАДІЙ — єпископ титулярний Севастійський і Мукачівський (1716—33), добився рив-

ноправності свого духовенства з духовенством латинського обряду.

БІБЛІЯ (гр. книжки) — Святе Письмо, в якому записане Боже об'явлення. Складається з Старого і Нового Завіту. Книг Старого Завіту — 45, Нового — 27.

БІДНОВ ВАСИЛЬ — 1874—1935, історик Церкви, укр. освітній і гром. діяч, зазнав утисків від російської влади за укр. громадську діяльність; з 1928 професор історії Церкви в Варшавському університеті, автор б. 70 наукових праць з історії Церкви, освіти на Україні.

БІЛА НЕДІЛЯ — також: Антипасха, Провідна неділя, Томина неділя; колись новохрещенці від Великої Суботи тиждень ходили в білому одязі.

БІЛЕЦЬКИЙ АНДРІЙ — 1847—1927, церк. діяч, папський прелат, генеральний вікарій гр.-кат. капітули у Львові.

БІЛЕЦЬКИЙ ІВАН — 1815—83, галицький церк. діяч, освітній працівник, етнограф, учасник з'їзду вчених 1848, засновник «Галицько-Руської Матиці».

БІЛИКОВСЬКИЙ ІВАН — 1846—1922, композитор, засновник Станіславівського Бояна, крім світських музичних творів, написав багато церковних пісень, автор шкільних співаників, підручника теорії співу та ін.

БІЛИНКЕВИЧ СТЕПАН СИМЕОН — +1831, церк. і освітній діяч, василіянин; з 1779 канівський архімандрит, провінціал ЧСВВ в Крем'янці.

БІЛЯНСЬКИЙ ПЕТРО — 1736—98, церк. діяч, гр.-кат. свящ., адміністратор львівської єпархії (1778—79), єпископ (1779—98), перший єпископ у Львові із світського духовенства; відомий поширенням початкових шкіл в єпархії.

БІРЕЦЬКИЙ — 1) Атанасій (Олександр) Перемиський єпископ 1445—67; 2) Йона (Іван), Перемиський єпископ 1467—93.

БЛОЗОВСЬКИЙ МИХАЙЛО — нар. 1898?, гр.-кат. свящ., діяч Фронту Національної Єдності і член його політичної колегії.

БЛОНСЬКИЙ КИРИЛО — 1803—52, гр.-кат. свящ., активний діяч галицького культурного відродження, автор поезій; 1848 посол до австрійського державного сойму.

БОБИКЕВИЧ ОЛЕКСА — 1865—1902, гр.-кат. свящ., письменник; поезії і оповідання, комедія «Настоящі».

БОБОЛИНСЬКИЙ ЛЕОНТІЙ — друга пол. XVII ст. — поч. XVIII ст., ієромонах Троїцького Іллінського монастиря в Чернігові, автор хроніки «Літописець си єсть Кроника з розних авторов и историков многих, диялектом руським ест написана...» 1699, хоч авторство сумнівне.

БОГ — найвища істота, сама від себе, від якої все походить і якій все підлягає.

БОГАТИРЕЦЬ КАСІЯН — 1868-б. 1948, свящ., церк.-гром. діяч Буковини, до першої світової війни москофіл, перед другою війною наблизився до укр. національного табору; з 1947 архієпископ Буковини.

БОГОГЛАСНИК — збірник укр. релігійних пісень, виданий гр.-кат. редакторами в Почаєві 1790 (передруки 1805, 1825; із змінами у Львові — 1850, 1886); видання 1790 вміщало 238 пісень.

БОГОСЛОВІЄ (гр. теологія) — наука про Бога та відношення створіння до Бога. Зародження Богословія на Україні: в заходах Ярослава Мудрого і Володимира Мономаха (духовні школи, монастирі, переписування і перекладання книг), у творах митр. Іларіона, Никифора, св. Теодозія Печерського, Кліма Смолятича, Кирила Турівського та ін.

БОГОСЛУЖБИ — прилюдний вияв богочитання; складені з щоденних, тижневих і річних молитов.

БОКШАЙ ІВАН — 1874—1939, закарпатський композитор, гр.-кат. свящ. автор церк. пісень, видав «Церковное Простопініє» (1906).

БОЛХОВІТІНОВ ЄВГЕНІЙ — 1767—1837, світс. ім'я Євфимій, Київський митрополит (1822—37), історик, археограф і бібліограф.

БОНН ФРАНЦ КСАВЕРІЙ — 1882—1945, бельгієць, один з перших монахів о. Редemptористів, що приїхали в 1911 в Галичину; 1918 капелан УГА, емігрував до США.

БОРАЧОК СЕВЕРИН — 1859—1923, гром. діяч у Галичині, гр.-кат. свящ.; один з засновників різних економічних товариств.

БОРДУЛЯК ТИМОТЕЙ — 1863—1936, укр. прозаїк і перекладач, гр.-кат. свящ., автор багатьох оповідань з життя галицького селянства.

БОРЕЦЬКИЙ ЙОВ (ІВАН) — митрополит, родом з Галичини, ректор шкіл: Братської у Львові (1604) і Богоявленської у Києві (1615—16); 1618 ігумен Михайлівського монастиря, 1620—31 Київський митрополит;

мав великий вплив на козачину за часів Сагайдачного; був разом із митрополитом Рутським прихильником примирення українських Церков.

БОРИС — +1015, святий, князь, син Володимира Великого; вбитий на р. Альті з розпорядження брата Святополка.

БОРИСЕВИЧ ЯКІВ — бл. 1713—1774, монах-василіянин, маляр; народився в Судовій Вишні, перебував в Крехівському, Верхратському, Добромильському і Лаврівському монастирях; помер у Домашківському монастирі.

БОРИСКОВИЧ ІСААКІЙ — +1641, православний церк. і освітній діяч, організатор і ігумен (1602) Дерманського монастиря, один з організаторів Луцького Хрестовоздвиженського братства (1617); 1621 висвячений останнім на єпископа Луцького і Острозького, але висвячення не визнав польський король.

БОРТНЯНСЬКИЙ ДМИТРО — найвизначніший укр. духовний композитор і великий реформатор церк. співу східної Церкви (1751—1825). Написав: 35 духовних концертів (однохорних) і 10 концертів для двох хорів, 14 хвалебних пісень, літургічні частини та релігійні пісні.

БОЦЯН ЙОСИФ — 1879—1926, церк. письменник, укр. гр.-кат. єпископ Луцький, висвячений митр. Андреєм 1914 в Києві, не допущений урядом до своєї єпархії.

БРАДАЧ — 1) Іван, 1767—72, гр.-кат. єпископ Мукачівський, борець за канонічне визнання єпархії; перший її єпископ; 2) Михайло, титулярний єпископ Борилєнський, генеральний вікарій Мукачівський (1809—16).

БРАТСТВО — релігійні товариства при міських церквах. Перше Братство у Львові з 1544 при церкві св. Миколая, статут якого затвердив єпископ Макарій Тучапський.

БРИЛИНСЬКИЙ АРСЕНІЙ — Перемиський єпископ 1581—91.

БРОДОВИЧ ТЕОДОСІЙ — архіпресвітер гр.-кат. капітули в Луцьку, автор цінних записок про події на Волині 1789.

БУДКА НИКИТА — 1877—1949, церк. діяч, доктор богословія, перший укр. гр.-кат. єпископ в Канаді (1912—27); генеральний вікарій укр. гр.-кат. митрополічної капітули у Львові; з 1945 на засланні, +1949.

БУЧАЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР — 1891—1941, гр.-кат. свящ. і вихователь; засновник і перший Комендант Уладу иластового новацтва (з 1926), організатор новацьких таборів в Карпатах.

БУЧКО ІВАН — 1891—1974, архієпископ, укр. церк. і громадський діяч, доктор богословія з 1922, 1929, номінований титулярним єпископом Каді і помічником галицького митрополита, з 1942 перебував в Римі, з 1946 Апостольський Візитатор українців у Західній Європі; церк. організатор, покровитель укр. культури і наукових працівників.

В

ВАЖИНСЬКИЙ ПОРФИРІЙ — +1804, протоархімандрит ЧСВВ 1772—80, вдруге з 1782, згодом гр.-кат. єпископ Холмський (1790—1804); дбав про відновлення галицької митрополії.

ВАІЯ (гр. «баія» — пальмова гілка) — в Требнику є молитва на благословення ваї; у слов'ян замінено на вербову гілку (звідси Вербна Неділя).

ВАЛЬСАМОН ТЕОДОР — візантійський каноніст XII ст. Написав пояснення на Номоканон Фотія, перекладено Епіфанієм Славинецьким.

ВАНАТОВИЧ ВАРЛААМ — +1751, церк. православний діяч родом з Галичини, співпрацював над реформами Петра I; митрополит Київський; за доносом позбавлений сану, з 1730 в засланні.

ВАРАВВА — розбійник, звільнення якого домогалися євреї взамін за Ісуса Христа.

ВАРВАРА — свята, родом з Нікомедії, замучена 306; за переказом мощі її були перенесені з Константинополя до Києва 1108.

ВАРЛААМ — 1) церк. діяч, син боярина Івана Вишатича, чернець; після відходу св. Антонія деякий час ігумен Києво-Печерського монастиря, +1065; 2) Шишацький, +1831, православний церк. діяч; 1791 архімандрит, 1795 єпископ Житомирський; хвалив в проповідях Наполеона, за що потрапив на заслання.

ВАРНАВА — один з 70 учнів Ісуса Христа, який працював в Антіохії разом з ап. Павлом.

ВАРСАВА — ім'я двох свідків апостольських часів: 1) Йосиф Варсава, якого після смерті Юди вибрали апостолом; 2) Юда Варсава, товариш св. Павла і Варнави.

ВАРТОЛОМЕЙ — один з апостолів.

ВАСИЛІЙ ВЕЛИКИЙ — святий, архієпископ Кесарійський, славний Учитель Церкви (329—379).

ВАСИЛІЯНИ — члени чернечого Чину св. Василя Великого (ЧСВВ), що ведуть монаше життя за його правилами, укладеними б. 362 р.

ВАСИЛЬ — архімандрит Києво-Печерського монастиря 1182—97, особливо відзначився розбудовою монастиря.

ВАТІКАН — Апостольська столиця, знаходиться в Римі; функціонують найвищі установи Католицької Церкви, в тому числі Конгрегація для Східної Церкви.

ВАШКЕВИЧ ВОЛОДИСЛАВ — видавець історичних матеріалів про гр.-кат. Церкву Західної України (середина ХІХ ст.).

ВЕДЕЛЬ АРТЕМ — 1767—1806, укр. духовний композитор, написав 10 концертів для 4-голосного хору, 2 концерти для двох хорів, тріо «Покаяння отверзи ми двері»; засуджений як небезпечний для російського уряду, помер в ув'язненні.

ВЕЛИКИЙ АТАНАСІЙ ГРИГОР — нар. 1918, василіянин-чернець, історик укр. Церкви, дійсний член НТШ, редактор «Записок ЧСВВ» (з 1948).

ВЕЛИКОДНІЙ ЦИКЛ — починається неділею Митаря і Фарисея (10 тижнів перед Пасхою), закінчується неділею Всіх Святих (8 тижнів після Пасхи).

ВЕЛИЧАННЯ — вибрані стихи з псалмів, знаходяться в Ірмологіоні.

ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ ВАСИЛЬ ВСЕВОЛОД — 1903—1973, єпископ катакомбної гр.-кат. Церкви на Україні; з 1959 адміністратор, 1963 висвячений на єпископа Й. Сліпим; 1969—72 на засланні, 1972 виселений до Югославії, звідки виїхав до Канади, де помер 1973.

ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ — 1) Іван, +1726, поет, полтавський протоієрей, автор «Вірші гетьманові І. Самойловичеві», де уміло застосовував віршову майстерність барокко; 2) Лаврентій, +1673, ієромонах з Полтавщини, автор релігійних віршів.

ВЕЛИЧКОВСЬКИЙ ПАІСІЙ — 1722—94, видатний ідеолог повороту православ'я до традицій св. Отців;

надруковано велику кількість його перекладів аскетичних творів.

ВЕНЕДИКТ — іконописець Густинського монастиря, відновив в кінці XVII ст. ікону Богородиці з с. Іржавець, перенесену козаками з с. Мошни на Канівщині.

ВЕРБИЦЬКИЙ МИХАЙЛО — 1815—70, гр.-кат. свящ., композитор, автор численних композицій, серед них: Служба Божа для мішаного і чоловічого хору, мелодія гімну «Ще не вмерла Україна».

ВЕРГУН ПЕТРО — 1890—1957, гр.-кат. свящ., церк. діяч, папський прелат, з 1927 душпастир, з 1940 апостольський візитатор українців-католиків у Німеччині; заарештований НКВС в 1945, помер на засланні.

ВЕРЕЩИНСЬКИЙ МИКОЛА — 1793—1882, свящ., письменник і гром. діяч, педагог, меценат галицького відродження.

ВЕРТЕП — шопка, бетлегем, стаєнка, каплиця — популярний у XVII—XIX ст. на Україні ляльковий театр. Творцями драм на тему Різдва Христового були бурсаки та «мандрівні дяки», пізніше мандрівні групи артистів. «Вертепні дійства» збереглися до наших днів.

ВЕРОНІКА — свята, побожна єрусалимська жінка, яка подала Христові хустину, щоб нею обер скривавлене лице.

ВЕРОНІКА МАРІЯ ГАРГІЛЬ — 1884—1956, монахиня, довголітня генеральна настоятелька (1927—56) згромадження Сестер Служебниць Непорочної Диви Марії, після другої світової війни на еміграції.

ВЕЧІРНЯ — вечірне Богослуження, з'єднується з дев'ятим Часом і символізує створення світу, життя перших людей у раю, первородний гріх і т. п. Вечірня є трьох видів: Велика, Мала і Повсякденна.

ВИГОВСЬКИЙ ЙОСИФ — укр. гр.-кат. єпископ Луцький 1715—30, учасник Замойського Собору 1720.

ВИДУБИЦЬКИЙ МОНАСТИР св. МИХАЙЛА — біля Києва, побудований князем Всеволодом Ярославичем (+1093), тут жив ігумен Сильвестр, літописець.

ВИННИЦЬКИЙ — 1) Антін, +1679, православний діяч, з 1650 єпископ Перемиський, з 1663 православний митрополит Київський та екзарх царгородського патріарха на Україні, 1667—68 адміністратор Львівської єпархії; 2) Інокентій, +1700; з 1680 єпископ Перемиський, разом з Й. Шумлянським та В. Шептицьким в 1691 оголосив перехід до греко-католиків; 3) Юрій,

брат Інокентія, +1713; з 1700 Перемиський гр.-кат. єпископ, а з 1708 Київський гр.-кат. митрополит.

ВИРСАВІЯ — жінка Давида, мати Соломона.

ВИТВИЦЬКИЙ ПАВЛО — 1912—42, гр.-кат. свящ., учасник укр. визвольного руху, розстріляний 1942 німцями в Чорткові в групі 52 підпільників.

ВИТВИЦЬКИЙ СОФРОН — галицький письменник, священник на Гуцульщині, посол до сойму в 1861; писав польською і українською мовами про Гуцульщину, її населення і звичаї.

ВИШЕНСЬКИЙ ІВАН — бл. 1550—1620, письменник, православний полеміст, родом з Галичини; на Афоні готувався до чернецтва, боронив інтереси православ'я, проповідував аскетизм, повернення до старовини, до візантійської схоластики.

ВИШНЕВСЬКИЙ ЛУКА — львівський іконописець початку XVIII ст.

ВІДПУСНІ — тропарі, що співаються перед Відпустом Вечірні, Повечір'я і Утрені.

ВІТОШИНСЬКИЙ ІОСИП — 1838—1901, галицький диригент, гр.-кат. свящ., засновник сільських хорів, диригентської школи.

ВІЧНА ЛАМПА — висяча лампадка між іконостасом і тетраподом з червоним абажуром; світиться постійно, коли Найсвятіші Тайни є на Престолі (також в Кивоті); вона є ознакою наявності Евхаристійного Ісуса в храмі.

ВЛАСОВСЬКИЙ ІВАН — нар. 1883, церк., гром. і педагогічний діяч, богослов-науковець; у 1920—30-х роках учасник українізації православної Церкви, 1945—48 директор Священного Синоду УАПЦ, з 1948 в Канаді професор Колегії св. Андрея; численні праці з історії укр. Церкви.

ВОЙНАРОВСЬКИЙ-СТОЛОБУТ ТИТ ЄВГЕН — 1856—1938, галицький громад. і економічний діяч, гр.-кат. свящ., митрат, нащадок козацького роду (з часів Мазепи), 1907—11 посол до віденського парламенту; почесний доктор економічних наук Укр. Господарської Академії; наукові праці з економіки українською і німецькою мовами.

ВОЛКОВИЧ ІОАНИКІЙ — XVII ст., проповідник при Успенській церкві у Львові, автор «Размишлене о муці Христа Спасителя нашего» (1631).

ВОЛОДИМИР МАЛЕЦЬ — нар. 1890, єпископ УАПЦ; 1942 висвячений в Києві на єпископа Черкаського, з 1944 в еміграції в США.

ВОЛОДКОВИЧ ФІЛИП — 1697—1778, духовний діяч; єпископ Холмський і Белзький, потім єп. Володимирський і Берестейський, з 1762 Київський гр.-кат. митрополит.

ВОЛОСЯНСЬКИЙ ІВАН — 1861—1930, гр.-кат. свящ., культурний діяч і етнограф (друкувався в «Зорі»).

ВОЛОШИН АВГУСТИН — 1874—1946, визначний культурний і громадсько-політичний діяч Закарпаття, гр.-кат. свящ., з 1924 папський шамбелян; 1939 президент Закарпатської України; написав підручники граматики, фізики, хімії, курс педагогіки для семінарії; наукові праці, художні твори. В 1945 вивезений з Праги до Москви, де й помер.

ВОЛЯНСЬКИЙ ІВАН — 1857—1926, перший гр.-кат. свящ. в США, який приїхав в 1884 з Галичини за дорученням митрополита С. Сембратовича.

ВОРОБКЕВИЧ — 1) Григорій, 1838—84, свящ., поет, організатор просвітянського руху на Буковині; 2) Сидір, 1838—1903, свящ., письменник і композитор, гром. діяч на Буковині, професор музики в духовній семінарії в Чернівцях, почесний член «Просвіти».

ВСЕНОШНА — Богослуження, складається з Вечірні і Утрени, відправляється напередодні великих свят.

ВУЯХЕВИЧ-ВИСОЧИНСЬКИЙ МИХАЙЛО (в чернцтві Мелетій) — б. 1625—97, військовий писар в гетьмана Сомка, з 1668 — в гетьмана П. Дорошенка; з 1691 архімандрит Києво-Печерської Лаври.

Г

ГАБРІЙОВИЧ ПАВЛО — укр. різьбар і золотар; виконав богородчанський (Івано-Франківська обл.) іконостас (цол. XVI ст.).

ГАВВАТА (євр.) — площа, вимощена камінням, на якій було головне судилище в Єрусалимі; на цій площі стояв Ісус Христос на суді перед Пилатом.

ГАВРИІЛ (євр. Божий чоловік) — у християнській релігії один з найвизначніших ангелів; в Старому і Новому Завіті є вісником радісної новини.

ГАВРИІЛ — митрополит Київський (між 1198 і 1210).
ГАВРИІЛ (ГРИГОРІЙ КРЕМІНЕЦЬКИЙ) — укр. церк. діяч (б. 1715—1783), Київський митрополит з 1770.

ГАВРИІЛ ДОМЕЦЬКИЙ — укр. письменник, монах, вихованець Київської Академії, архімандрит Симонового монастиря в Москві. В 1709 повернувся на Україну.

ГАД — 1) біблійний патріарх, син Якова від Зелфи, родоначальник Гадового покоління; 2) пророк, сучасник Давида.

ГАДЖЕГА ВАСИЛЬ — 1864—1938, закарпатський гр.-кат. свящ., крилошанин, історик і педагог; почесний член НТШ; наукові праці з історії Церкви на Закарпатті.

ГАДЗЕВИЧ РАФАЛ — 1803—86, польський маляр укр. походження, намалював іконостас в Старяві (Галичина).

ГАКМАН ЄВГЕН — 1793—1873, буковинський церк. і політ. діяч, православний єпископ (1835—73) і перший митрополит Буковини, перший крайовий маршалок буковинського союму (1861); збудував в Чернівцях катедральну церкву і митрополичу резиденцію.

ГАЛИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ — з 1144, пам'ятка південно-слов'янської редакції, найвидатніший рукопис тетроевангелія, розміщеного за чотирьома євангелістами в порядку глав. Спочатку зберігалося в Крилосі біля Галича, потім в бібліотеці Синодальної друкарні в Москві.

ГАЛУЩИНСЬКИЙ МАРКО МИХАЙЛО — 1880—1918, василіянин, професор богослов'я в василіянських богословських ліцеях, протоігумен ЧСВВ в 1917—18; статті з історії укр. Церкви і церк. обрядів.

ГАЛУЩИНСЬКИЙ ТИТ ТЕОДОСІЙ — 1880—1952, церк. діяч, василіянин, бібліст і історик Церкви, дійсний член НТШ; 1920—27 ректор Гр.-Кат. Духовної семінарії у Львові, з 1931 у Римі, з 1949 архімандрит ЧСВВ і Консультор Конгрегації Східної Церкви; численні праці і статті на богословські, філософські і суспільні теми.

ГАЛЯТОВСЬКИЙ ІОАНІКІЙ — укр. письменник, поет і проповідник, ректор київських шкіл і архімандрит Новгород-Сіверського монастиря, а потім Чернігівського Єлецького монастиря, +1688. Важливі твори: «Месія правдивий», «Меч духовний».

ГАЛЬКА ГНАТ — 1824—1903, галицький діяч-москофіл, свящ., посол до віденського парламенту і галиць-

кого сойму; автор брошур про сільське господарство.

ГАМАЛІЙІЛ — ім'я біблійних осіб: 1) за Мойсея начальник покоління Манасії; 2) за Христа визначний законоучитель фарисейської секти, учитель ап. Павла.

ГАНИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР — польовий духівник УГА, (1859—1919).

ГАНУШЕВСЬКИЙ МИХАЙЛО — нар. 1880, громадський діяч і кооператор, гр.-кат. свящ. 1928—30 посол до польського сойму (від УНДО).

ГАРАСЕВИЧ БАРОН ДЕ НОЙШТЕРН МИХАЙЛО — 1763—1836, укр. історик, доктор богословія, архіпресвітер львівської капітули, один з найвизначніших постатей духовенства Галичини початку ХІХ ст. Своїми заходами у Відні (1806) та в Римі (1808) спричинився до відновлення галицької митрополії.

ГАСПАРІ ПІЕТРО — італієць, кардинал; в 1919 від імені папи висказав в офіційному листі впевненість, що «шляхетній українській нації буде признано право на самовизначення».

ГЕДЕОН — один з визначних ізраїльських суддів, про якого говориться в «Книзі суддів».

ГЕЄННА (євр.) — «долина Гінном» біля Єрусалиму, де спалювали тіла померлих і всяку нечистоту, звідти геєнна — пекло.

ГЕКСАТЕВХ (гр.) — «шестикнижжя», п'ять книг Мойсея з додатком книги Ісуса Навина.

ГЕННАДІЙ СХОЛЯРІЙ — б. 1400—64, царгородський патріарх 1453—59; під час переговорів у Феррарі 1438 і Флоренції 1439 в справі церк. унії виступав за унією, пізніше став на чолі її ворогів.

ГЕОРГІЙ, ЮРІЙ — великомученик і побідоносець загинув в Нікомедії в 303.

ГЕОРГІЙ — 1) Зарубський, ХІІ або ХІІІ ст., чернець Зарубського монастиря (над Дніпром), автор «Поученія духовному чаду»; 2) сьомий укр. митрополит у Києві, родом грек, 1073—74; йому приписують твір «Георгія митрополита кievського стязаніє с латиною».

ГЕРАСИМ — Київський митрополит 1431—36, московського рсду; брав участь у змові проти Свидригайла, при викритті змови був спалений на вогнищі.

ГЕРМАН — +1096 (?), ігумен Спаського (Германового) монастиря в Києві, потім — єпископ Новгородський.

ГЕРМЕНЕВТИКА (гр.) — пояснення філософських і релігійних (в більшості біблійних) текстів; пояснення різних символів.

ГЕРОВСЬКИЙ ЯКІВ — 1794—1850, свящ., навчався у Львові і Відні. Утримував у Львові за власні кошти дяківську бурсу з 12 чоловік; голова «Руської Народної Ради» в Жовкві.

ГЕРШТАНСЬКИЙ ДЕМ'ЯН — 1850—1936, гром. і церк. діяч на Волині, православний свящ., протопресвітер, сенатор польського сойму 1922—28.

ГИНИЛЕВИЧ ГРИГОРІЙ — 1809—71, галицький церковний і гром. діяч, гр.-кат. свящ., член Слов'янського конгресу в Празі 1848.

ГІЗЕЛЬ ІНОКЕНТІЙ — +1683, освітній і церк. православний діяч в Києві; керував Печерською друкарнею, з 1656 архімандрит Києво-Печерської Лаври, написав підручник для священиків.

ГЛАГОЛИЦЯ — одна з найдавніших слов'янських азбук. Була поширена в Македонії, Моравії, Чехії, Паннонії, Хорватії, відома в Київській Русі. Найдавніший відомий напис глаголицею з 893 на стіні церкви в Преславі.

ГЛІБ — +1015, святий, князь, син Володимира Великого, вбитий з розпорядження брата кн. Святополка під Смоленськом.

ГЛОДЗІНСЬКИЙ АНТІН — 1861—1914, галицький сільськогосподарський діяч, педагог, гр.-кат. свящ., автор статей і брошур на сільськогосподарські теми.

ГНАТЕВИЧ МОДЕСТ — 1810—65, галицький церк. діяч, василіянин, історик монастирів ЧСВВ.

ГНАТИШИН АНДРІЙ — нар. 1908 в с. Чижиків біля Львова; багатолітній диригент хору церкви Св. Варвари у Відні; автор численних церк. хорових творів.

ГНОСТИКИ (гр.) — філософи перших років християнства, хотіли поєднати його з юдейством та поганством і створити одну віру.

ГОВІННЯ — семиденний період приготування до св. сповіді за приписами Східної Церкви.

ГОГОЛЬ ІОНА — єпископ Пінський і Турівський, прихильник унії, підписав акт злуки Церков у Бересті в 1596, +1602.

ГОЛГОФА, ГОЛГОТА (лат. Кальварія) — «лобне місце», гора біля Єрусалиму, на якій розп'яли Ісуса Христа.

ГОЛЕЙКО МИХАЙЛО — галицький архітектор 2-ї пол. XIX ст., побудував багато сільських мурованих

церков у модному тоді псевдовізантійському стилі, названому «нагірнянським».

ГОЛЕНКОВСЬКИЙ ВАРЛААМ — +1740, намісник Києво-Печерської Лаври, автор книги «Діалогисм духовний — си єсть двоєсловіє», а також «Псалтир с предисловієм» (1715).

ГОЛОВАЦЬКИЙ — 1) Антін, маляр-декоратор і будівничий кінця XVIII ст. при дворі Могилівського архієпископа Сестренцевича; 2) Ізихіїл, маляр, василіянин, нар. в 1735, автор багатьох портретів духовників і добродіїв ЧСВВ та стінописець церков в Бучачі, Загороді, Підгірцях і Почаєві; 3) Яків, 1814—1888, галицький укр. діяч і письменник, священник, один із «Руської трійци», товариш М. Шашкевича і І. Вагилевича; згодом захоплювався москофільством.

ГОЛОВЧИНСЬКИЙ ДЕНИС — чернець ЧСВВ, уроженець Волині (1714—84), відомий як різьбар і диригент хорів.

ГОЛОС ДЯКІВ — двотижневий часопис, виходив в Коломні в 1923—25.

ГОМІЛЕТИКА (гр.) — наука духовного проповідництва.

ГОМІЛІЯ (гр.) — церковне повчання, проста доступна проповідь, без художньої форми.

ГОМІЛІАРІЙ (гр.) — назва старовинних збірників проповідей.

ГОРАЛЕВИЧ ЛЕВ — 1859—1920, громадський діяч на Стрийщині, гр.-кат. свящ., співорганізатор Масло-союзу.

ГОРБАЦЬКИЙ ГЕДЕОН — 1724—85, гр.-кат. єпископ Пінсько-Турівський 1769—85, з 1781 помічник Київського гр.-кат. митрополита Я. Смогожевського з правом наслідства.

ГОРДИНСЬКИЙ ХРИСТОФОР — чернець ЧСВВ, різьбар і медальєр першої пол. XVIII ст.

ГОРДІЄВСЬКИЙ ІВАН — 1854—1927, церк. і гром. діяч, гр.-кат. свящ.; філантроп; 1915—17 перебував на засланні в Симбірську.

ГОРКА ЛАВРЕНТІЙ — укр. письменник XVIII ст., ієромонах, професор Київської Академії, з 1709 ігумен Видубицького монастиря, автор «Піїтики», +1737.

ГОРЛЕНКО ІОАСАФ (ЯКИМ) — 1705—54, укр. письменник, з 1748 Білгородський єпископ, написав «Брань седми добродітелей з седми гріхами смертними».

ГОРНИЦЬКИЙ ЄВГЕН — 1859—1913, галицький письменник, священик, переклав «Орлеанську діву» Шіллера.

ГОРОДЕЦЬКИЙ ЙОСИФ — ієромонах, засновник і управитель друкарні при Львівській катедрі, в якій в 1700 надрукував першу в Україні нотну книгу «Ірмологіон».

ГОРОЛОГІЙ (гр.) — церковна книга, що має молитви на визначені години.

ГОРЧИНСЬКИЙ АНДРІЙ — галицький іконописець першої пол. XVIII ст. (іконостас в Журавці біля Лютовиськ).

ГОЧЕМСЬКИЙ — прізвище почаївських граверів на міді й дереві: 1) Йосиф, 1740—70; 2) Адам, 70—80 роки XVIII ст.

ГОЩОВСЬКИЙ ЮРІЙ — Перемиський єпископ 1668—75.

ГРАДЮК ВІТАЛІЙ ВОЛОДИМИР — нар. 1872, церк. діяч, протоігумен галицької провінції ЧСВВ (з 1935); з 1945 на засланні, дальша доля невідома.

ГРЕКОВИЧ АНТІН — намісник митрополита Потія в Києві (1609—18), проводив пропаганду за унію, помер насильницькою смертю.

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА БОГОСЛОВСЬКА АКАДЕМІЯ У ЛЬВОВІ — заснована в 1928. Професорська колегія — 12 звичайних і 6 надзвичайних професорів і деканів під керівництвом ректора, навчання тривало 5 років.

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ДУХОВНА СЕМІНАРІЯ — вища духовна школа для виховання і освіти гр.-кат. духовенства з програмою богословського факультету університету. Засновані: у Львові — 1783, у Перемишлі — 1912, у Станіславові — (Духовна Семінарія і Ліцей ім. св. Іоана Золотоустого) 1907.

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА МАЛА СЕМІНАРІЯ ім. св. ЙОСАФАТА — заснована у Львові в 1919 на взірць малих католицьких семінарій, для виховання молоді в релігійному дусі і для підготовки їх до духовного стану.

ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА — частина укр. Церкви, що прийняла унію, тобто об'єдналася з римо-католицькою при збереженні свого обряду і традицій. Початком її треба вважати 1596 р. коли на Соборі в Бересті укр. єпископи (крім двох) прийняли унію.

ГРЕЧУЛЕВИЧ ВАСИЛЬ — 1791—1870, укр. духовний діяч і письменник, протоієрей, прославився своїми

українськими проповідями, які друкував окремими збірками. (1849—56).

ГРИГОРІЙ — ім'я багатьох святих християнської Церкви: 1) Григорій Богослов, святий, великий Отець Церкви і Вселенський Учитель (329—89), син Григорія, єпископа Назіанського; товаришував з св. Василієм Великим. Був оборонцем правовірності проти тогочасних ересей; відзначався глибоким знанням богословія; 2) Григорій Ніський, святий, Отець і Учитель Церкви, єпископ ніський, молодший брат св. Василія Великого, писав твори екзегетичні, догматично-полемічні, морально-аскетичні; 3) Григорій Просвітитель, святий, апостол Вірменії (257—325).

ГРИГОРІЙ — архімандрит монастиря в Пересопниці на Волині, разом з Михайлом Василевичем з Самбора за дорученням княжної Заславської переклав в 1556—61 Євангеліє «на мову рускую з языка болгарського».

ГРИГОРІЙ — ім'я кількох укр. духовних діячів: 1) Григорій Болгарин, митрополит Київський (+1473). Прибув з Болгарії разом із митр. Ісидором. В 1458 призначив його папа Калікст III Київським митрополитом, а в 1469 він признав над собою владу царгородського патріарха; 2) Григорій Печерський, монах, ймовірно автор «Служби і канонів преподобному Теодосієві»; 3) Григорій Цамвлак, болгарин, з 1415 Київсько-Литовський митрополит, +1419. Брав участь у Констанцькому Соборі; 4) Григорій Стороженко, 1889—1938, Київський єпископ УАПЦ.

ГРИГОРІЙ — ім'я пап: 1) св. Григорій I Великий або Двоєслов (590—604), йому приписується авторство Служби Божої Напередосвячених Дарів; 2) Григорій XIII (папа 1572—85), запровадив новий календар, т. зв. Григоріанський.

ГРИГОРІЙ ГРЕК — Київський митрополит (1458—73), признавав унію з Римом, потім підтримував зв'язки з царгородським патріархом.

ГРИГОРІЙ — диякон, переписував в 1056—57 для новгородського посадника Остромирове Євангеліє — найстаршу пам'ятку старослов'янського письменства.

ГРИГОРІЙ (ЮРІЙ) З ДЕЛЬПОТИЧ — Холмський єпископ (1440—68). Гостив у себе в 1440 митрополита Ісидора, який повертався з Флорентійського Собору.

ГРИГОРІАНСЬКІ СЛУЖБИ БОЖІ — тридцять Служб Божих, які має відправити священник без перерви (за померлих), одна за другою.

ГРИНЕВЕЦЬКИЙ МОДЕСТ — світс. Михайло, 1758—1823, протоігумен ЧСВВ, професор і ректор Львівського університету.

ГРИНЬОХ ІВАН — нар. 1907, гр.-кат. свящ., політичний діяч, викладач Гр.-Кат. Богословської Академії у Львові (1935—39), під час другої світової війни капелан дружини укр. націоналістів (1941); в еміграції — віцепрезидент УГВР і її голова закордонного представництва; автор ряду статей.

ГРІМНИЦЯ, ГРОМНИЦЯ — 1) Стрітєння; 2) свічка, посвячена на Стрітєння, за народними віруваннями українців і білорусів полегшує болі, вкладається вмираючим у руки.

ГРІХ — порушення законів Божих.

ГРОБЕЛЬСЬКИЙ ІВАН — 1858—1926, гал. гром. діяч, гр.-кат. свящ., крилошанин, 1897 посол до австрійського парламенту, почесний член товариства «Просвіта».

ГРУШЕЦЬКИЙ АНТОНИН АНТІН — 1734—98, василіянин, маляр з Почаєва; іконостас в Супраслі, ікони.

ГУДИК ЯКІВ — 1839—92, гал. гром. діяч, гр.-кат. свящ., один з організаторів шкільних «громад» 60-их років ХІХ ст.; писав статті, оповідання, проповіді.

ГУЗАР ЄВГЕН — церк. діяч і письменник, 1854—1918, катехит-педагог; написав: підручники, Життя Святих, історію Церкви та ін.

ГУМЕНЮК ТЕОДОР — нар. 1891, гром. і церк. (Укр. Греко-Православна Церква) діяч у східній Канаді, королівський радник голова ряду громадських установ в Торонто.

ГУСАКОВСЬКИЙ ГЕННАДІЙ — 1) 1725—70, чернець ЧСВВ, маляр; малював портрети та ікони (Почаїв, Піддубці); 2) Ілля, жовківський маляр сер. ХVІІІ ст.

ГУШАЛЕВИЧ ІВАН — 1823—1903, гал. письменник, свящ., катехит гімназії; поезії: «Щасть нам, Боже», «Мир вам, браття» та ін.

Д

ДАВИД — 1010—971 до Христа, ізраїльський цар, наслідник Савла; переніс свою столицю і «Кивот Завіту» до Єрусалиму; автор більшості псалмів.

ДАВИДОВ СТЕПАН — 1777—1825, композитор, родом українець, учень Сарті, директор придворної капели в Петербурзі; писав духовні концерти та іншу церк. музику.

ДАЛЬМАТИКА (лат.) — стихар для піддияконів і дияконів.

ДАМАСКИН ІВАН — б. 750—786, святий, чернець, богослов і поет, жив в Дамаску; упорядкував літургичний спів Східної Церкви, склав Пасхальний канон та інші канони на празники; запровадив систему співу «осмогласся».

ДАНИІЛ — ізраїльський пророк з часів вавилонської неволі; пророкував прихід Ісуса Христа.

ДАНИЛО — 1) єпископ Володимирський, прийняв посвячення від Київського митрополита (уніата) Ісидора; 2) Заточник, автор староруського твору XII—XIII ст. «Моленіє»; 3) паломник, ігумен, ходив між 1095—1108 до Палестини і написав опис подорожі.

ДАНИЛО ГРЕК (ОЛІВЕБЕРГ ДЕ ГРЕКАНІ) — чернець з Афін, укр. дипломат за часів Б. Хмельницького і Виговського, був посередником у відносинах з Швецією, Семигородом, Волощиною.

ДАНИЛО РОМАНОВИЧ — 1202—64, галицький король; в 1253 коронований в Дорогочині на короля короною від папи.

ДАНИЛОВИЧ ІВАН — гушинський дяк, що переписав, а може і написав б. 1770 «Інтермедію на Різдво Христове».

ДАНИЛОВИЧ МИРОН — 1877—1952, гр.-кат. свящ., гром. діяч США з 1910.

ДАНКЕВИЧ ЛУКА — 1791—1866, один із перших популярних письменників в Галичині, гр.-кат. свящ. у Коломиї; писав вірші і байки під псевд. Лука з Ракова.

ДАСКАЛ (скорочене гр. «дідаскал») — учитель, дяковчитель; на Буковині — дяк.

ДЕВТЕРОНОМІОН (гр.) — «Второзаконіє», «Повторення закону», назва п'ятої книги Мойсея.

ДЕВ'ЯТИЙ ЧАС — сполучений з Вечірнею; покайняна відправа, яка символізує смерть Ісуса Христа на хресті.

ДЕІСУС (гр.) — образ, де зображено в центрі Ісуса Христа як царя слави, а Матір Божу і Івана Предтечу по боках в молитовній позиції.

ДЕЛЬКЕВИЧ ІОСИФ — 1822—1912, історик Церкви, крилошанин Перемиської капітули, з 1864 професор

історії Церкви у Львівському університеті; автор наукових праць.

ДЕНИС ЗБІРУЙСЬКИЙ (ДМИТРО ГРИЦЬКОВИЧ) — укр. церк. діяч, Холмський єпископ (1585—96), підписав Берестейську Унію.

ДЕНИСОВИЧ ІЛАРІОН — XVII ст., перший ігумен Куп'ятицького монастиря, збирав оповідання про чудеса Куп'ятицької ікони Пресвятої Богородиці; надруковані в Києві 1638.

ДЕРМАНСЬКИЙ МОНАСТИР — біля Дубна, заснований кн. Костянтином Острозьким в 1602 (перший ігумен І. Борискович), при ньому була відома друкарня і школа.

ДЖУЛИНСЬКИЙ ЛЕВ — 1849—1925, церк. письменник, гр.-кат. свящ. в Лапшині, видавав часопис «Посланник», «Місійні книжочки», а також «Ілюстровані Життя Святих».

ДЗЕРОВИЧ ЮЛІАН — 1871—1943, галицький педагог, церк. і освітньо-культурний діяч, гр.-кат. свящ., крилошанин; 1930 професор Гр.-Кат. Духовної семінарії і Богословської Академії у Львові, редактор церк. журналів; праці на педагогічні і релігійні теми, зокрема «Катехитика» (1930).

ДЗИК МЕЛЕТІЙ — ігумен монастиря св. Кирила в Києві, з кінця XVII ст. оборонець незалежності укр. Церкви від московського патріархату.

ДИДАХЕ (гр.) — старохристиянський твір «Наука 12 Апостолів».

ДИДИК ІВАН — 1857—1923, гр.-кат. свящ., церк.-суспільний діяч, духівник УГА.

ДИЛЕЦЬКИЙ МИКОЛА — 1630—1690?, укр. музичний теоретик і церк. композитор.

ДИЯКОН (гр. слуга) — у Східній Церкві помічник єпископа і священика, займає третій найнижчий ступінь в ієрархії.

ДИЯКОНІСА (гр.) — в період первісного християнства старша жінка, найчастіше вдова, посвячена єпископом для церковних послуг і догляду за хворими; в наш час ці обов'язки виконують черниці.

ДІОНІСІЙ — митрополит Київський (між 1198 і 1210), згадується в Літописі руському.

ДІОНІСІЙСЬКА (ХРИСТІЯНСЬКА) ЕРА — літочислення від першого січня того року, коли народився Христос. Діонісій Дрібний (правдоподібно виходець з Скіфії) визначив день народження Христа 25 грудня

754 року від заснування Риму; ввів цю еру в VI ст., остаточно її прийнято в VIII ст.

ДІОНІСІЙ ВАЛЕДИНСЬКИЙ — 1876—1945, православний митрополит (з титулом Блаженнішого), росіянин, родом з Мурома; з 1902 ректор Холмської Духовної семінарії, з 1911 священник посольської церкви в Римі, з 1913 єпископ Крем'янецький з 1923 митрополит Православної Церкви в Польщі; сприяв відродженню УПЦ, видавав книжки укр. мовою, дав благословення на відродження УАПЦ.

ДМИТРІЙ СОЛУНСЬКИЙ — святий, мученик з часів Діоклетіана (306 р).

ДМИТРО РОСТОВСЬКИЙ (ДАНИЛО ТУПТАЛЕНКО) — 1651—1709, укр. церк. діяч, письменник і проповідник, син київського сотника Сави Туптала, ігумен монастирів в Батурині і Глухові, архімандрит в Чернігові і Новгород-Сіверському, нарешті митрополит Ростовський. Причислений православною Церквою до святих. Писав твори церковнослов'янською і укр. мовами.

ДОБКО ТЕОДОСІЙ — 1908—53, василіянин, укр. гр.-кат. свящ. і гром. діяч в західній Канаді, протоігумен канадської провінції ЧСВВ (1948—53).

ДОБРИЛОВСЬКИЙ ЮЛІАН — 1760—1825, монах ЧСВВ, автор церк. і світських пісень, а також «Науки парохіалнія», надруковані в Почаєві в 1794.

ДОБРЯНСЬКИЙ АНТІН — 1810—77, гал. письменник, гр.-кат. свящ., автор «Граматики старослов'янського язика», багатьох історичних статей.

ДОВГАЛЮК ТЕОДОСІЙ — 1907—43, пастор, один з засновників Укр. Євангелицько-Реформованої Церкви на Волині, помер в концтаборі.

ДОВГОВИЧ ВАСИЛЬ — 1783—1849, укр. філософ і поет, свящ. із Закарпаття, член-кореспондент Угорської Академії наук.

ДОГМА (гр.) — правда християнської віри, здефініювана на Вселенських соборах або самим папою.

ДОКЕТИ (гр.) — різновидність гностицизму, християнська секта, яка вчила, що Ісус Христос за свого земного життя мав тільки подобу тіла, а не справжнє.

ДОКСОЛОГІЯ (гр.) — коротка молитва, яка величає Пресвяту Трійцю і починається словом «Слава» (гр. Докса).

ДОЛИНСЬКИЙ ЛУКА — 1750—1824, визначний укр. художник; його праці в соборі св. Юра, св. Онуфрія,

св. Петра і Павла у Львові, в Почаївському монастирі, у церкві в Жовтанцях.

ДОЛЬНИЦЬКИЙ ІЗИДОР — 1830—1924, довголітній духівник Гр.-Кат. Духовної семінарії у Львові; автор літургічних книг: «О церковних обрядах греко-католицької Церкви», «Типіка», акафістів та ін.

ДОМЕСТИК — керівник церковних співаків у Візантії і на Україні після введення Студійського церк. уставу в Печерському монастирі за Теодосія.

ДОРОЖИНСЬКИЙ ДІОНИСІЙ — 1866—1930, гр.-кат. свящ., педагог, професор Львівської Духовної Семінарії і Богословської Академії; автор праць із канонічного права, підручників, «Історії унії нашої гр.-кат. Церкви», в 1900—03 видавав «Богословський Вісник».

ДОРОТЕЄВИЧ ГАВРИЛО — клирик львівської церкви і дидакал (учитель) грецької мови, переклав Івана Золотоустого «Бесіди на Діяння святих Апостолів», видані в 1623 з передмовою Захарії Копистенського.

ДОРОЦЬКИЙ МИХАЙЛО — 1881—1952, укр. гр.-кат. свящ. і гром. діяч західної Лемківщини, автор багатьох релігійних книжечок і пісень, відомий проповідник; 1940—45 перебував в більшовицькому засланні.

ДОСИТЕЙ — монах, учень Йова Желізо, описав життя свого вчителя, видане в Почаєві 1791.

ДОСИТЕЙ ТЕОДОРОВИЧ — +1728 або 1735, останній православний єпископ у Мармарошині на Закарпатті у XVIII ст.

ДРАЧИНСЬКИЙ ТЕОФІЛ — 1862—1929, буковинський політичний, гром. і церк. діяч, православний протопресвітер; посол та віцемаршалок буковинського сойму (1911—18); 1927—29 діяч Укр. Нац. Партії на Буковині.

ДУБОВИЧ ІВАН — полеміст XVII ст., прихильник унії, архімандрит Дерманського монастиря; твори: «Образ православної церкви східної» і «Єрархія або зверхність у Божій церкві».

ДУЛИШКОВИЧ ІВАН — 1815—83, гр.-кат. свящ., закарпатський історик; головна праця: «Историческія черты Угро-руских».

ДУТКЕВИЧ ЮЛІАН — 1857—1925, гр.-кат. свящ.; ініціатор і засновник першого укр. хліборобського товариства «Сільський Господар» (1898), статті з питань сільського господарства, зокрема пасічництва; збірки оповідань під псевд. Е. Варнич.

ДУХ — в релігії: 1) самостійне безтілесне єство, добре або зле; 2) в християнстві «Дух святий» — третя особа Святої Трійці.

ДУХНОВИЧ ОЛЕКСАНДР — 1803—65, закарпатський гром. діяч, педагог, письменник і публіцист, гр.-кат. свящ., канонік капітули в Пряшеві; вся діяльність була пройнята обороною Закарпаття проти зугорщення; автор історичних наукових праць, поезій, підручників для народних шкіл, Катехизису; писав народною мовою з домішкою церковнослов'янщини, а також латинською. Ім'я Духновича використали закарп. русофіли для антиукраїнської діяльності.

ДУХОВЕНСТВО — християнське, в широкому значенні — всі церк. служителі, в вузькому — диякон, священик, єпископ. Біле духовенство — світське, чорне — монахи.

ДЯК — скорочене з гр. диякон, церковний, співець, псаломщик.

ДЯКІВ ЛЕОНТІЙ — 1905—1943, укр. гр.-кат. діяч, працював серед робітничої молоді Львова, співорганізатор свята «Укр. Молодь Христові» (1933), один із засновників католицької організації молоді «Орли»; загинув у німецькому концтаборі.

ДЯКІВСЬКИЙ ГЛАС — місячний часопис, виходив у Станіславові в 1885—1914, редактори — Г. Полотнюк і В. Майба.

ДЯКІВСЬКІ ВІДОМОСТІ — місячний часопис православних церковних співців на Буковині, 1910—1914.

ДЯКІВСЬКІ ВІСТІ — пізніше «Дяківські Відомості», місячний часопис, орган товариства «Взаємна Поміч Дяків», виходив у Львові в 1923—39, редактори — Р. Криштальський, Я. Харина.

ДЯЧАН ПИЛИП — укр. гр.-кат. свящ., педагог, класичний філолог, професор Варшавського університету; автор низки праць з грецької філології та однієї з перших укр. граматик (1865).

ДЯЧУК-ДЕРЕЮК АНДРІЙ — 1817—89, гуцульський церк. різьбар, жив у Криворівні.

Е

ЕБІОНІТИ (євр.) — давня єврейсько-християнська секта, яка приймала тільки Євангеліє св. Матея. Зберігали обрядовий закон Мойсея, вважаючи Ісуса Христа сином Йосифа, заперечували Його чудесне народження, тощо.

ЕВА (євр.) — «мати живих», перша жінка на землі.

ЕВСЕВІЄВЕ ЄВАНГЕЛІЄ — з 1283, староукраїнська пам'ятка, переписана з болгарського оригіналу, важлива для історії укр. мови.

ЕВСЕВІЙ КЕСАРІЙСЬКИЙ (ПАМФІЛ) — перший історик християнської Церкви від її початку до 324 (+ 340).

ЕВТИМІЙ — Брянсько-Чернігівський єпископ XV ст., єдиний з єпископів, що не признав призначеного папою Ісидорового учня грека Григорія Київським митрополитом; втік до Москви.

ЕВХАРИСТІЯ (гр. подяка) — Пресвята Тайна тіла і крові Ісуса Христа під видами хліба і вина, жертва Нового Завіту. Прийняття Евхаристії — св. Причастя.

ЕВХОЛОГІЙ, ЕВХОЛОГІОН (гр.) — богослужбова книга, що об'єднує в собі Служебник і Требник.

ЕДЕМ, ЕДЕН (євр.) — розкіш, рай.

ЕДОМ (євр. рудий) — друге ім'я Ісава, брата Якова. Місцевість, заселена його потомками едомитянами називалася Удумеєю.

ЕКЗАПОСТОЛЯРІЙ (гр.) — «висилаю наперед», частина Богослужби, що співається на середині церкви, нагадує післання Апостолів проповідувати.

ЕКЗАРХ (гр. керівник) — ієрархічний титул у Східній Церкві часів перших Вселенських соборів; посланець патріарха з постійними функціями.

ЕКЛЕЗІАРХ (гр.) — у Східній Церкві наставник, якому підпорядкована нижча церковна служба.

ЕКЛЕЗІАСТ (гр. проповідник) — старозавітна повчальна книга, приписується царю Соломону; морально-філософський зміст книги просякнутий зневірою до всього життя — «марнота над марнотами — все марне».

ЕКСЕГЕЗА БІБЛІЙНА — богословська наука, що займається пояснюванням тексту Святого Письма.

ЕКТЕНІЯ (гр.) — стародавня форма молитов у східній християнській Церкві, що складається з коротких прохань (в лат. Літанія).

ЕКУМЕНІЗМ (гр.) — рух за об'єднання християнських Церков, започаткований протестантами, в 1948 в Амстердамі створена Всесвітня Рада Церков. Головна ідея Декрету про Екуменізм, який був прийнятий на II-му Ватиканському Соборі (1962—65) — відновлення єдності між християнами.

ЕЛЕАЗАР — ім'я деяких біблійних осіб. Найбільш відомий — третій син Арона, первосвященик.

ЕЛЕВТЕРІЙ або **ЕТЕРІЙ** — святий, його ім'ям названо острів в усті Дніпра (пізніше острів Березань).

ЕЛЬОГІМ (євр.) — одно з імен Бога в св. книгах Старого Завіту, воно має граматичну форму множини.

ЕМАНУІЛ (євр. «з нами Бог») — у біблії назва Месії.

ЕНКОЛЬПІОН — овальна медаль із зображенням Ісуса Христа, відзнака архієрея.

ЕНОС — син Сита, внук Адама.

ЕНОХ — син Каїна.

ЕПЕТИЦІЯ — мандрівка незаможних учнів Київської Академії в XVII, XVIII ст., щоб здобути собі засоби існування співами молитов і кантів, грою інтермедій.

ЕПІТИМІЯ (гр.) — церковна кара, покута.

ЕПІТРАХІЛЬ — важлива частина одягу священика; на ньому є 7 хрестів, які символізують сім Святих Тайн і сім дарів Святого Духа. Без епітрахіля священикові не дозволяється служити ні одного Богослуження.

ЕПІФАНІЯ (гр. поява) — свято, яке християнська Церква святкувала вже в III ст. на пам'ятку Христового хрещення в Йордані, коли вперше об'явилося божество Христа і Пресвята Трійця. В нас — «Богоявлення», «Йордан», «Водохрещтя».

ЕСФІГМЕЙСЬКИЙ ІРМОЛОЙ — стародавній (XI ст.) нотний рукопис на Афоні, в якому над грецьким текстом є нотація подібна до нотації укр. домонгольського періоду.

ЕСХАТОЛОГІЯ (гр.) — богословська наука про останні речі (смерть, суд, небо і пекло).

Є

ЄВАНГЕЛИКИ — вірні протестантських конфесій; головні євангельські віровизнання-авгсбургське (лютеранське), реформоване або пресвітеріанське (кальвінське) і наближене до нього баптистське, англіканське або епископальне та ін. Євангельські церкви виникли переважно в XVI ст.; серед українців протестантизм появився з XX ст.

ЄВАНГЕЛИСТИ — автори чотирьох Євангелій: св. Матей (апостол), св. Марко (учень), св. Лука (учень), св. Йоан (апостол).

ЄВАНГЕЛІЄ (гр. «добра новина») — так названо науку Ісуса Христа. Тому ці книги, що описують життя і науку Ісуса Христа, названо Євангеліями. Євангелій, признаних Церквою автентичними є чотири: від Матея, Марка, Луки та Йоана. Перші три — «синоптичні», тобто подібні до себе. Синоптичні Євангелії написані між 50—70 роками по Христі, Євангеліє від Йоана написане вкінці першого століття.

ЄВЛОГІЙ ГЕОРГІЄВСЬКИЙ — 1868—1946, православний російський митрополит, архієпископ Люблінсько-Холмський, під час першої світової війни насаджував російське православ'є в Галичині.

ЄВТИМІЙ ТИРНОВСЬКИЙ — болгарський патріарх XIV ст., реформатор болгарського правопису. Вплив його літературної школи відбився на Україні (Г. Цамблак); мовні реформи, перенесені на Україну, затримали процес наближення літературної мови до живої народної.

ЄВУСЕЇ — нащадки Ханаана, сина Хама, мешканці Палестини в добу суддів ізраїльського народу.

ЄГОВА (євр.) — найсвятіше ім'я Бога (Ізраїля) в Старому Завіті; правильніша вимова — Ягве («той, що є»).

ЕЗЕКІЇЛ — один з великих ізраїльських пророків; жив у вавілонській неволі.

ЄЛЕЙ (цсл.) — олива.

ЄЛОПОМАЗАННЯ — Тайна живих, призначена для тяжко хворих, вмираючих.

ЄЛЕЦЬКИЙ МОНАСТИР — Успенський монастир в Чернігові, заснований на початку XI ст., двічі знищений: ордою Батия і поляками на поч. XVI ст.

ЄЛИНОХРИСТИЯНИ — єлин-грек, в давнині назва християн, які навернені з поганства. Навернених євреїв називали юдеохристиянами.

ЄЛИСАВЕТА — ім'я двох біблійних жінок: 1) жінка первосвященика Арона; 2) жінка священика Захарії, мати св. Івана Хрестителя.

ЄЛИСЕЙ — один з старозавітних пророків, учень і товариш пророка Ілії, чудотворець.

ЄЛОВИЧ-МАЛІНСЬКИЙ ОСТАФІЙ — єпископ Луцький (після смерті К. Терлецького) 1607, прихильник унії; через перешкоди римо-католиків і православних не втримався на єпархії.

ЄПАРХІЯ (гр.) — за часів Константина Великого — адміністративна державна одиниця; пізніше назву перенесено на церк. округ.

ЄПИСКОП (гр.) — «наглядач», наставник, третій найвищий ступінь християнської церк. ієрархії.

ЄПІФАНІЙ КІПРСЬКИЙ — святий, архієпископ Кіпрський IV ст., автор апологетичних творів проти еретиків; його твори були відомі в Україні.

ЄПІФАНІЙ СЛАВИНЕЦЬКИЙ — + 1675, ієромонах, укр. церк. письменник і перекладач, професор Києво-Могилянської Колегії; з 1649 в Москві виправляв Богослужбові книги.

ЄРЕЙ (гр.) — священик.

ЄРЕМІЙЧУК-ЄРЕМІВ ДЕНИС — 1866—?, церк. діяч, професор практичного богослов'я Чернівецького університету (1899—1930), голова «Товариства укр. православних свящ. на Буковині»; автор «Пастирського Богослов'я».

ЄРЕМІЯ — 1) один з великих пророків з Веніамінового покоління; жив в часах зруйнування Навуходоносором Єрусалиму і Юдеї; написав книгу Єремії; 2) патріарх Царгородський (1572—94); під час перебування в Галичині в 1588 не завжди тактовно втручався в церковні справи.

ЄРЕСЬ (гр.) — фальшива віра; релігійна (християнська) наука, яка не згідна з наукою Церкви.

ЄРОМОНАХ, ІЄРОМОНАХ (гр.) — священик-монах.

ЄРОНІМ — святий, великий Учитель Західної Церкви (331—420).

ЄРУСАЛИМСЬКА ЦЕРКВА — праматір всіх християнських церков. Її першим єпископом був ап. Яків, «брат Господній».

ЄРУСАЛИМСЬКИЙ СОБОР АПОСТОЛІВ — християнський собор 49 року по Христі, де вирішено, що обрядовий закон Мойсея не обов'язковий для християн.

ЄССЕЙ — батько царя Давида, з покоління Юди.

ЄФИМ — 2-га пол. XVIII ст., гравер на дереві в Києво-Печерській Лаврській друкарні.

ЄФРЕМ — 1) Діяківський, ієромонах, укр. проповідник і гомілет 2-ї пол. XVIII ст.; 2) Луцький єпископ з часів Свидригайла; 3) киево-печерський чернець XI ст., переклав для св. Теодосія Студійський Устав, який привіз з Царгороду; 4) Сирійський, святий, письменник IV ст., автор аскетичних і екзегетичних творів, відомий в Україні з XIII ст.

Ж

ЖАБОКРИЦЬКИЙ ДЕНИС ДМИТРО — + 1715, єпископ Луцький і Острозький, в 1702 прийняв унію; ув'язнений Петром I (1709), помер в тюрмі.

ЖАН ЙОСАФАТ ЙОСИФ — 1885—1972, свящ., василіанин (з 1913), укр. церк. і політичний діяч канадсько-французького походження; капелан УГА, 1919—20 на дипломатичній службі ЗУНР і УНР; в еміграції помагав емігрантам-українцям; автор спогадів «Моє служіння Україні» (Канада, 1953), помер в Канаді.

ЖАТКОВИЧ ЮРІЙ — 1855—1920, свящ., закарпатський письменник і етнограф; перекладав на угорську мову твори Марка Вовчка, І. Франка, М. Коцюбинського.

ЖЕВЧЕНКО ЮРІЙ — див. Юрій Жевченко.

ЖЕЛЕХОВСЬКИЙ ЮСТИН — 1821—1910, гр.-кат. свящ., учитель гімназії в Перемишлі; співпрацівник москофільських видань; автор монографії про єп. І. Снігурського, статті з історії укр. Церкви.

ЖЕЛИБОРСЬКІ — укр. шляхетський рід XVI ст. в Галичині: 1) Арсеній (світс. Андрій), 1618—63, Львівський єпископ з 1641, заснував в 1646 друкарню при соборі св. Юра, яку потім перевіз до Унева; ворогував з Петром Могилою; 2) Атанасій (світс. Адам), брат Арсенія, Львівський єпископ з 1663, потім адміністратор Київської митрополії.

ЖЕЛІЗО ІОВ — ігумен Дубенського, потім Почаївського монастиря, (1551—1651).

ЖЕЛТВАЙ ЮЛІЙ — 1882—1946, гр. кат. свящ., гром. і освітній діяч на Закарпатті; співзасновник Християнської Народної Партії член Крайової Господарської Ради в Ужгороді; статті на господарські теми.

ЖИДИЧИНСЬКИЙ МОНАСТИР — біля Луцька з церквою св. Миколая; в ньому бував Данило Галицький; в 1496 монастир спалено татарами.

ЖИТІЯ — книга з життєписом святих в стародавній Україні.

ЖИТОМИРСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ — укр. пам'ятка з 1571, переписана з Пересопницького з деякими змінами на користь укр. лексики.

ЖОХОВСЬКИЙ КИПРІЯН — б. 1635 — +1693, василіянин, закінчив студії в Римі; 1674—93 Київський уніатський митрополит; його заходами перейшли на унію Львівський і Перемиський єпископи.

ЖУКІВСЬКИЙ ІВАН — 1810—84, гал. граматик, свящ., крилошанин, учитель укр. академічної гімназії у Львові, прихильник живої мови в письменстві.

ЖУРАКОВСЬКИЙ ІРОДІОН — +1736, архімандрит Межигірського монастиря (1709—22), єпископ Чернігівський (1722—33); відомий оборонець православ'я.

З

ЗАБЛУДІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ — надруковане в Заблудові на Підляшші. Коштом гетьмана Григорія Ходкевича заснована друкарня і в 1569 Іван Федоров та Петро Мстиславець надрукували Учительне Євангеліє.

ЗАБОРОВСЬКИЙ РАФАІЛ — Київський православний митрополит (з 1743), меценат, особливо піклувався Київською Духовною Академією, +1747; написав ікону Корсунської Богородиці.

ЗАВАДОВСЬКИЙ ЄВСТАХІЙ — дереворитник, один з перших визначних бароккових граверів 80-их років XVII ст.; працював у Києві і Львові.

ЗАВІТ — у Біблії: закон або постанова; союз або договір, а саме: Старий Завіт — договір Бога з Адамом і Евою, потім з Ноем, Авраамом, Ісааком, із цілим ізраїльським народом; Новий Завіт — договір Ісуса Христа з людським родом.

ЗАГАЛЬНИЦЯ — календарний період, коли Церква благословить на м'ясну їжу у всі дні даного часу.

ЗАГВОЙСЬКИЙ ІОСИП — співак і вчитель церк. співу XVII ст.; 1656 привезений з Києво-Печерської Лаври до Москви для керування церк. хором.

ЗАДУШНІ ДНІ — дні, коли Церква поминає всіх померших. У Східній Церкві такими днями є субота перед М'ясопустною неділею і перед «Сошествієм Святого Духа», з Західній Церкві — день «Всіх Святих» (першого листопада).

ЗАКЛИНСЬКИЙ ОЛЕКСІЙ — 1819—91, свящ., активний член «Головної Руської Ради», 1873—79 посол до австрійського парламенту.

ЗАКХЕЙ — багатий митар в Єрихоні, повірив в Христа і гостив Його у своєму домі.

ЗАЛЕНСЬКИЙ ЛЕВ — 1648—1708, Київський уніатський митрополит 1695—1708.

ЗАЛОЗЕЦЬКИЙ-САС ВАСИЛЬ — 1833—1915, гр.-кат. свящ., співробітник гал. москофільських газет «Слово», «Пролом».

ЗАЛУЦЬКИЙ ІВАН — 1831—1909, гр.-кат. свящ.; суспільний діяч, меценат.

ЗАМОЙСЬКИЙ СИНОД — 1720, скликаний за дозволом Апостольського престолу за митрополита Лева Кишки, провінційний Собор уніатського єпископату і священства; ухвалив важливі постанови з церковної та обрядової дисципліни.

ЗАСТИРЕЦЬ ІОСИП — 1873—1943, укр. гром. і педагогічний діяч, письменник, гр.-кат. свящ.; писав оповідання, гуморески, статті на педагогічні та історичні теми.

ЗАТВОРНИК — чернець-аскет, що замурувався в своїй келії, або використовував інші способи усамотнення.

ЗАХАРІЯ — 1) старозавітний пророк, один із 12 малих пророків (IV ст. до Христа), автор пророчої книги; 2) батько св. Івана Хрестителя.

ЗАХАРІЯСЕВИЧ АНТІН — 1865—1916, гр.-кат. свящ., економічний діяч, один із засновників «Спілки для господарства й торгівлі» в Перемишлі.

ЗАХАРІЯСЕВИЧ ФЕДІР — 1759—1808, віцеректор Гр.-Кат. Семінарії у Львові, професор історії Церкви в Українському Інституті при Львівському університеті.

ЗАХРИСТІЯ — в церкві кімната біля вівтаря, де переховується церк. одежа та інші речі.

ЗАЧАЛО — церк. назва розділів Євангелія і Апостола.

ЗАЯЧКІВСЬКИЙ — 1) Йосип, 1810—94, гр.-кат. свящ., гром. діяч, член «Руської Ради» в Стрию (1848), один з засновників «Просвіти», її почесний член; 2) Йосип, 1889—1952, гр.-кат. свящ., василіянин, церк. діяч, ігумен в Букові і Дрогобичі, з 1932 в Римі генеральний секретар ЧСВВ, 1946—52 ректор Колегії св. Йосафата.

ЗБІРУЙСЬКИЙ ДІОНИСІЙ — світське ім'я Дмитро Грицькович, +1603, церк. діяч; прихильник унії з Римом, 1585—1603 єпископ Холмський, учасник Берестейського Собору 1596.

ЗЕМКА ТАРАС — укр. письменник XVII ст., ігумен Богоявленського Київського монастиря, проповідник і друкар, вчився за кордоном, +1632.

ЗИЗАНІЙ-ТУСТАНОВСЬКИЙ — 1) Лаврентій, + після 1634, протоіерей, граматик і православний діяч, автор першого церковнослов'янського укр. словника (1596), Катехизиса (1626); з 1612 свящ., а потім протоіерей у Корці на Волині; в 1627 в Москві його заплідозрили в неправовірності, знищили наклад Катехизису; 2) Степан, + поч. XVII ст., брат Лаврентія, учитель Львівської Братської школи (1591), противник унії. В його творах є багато матеріалів про укр. життя XVI—XVII ст.

ЗІНОВІЙ КЛИМЕНТІЙ — ієромонах часів гетьмана Мазепи, мандрівний поет, +1727.

ЗЛЕПКО КЛИМЕНТІЙ — 1868—1934, укр. гр.-кат. адміністратор (апостольський) на Буковині (1923—30).

ЗЛОЦЬКИЙ ТЕОДОСІЙ — 1846—1926, закарпатський гр.-кат. свящ., автор оповідань і збирач народної творчості, писав також поезії.

ЗНАМЕННА НОТАЦІЯ — називалась ще кулізм'яна, невмова, крюкова; безлінійна нотація, її поступово замінила в XVI ст. п'ятилінійна.

ЗНАЧКО-ЯВОРСЬКИЙ МИХАЙЛО — в чернецтві Мелхіседек, 1716—1809, вихованець Київської Духовної Академії, правитель православних церков на Україні, покровитель Гайдамаччини.

ЗОГРАФСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ — одна з найстаріших глаголицьких пам'яток староболгарської мови кінця X ст., знайдена в Зографському монастирі на Афоні.

ЗОЛОТОСТРУЙ (ЗЛАТОСТРУЙ або ЗЛАТОСТРУЯ КНИГА) — південно-слов'янський збірник для читання

поза церквою; появився з Болгарії на початку X ст.; збірка статей з творів Івана Золотоустого.

ЗОЛОТОУСТ (ЗЛАТОУСТ) — улюблений в староукраїнському письменстві збірник для читання в церкві і поза церквою, під час Великого посту; більшість статей належить Іванові Золотоустому. Утворився в Україні в XV ст.

ЗОРЕСЛАВ (САБОЛА СТЕПАН СЕВАСТЬЯН) — нар. 1909, священник-василіанин, поет; збірки «Зі серцем в руках» (1933), «Сонце й блакить» (1936), переважає патріотична і релігійна лірика; з 1950 в США, настоятель закарпатської вітки ЧСВВ.

ЗУБРИЦЬКИЙ — 1) Михайло, укр. письменник, грек. свящ. (1856—1919), член НТШ; розвідки з історії Галичини XIX ст., з етнології Бойківщини та ін.; 2) Никодим, визначний укр. гравер на дереві й металі, працював у Крехові, Львові (1691—1702), Почаєві (1704), Києві (1705) й Чернігіві (1709—24), виконав понад 370 гравюр.

I

ІВАН — ім'я київських митрополитів: 1) Іван I (грек Йона), +1035; 2) Іван II, грек, 1077—88; 3) Іван III, грек, 1089—1090; 4) Іван IV, 1169 присланий царгородським патріархом, написав твори: «Послання до папи Климента III», «Правило церковне або послання до чорноризця Якова».

ІВАН — ім'я святих: 1) Іван, апостол і євангелист, названий Богословом, брат ап. Якова, спочатку учень Івана Хрестителя, потім улюблений учень і апостол Ісуса Христа; автор четвертого Євангелія, трьох Соборних листів і Об'явлення (Апокаліпса); помер в Ефесі б. 100 р.; 2) Іван Дамаскин; див. Дамаскин Іван; 3) Іван Золотоустий, царгородський архієпископ, один з найславніших Учителів Церкви, +407; 4) папа Іван I, 523—6; 5) Іван Милостивий, александрійський патріарх, +619; 6) Іван Сучавський або Новий, замучений турками в XV ст., визнаний святим Східною Церквою, мощі знаходяться в Сучаві (Буковина); 7) Іван Хреститель, Предтеча Христа, син священника Захарії і його жінки Єлисавети, родички Діви Марії.

ІВАН — 1) Данилюк, 1896—1953, архієпископ УАПЦ

в Австралії і Новій Зеландії, родом з Буковини; 2) Павловський, 1890—1936?, митрополит УАПЦ Харківський і всієї України (1930—1936), 1936 вивезений до Казахстану, загинув на засланні.

ІВАНЧО ОЛЕКСІЙ — нар. 1885, гр.-кат. свящ., гром. і педагогічний діяч на Закарпатті; автор підручників історії і географії для середніх шкіл.

ІГНАТІЙ БОГОНОСЕЦЬ — святий, єпископ Антіохійський, один з Отців Церкви, мученик, +107 або 109.

ІГОР ГУБА — 1885—?, архієпископ УАПЦ, родом з Херсонщини; 1942 єпископ Уманський, пізніше архієпископ Полтавський і Кременчуцький; на еміграції в США належав до окремої укр. православної вітки «УАПЦ в екзилі перебуваючої».

ІГУМЕН (гр.) — настоятель монастиря; в жіночому — ігуменя.

ІЗБОРНИК (гр. антологіон — вибір служб) — церк. книга, в якій зібрані повсякденні і календарні Богослуження (з Часослова, Октоїха, Тріоді, Мінеї і Служебника).

ІЗБОРНИК СВЯТОСЛАВА — назва двох староукраїнських збірників, церковнослов'янських пам'яток укр. редакції (1073 і 1076).

ІЗМАІЛ — син Авраама і Агри, праотець ізраїльтян.

ІЗМАІЛЬТЯНИ — біблійний народ; плем'я бедуїнів в південній Сирії.

ІКОНА — мальований образ святих; виникнення ікон — «Нерукотворний образ» Ісуса Христа; перші ікони — з римських катакомб.

ІКОНОСТАС (гр.) — стіна з іконами, що відділяє другу частину церкви (Храм вірних) від третьої (Святилища); має трое дверей: Царські і двоє дияконських. Первісно в Візантії і Київській Русі іконостас був у вигляді невисокого поруччя.

ІКОС (гр.) — церк. пісня, яка ширше описує те, що кондак; прославляє святого або подію і співається на Утрені після 6-ї Пісні.

ІЛАРІОН — 1) святий, великий аскет, засновник чернецтва в Палестині (291—372); 2) славетний укр. проповідник, перший Київський митрополит не грек (1051—54), автор «Слова о законі і благодаті» — похвали Володимиру Великому і Ярославу Мудрому; 3) монах, гравер на дереві б. пол. XVIII ст. у Києво-печерській друкарні; 4) Огієнко Іван, 1882—1972, православний митрополит, мовознавець і історик Церкви, церк. і куль-

турний діяч, дійсний член НТШ; 1918 міністр освіти в уряді УНР, емігрував 1920. 1951—72 голова Укр. Греко-Православної Церкви в Канаді; автор багатьох наукових праць.

ІЛИТОН (гр. «обгортаю») — чотирикутний кусок льняного полотна, який складається втрое до середини, означає пелени, в які обвила маленького Ісуса Мати Божої; знаходиться на Престолі.

ІЛЮДОР — чернігівський гравер пол. XVIII ст.; праці на міді в «Октоїху» (Чернігів, 1757).

ІЛІЯ (ІЛЛЯ) — найбільший старозавітний пророк, жив за царя Ахава.

ІЛЛІ св. церква в Києві — на Подолі, згадується в договорі кн. Ігоря з греками 945.

ІЛЛЯ — гравер на дереві XVII ст., чернець Львівського Онуфріївського монастиря (в 1630-х роках), потім Києво-Печерської Лаври; виконав понад 400 дереворитів.

ІЛЬІНЦІ — секта єговистського толку, заснована в Росії в 40-х роках XIX ст.; не признають Біблії, а тільки Одкровення Йоана, заперечують Св. Трійцю, Св. Тайни і обряди, ікони і хрест; громади І. існують на Україні.

ІЛЬКІВ МИКОЛА — 1890—?, гр.-кат. свящ., посол до польського союму (1922—28), душпастир в польській армії до 1928.

ІЛЬНИЦЬКИЙ — 1) Василь, 1823—95, гр.-кат. свящ., педагог і письменник, директор гімназії в Тернополі, автор оповідань, низки популярно-історичних статей і підручників (псевд. Денис з-над Серету, Денис з Покуття); 2) Іван, 1806—83, свящ., гал. церк. і культурний діяч, з 1839 віцереєктор гр.-кат. семінарії у Львові, з 1868 ректор духовної семінарії в Перемишлі; 3) Олександр, 1889—1956, гр.-кат. свящ., прелат, церк. і політичний діяч на Закарпатті, представник автохтонного і мадярофільського напрямку; 1956 засуджений більшовиками.

ІНДИКТ (лат.) — установа, оголошення або відозва; в первісному значенні: установа римських цісарів щодо податків; в церк. Отці Першого Вселенського Собору в Нікеї (325) прийняли день першого вересня за початок Нового Церковного року і так осталося у Східній Церкві аж до сьогодні.

ІНДІТІОН (гр.) — верхнє накриття Престолу.

ІПАКОЙ (гр.) — церк. пісня на Утрнях недільних і деяких празників.

ІНОКЕНТІЙ БОРИСОВ — 1800—57, православний богослов, єпископ Чигиринський, архієпископ Харківський, ректор Київської Духовної Академії; автор наукових праць.

ІНОКЕНТІЙ КУЛЬЧИЦЬКИЙ — +1731, православний святий, єпископ Іркутський, походив з Волині; канонізований 1805.

ІНТЕРДИКТ (лат.) — кара за поступки, що суперечать науці Церкви.

ІОАН ТЕОДОРОВИЧ — 1887—1971, митрополит Укр. Православної Церкви в США, церк. діяч, родом з Волині; 1918 дивізійний капелан сірожупанників, за Директорії військовий свящ., з 1921 єпископ Подільський, з 1924 в еміграції в США; автор богословських праць і проповідей.

ІРИНЕЙ — 1) святий, єпископ Ліонський, Отець Церкви (б. 130—230), родом з Малої Азії, противник гностицизму; 2) київський гравер на дереві пол. XVIII ст., ієромонах Києво-Печерської Лаври.

ІРМОЛОГІОН (ІРМОЛОЙ, ЄРМОЛОЙ) — богослужбова нотна книга Східної Церкви, в якій знаходяться ірмоси канонів усіх восьми гласів — повний «круг» ірмосів на цілий рік, а також інші богослужбові співи.

ІРМОС (гр.) — перший тропар кожної пісні канону служить за вірець для слідуєчих тропарів цієї самої пісні; напів ірмосу визначає глас канону.

ІРОД — ім'я юдейських царів: 1) Ірод Великий, побудував новий храм в Єрусалимі; був жорстоким царем; за його царювання народивсь Ісус Христос; 2) Ірод Антипа, син Ірода Вел.; вбив за намовою Іродіади св. Івана Хрестителя.

ІСААК — біблійний патріарх, син Авраама, батько Ісава і Якова.

ІСААКІЙ (БОРИСКОВИЧ) — єпископ Луцький і Острозький, засновник Дерманського монастиря, +1641.

ІСАЯ — один з чотирьох великих пророків, син Амоса (VIII ст. до Христа), написав пророчу книгу.

ІСИДОР — кін. XIV ст. — 1463, Київський митрополит, грек, з 1436 митрополит «всієї Русі»; прихильник унії з Римом, 1439 на Ферраро-Флорентійському Соборі підписав об'єднання грецької і римської Церкви; 1458 зрікся титулу митрополита, помер в Римі.

ІСКАРІОТ ЮДА — Юда з міста Каріот, один з 12 Апостолів, зрадив Ісуса Христа.

ІСТОРІЯ ЦЕРКОВНОЇ МУЗИКИ (УКРАЇНСЬКОЇ) — автори праць і окремих статей: П. Бажанський, М. Грінченко, Б. Кудрик, П. Маценко, Ф. Стешко, О. Кошиць, М. Антонович, М. Федорів, О. Дзбановський, О. Шреєр-Ткаченко, Н. Герасимова-Персидська, О. Цалай-Якименко, Ю. Ясиновський, М. Дещиця, З. Лисько.

ІСУС НАВИН (ЙОЗУЕ) — наслідник Мойсея, із Єфремового покоління, син Нуна або Навина; завоював ханаанську землю.

ІСУС СИН СИРАХА — автор старозавітної книги «Премудрість» або «Екклезіаст».

ІСУС ХРИСТОС — (гр. помазаник), засновник християнської віри і Церкви. Народився у Вифлеємі в Юдеї (Палестина) в 750 або 749 від заснування Риму. «Господь Ісус Христос Син Божий, єдинородний, від Отця рожденний...» Його матір'ю була Марія («...і воплотився з Духа Святого і Марії Діви, і стався чоловіком»). Охрестився від Івана Хрестителя в Йордані. «І був розп'ятий за нас за Понтія Пилата... і воскрес у третій день згідно з писанням. І вознісся на небо...» Життя і наука Ісуса Христа описана в Євангеліях.

ІСХОД (цсл.) **ЕКСОДУС** (гр.) — Вихід, назва другої книги Мойсея.

ІЩАК АНДРІЙ — 1887—1941, гр.-кат. свящ., церк. діяч, професор канонічного права і догматики православною Сходу в Богословській Академії у Львові; автор «Унійні і автокефальні змагання на укр. землях від Данила до Ісидора» (1923—27), «Догматика нез'єдиного Сходу», статті; вбитий більшовиками.

Й

ЙОАКИМ — молдавський митрополит, поставлений київським митрополитом Ісидором, признавав Флорентійську Унію. 1449—1451 виконував юрисдикцію над Галичиною.

ЙОАКИМ — 1) Мороховський, +1632, з 1614 єпископ Володимирський (Волинь), активний співпрацівник Іпатія Потія поширював унію; 2) Антіохійський патріарх, відвідав 1586 Львів, розширив права Братства.

ИОАС — юдейський цар, 837—797 до Христа.

ИОАСАФ КРОКОВСЬКИЙ — +1718, митрополит Київський; з 1690 ігумен Миколо-Пустинського монастиря і ректор Києво-Могилянської Колегії, яка при ньому перетворилася на Академію (1694); 1697 архімандрит Києво-Печерського монастиря, запідозрений в прихильності до Мазепи і викликаний до Петербургу, по дорозі загадково помер.

ИОАХИМ — біблійна особа, чоловік Анни, матері Пресвятої Діви Марії.

ИОВ — біблійна особа; старозавітна книга «Иов» має поетичну форму, змальовує Иова, що терпеливо зносить нещастя, але не зневіряється в Богові.

ИОВ КНЯГИНИЦЬКИЙ — +1621, ігумен, подвижник і схимонах, жив в Угорницькому монастирі та Манаївському скиті; авторитетний в справах чистоти віри.

ИОІЛЬ — один з 12 малих пророків, жив б. IX ст. до Христа.

ИОНА — +1461, православний святий, єпископ Рязанський, останній митрополит з титулом «Київський і всієї Русі» (1448—61) з осідком у Москві; фактично завершив відділення московської митрополії від київської.

ИОНА І ГЛЕЗНА — +1494, архієпископ Полоцький, з 1492 митрополит Київський; учений і побожний ієрарх.

ИОНА — один з 12 малих пророків (VIII ст. до Христа); чудом врятувався від риби, яка його проковтнула під час подорожі до Нініви.

ИОСАФАТ — Булгак, 1758—1838, гр.-кат. єпископ Луцький і Берестейський, з 1817 останній гр.-кат. митрополит в Росії.

ИОСАФАТ — див. Кунцевич Йосафат.

ИОСАФАТОВА ДОЛИНА — долина між Єрусалимом і Оливною Горою, названа від гроту Йосафата; на ній (за Йоїлем) Бог судитеме всі народи.

ИОСИФ — почаївський гравер на дереві XVIII ст.; 12 гравюр в «Служебнику» (Почаїв, 1735) та ін.

ИОСИФ ЖУК — 1872—1934, православний єпископ в США; спочатку гр. кат. свящ., ректор Гр.-Кат. семінарії у Львові; з 1924 в Канаді і США, 1932 хіротонізований як перший єпископ УАПЦ в Америці.

ИОСИФ КУРЦЕВИЧ-КОРІЯТОВИЧ — +1642, православний діяч, нащадок княжого литовського роду, архімандрит запоріжського Терехтемирівського монастиря;

єпископ Володимирський, через польські переслідування виїхав в Московщину, де «за лихоїмство і нечисте життя» позбавлений сану.

ІОСИФ НЕЛЮБОВИЧ-ТУКАЛЬСЬКИЙ — православний єпископ Мстиславський, митрополит Київський в 1663—75 (без західноукраїнських епархій), був дорадником П. Дорошенка; автор проповідей, посланій і цікавого листування.

ІОСИФ ОКСІЮК — 1894—?, архієпископ Лубенський і Полтавський УАПЦ, з 1927 другий заступник митр. В. Липківського; з 1931 на засланні, далша додя невідома.

ІОСИФ І БОЛГАРИНОВИЧ — 1498—1501 митрополит Київський; прихильник Флорентійської унії; папа Олександр VI прийняв одну із його пропозицій: визнав хрещення в Східному обряді дійсним в Католицькій Церкві.

ІОСИФ ІІ СОЛДАН — +1520, митрополит Київський з 1507, видатний церк. діяч; починає ряд Київських митрополитів, що розірвали зв'язок з Римом після Флорентійського Собору.

ІОСИФ ІІІ — +1534, православний єпископ Полоцький, з 1522 митрополит Київський і Галицький.

ІОСИФ З АРИМАТЕІ — член єврейського синендріону, таємний учень Ісуса Христа, який разом з Никодимом похоронив Його тіло.

ІОСИФІТКИ — укр. кат. чернече жіноче згромадження св. Йосафата в Галичині, засноване 1896 еп. Й. Коциловським в Цеблові; 1945 згромадження ліквідоване більшовиками.

ІОСИФОВИЧ ДМИТРО — 1867—1942, галицький письменник, гр.-кат. свящ.; переклади Гете (псевд. Василь Ріленко).

ІОСИФ ОБРУЧНИК — законний чоловік Пречистої Діви Марії, з покоління царя Давида, жив у Назареті, де був теслею.

К

КАДИЛО — церк. посуд для розжареного вугілля, на яке свящ. кладе тиміам і ладан; вживалося ще в Старому Завіті, як жертва, чи при інших жертвах, молит-

вах; символізує, що наші молитви повинні підніматися до Бога, як кадильний дим.

КАІН — найстарший син Адама і Еви, вбив брата Авеля.

КАЛИМОН ОСИП — проповідник, вихованець Києво-Могилянської Колегії; «Поновлений жаль» — проповідь на похороні П. Могили (1647).

КАЛИНЕЦЬ МИРОН — 1899—1944, свящ., василіянин; ігумен монастиря ЧСВВ в Ужгороді (1931—38) і ректор Духовної Семінарії св. Кирила і Методія для гр.-кат. богословів в Оломовці (Моравія, 1938).

КАЛИНОВСЬКИЙ ІВАН — 1799—1866, свящ., помічник, а після смерті єп. Терашкевича адміністратор Холмської єпархії; не був висвячений на єпископа через опір рос. уряду; вивезений до Вятки, де й помер.

КАЛИШ ОЛЕКСАНДР АНАСТАСІЙ — 1875—1930, протоігумен ЧСВВ; його заходами приєдналися до Чину закарпатські василіяни.

КАЛІШЕВСЬКИЙ ЯКІВ — 1856—1923, диригент хору при Софійському соборі в Києві (1898—1919), автор церк. композицій.

КАМЕЛІС ІОСИП — перший гр.-кат. єпископ Закарпаття, грек за походженням; видав в 1698 «Катехизис для науки угорських людей».

КАМЕНСЬКИЙ СТЕПАН — учень, потім професор художньої школи Києво-Печерської Лаври кінця XVIII ст.

КАМИЛАВКА (гр.) — шапочка духовенства Східної Церкви; чорна в монахів, фіолетова в білого духовенства.

КАМІНСЬКИЙ АНДРІЙ — 1873—1957, свящ., педагог і публіцист; 1906—18 в США, з 1921 в Югославії; роман «Восток і Запад» (1903), ряд популярних праць; виражав ідеї слов'янофільства.

КАМІНСЬКИЙ ПЕТРО — +1710?, церк. діяч і письменник, василіянин; б. 1685 написав розвідку про становище уніатської Церкви, яку видано з рукопису В. Щуратом «В обороні Потієвої Унії» (1929); після 1706 генеральний вікарій Мукачівський.

КАМ'ЯНКО-СТРУМИЛОВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ — пам'ятка староукраїнської мови з 1411.

КАМ'ЯНЧАНИН ЯКІВ (чернець Ісая) — укр. літературний діяч, перебував в московщині, понад 20 років був у в'язниці, де написав кілька творів, +1651.

КАНДІЯ — малий дзвінок в церкві.

КАНДЮК ПАНКРАТІЙ — 1871—1948, василіянин, професор філософії, з 1925 духівник в укр. папській семінарії св. Йосафата в Римі, консультор Конгрегації Східної Церкви, генеральний консультор і прокуратор ЧСВВ в Римі.

КАНОН — 1) список книг, що належать до св. Письма; 2) церк. закони, установлені Вселенськими соборами; 3) збірка церк. співів, що завжди складаються з 9 пісень; 4) основна частина Літургії — освячення.

КАНОНІЗАЦІЯ — зачислення до числа святих.

КАНОНІК (гр.) — також, крилошанин або капітуляр, вищий титул священика в єпархії, найчастіше член єпископської капітули.

КАНОНІЧНЕ ПРАВО — збір правних норм, опертих на церковних канонах.

КАНТ — пісня релігійного змісту, пізніше також жанр побутової пісні; поширена на Україні в XVII—XVIII ст.

КАПИНОС ВОЙТІХ — львівський будівничий кінця XVI ст., з 1597 будував Успенську церкву у Львові.

КАПУЩАК ІВАН — гал. гром. діяч, 1807—68, дяк з Ляхівців біля Богородчан, посол до австрійського парламенту (1848—49).

КАРБУЛИЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР — 1882—1908, буковинський богослов і письменник; ліричні поезії й новели («Звізда», «Скрипка» та ін.).

КАРДИНАЛ (лат.) — член папської ради-колегії кардиналів, яка є дорадчим і допоміжним органом папи в управлінні Церквою (всіх кардиналів 70); чин кардинала був введений в XI ст. Кардинали українці — Київський митрополит Ісидор, галицькі митрополити: Михайло Левицький, Сильвестр Сембратович, Йосиф Сліпий, Мирослав Іван Любачівський.

КАРОВЕЦЬ МАКАРІЙ МИХАЙЛО — 1873—1944, укр. католицький діяч, василіянин, капелан УСС і письменник; 4-ох томна «Велика реформа ЧСВВ» (1932—38), численні статті.

КАРПОВИЧ ЛЕОНТІЙ — єпископ Володимирський і Берестейський (1580—1620), видатний укр. проповідник і полеміст.

КАРХУТ СПИРИДОН — 1859—1931, укр. славіст, доктор теології і філології професор і декан філологічного відділу Укр. університету і Духовної Академії у Льво-

ві; автор «Граматики української церковнослов'янської мови» та ін.

КАТАВАСІЯ (гр.) — сходження; ірмос, під час співу якого ~~д~~яки з обох крилосів сходяться на середину церкви; останній тропар або ірмос, який заключає пісню канону.

КАТАКОМБИ (гр.) — підземні печери, де перші християни хоронили своїх мерців і відправляли Богослужби; найстаріші з II—III ст.

КАТАПЕТАСМА (гр.) — занавіса, яка закриває Царські Врата.

КАТАСАРКОС (гр.) — нижнє накриття Престолу.

КАТАФАЛОК (фр.) — мари; підвищення, вкрите чорним сукном, де ставлять домовину під час похорону.

КАТЕДРА (гр.) — єпископська церква, собор.

КАТЕРИНА — ім'я святих: 1) великомучениця, славилася вченістю, вбита за цісаря Максентія, 307; 2) Сієнська, славилась аскетизмом та милосердними ділами, +1380.

КАТЕХИЗМ (гр.) — короткий підручник науки релігії.

КАТЕХИТ (гр.) — вчитель, сьогодні — вчитель релігії.

КАТЕХУМЕНИ (гр.) — учні, «оглашені», в давній Церкві кандидати до хрещення.

КАТИЗМА (гр.) — частина Псалтиря як Богослужбової книги; ціла Псалтир поділена на 20 катизм; під час читання катизми можна сидіти, звідки і її назва.

КАТОЛИК (гр.) — назва християн, що признають зверхність папи; діляться на римо-, греко- і вірмено-католиків.

КАТОЛИЦЬКИЙ — первісно: повсюдний, вселенський, соборний; як ознака Церкви вживається з початку II ст., назва використовувалась в протилежність до єретиків.

КАЧАЛА СТЕПАН — 1815—1888, укр. політик, свящ., посол до австрійського парламенту і гал. сойму; писав популярні брошури, написав коротку історію України.

КАЧМАР ІВАН — 1833—1944, гр.-кат. свящ., церк. і гром. діяч західної Лемківщини; в 1932—35 єпископський візитатор Лемківщини, крилошанин катедральної капітули.

КАЯФА — властиво Йосиф, єврейський первосвященик,

зять і наслідник первосвященника Анни, згадується в Євангелії як ворог Ісуса Христа.

КЕЙЗЕР ДАНИЛО — свящ. Чернігівського полку, після повстання 1825 позбавлений сану і засланий до арештантських рот, помер після 1858.

КЕЛІЯ — кімната в монастирі.

КЕРУЛЯРІЙ МИХАЙЛО — Царгородський патріарх, за якого в 1054 наступив розділ між Східною і Західною Церквою.

КИБАЛЮК НЕОФІТ — 1894—1948, гром. і православний діяч на Волині та в еміграції; статті на історично-церк. теми, оповідання, помер в Німеччині.

КИВОТ — див. Артофор; Кивот Завіта — дорогоцінна скриня, де переховувалися Мойсееві таблиці з заповідями Божими, палочка Арона і посудина з манною.

КИЄВО-ПЕЧЕРСЬКА ЛАВРА — чоловічий монастир в Києві, заснований преподобним Антонієм в пол. XI ст. навколо печери, яку викопав собі свящ. с. Берестова. майбутній Київський митр. Іларіон (б. 1051 р.). Першим ігуменом був преподобний Варлаам (1061), після нього преподобний Теодосій, який завів Студійський Статут. При Лаврі була друкарня і школа; в XIX ст. Лавра перестала бути осередком укр. освіти поступово перетворюючись в осередок русифікації.

КИЄВО-МОГИЛЯНСЬКА АКАДЕМІЯ — в 1689 Києво-Могилянська Колегія перетворилась в Академію; першими професорами були: Степан Яворський, Теофан Прокопович, Юрій Кониський, Самійло Миславський, Іриней Фальківський.

КИЇВСЬКА БРАТСЬКА ШКОЛА — заснувало Київське Богоявленське Братство 1615; ректорами були: Йов Борецький (1615—18), Мелетій Смотрицький (до 1620), Касіян Сакович (1620—24); була об'єднана з школою при Києво-Печерській Лаврі, дала початок Києво-Могилянській Академії.

КИЇВСЬКА ДУХОВНА АКАДЕМІЯ — вища духовна школа в Києві, відкрита в 1819 у Братському монастирі, де до 1817 існувала Києво-Могилянська Академія, кількість студентів весь час була біля 200.

КИЇВСЬКА МИТРОПОЛІЯ — утворена з часів прийняття християнства і організацією церк. ієрархії; за церк. традицією вважається першим митрополитом грек Михайло; до 1240 з 22-ох митрополитів тільки два було з місцевих людей: Іларіон (1051—54) і Клим Смо-

лятич (1141—54). Після знищення Києва татарами Київська митрополія переміщується на суздальсько-московську північ; вже митр. Кирило II (1243—81) жив і помер у Володимирі на Клязьмі. 1458 в зв'язку з Флорентійською унією від Київської митрополії відокремилась московська церква. З 1596 існувала в Києві тільки уніатська митрополія; з 1620 було два митр. — уніатський і православний. Київська гр.-кат. митрополія занепала 1838 після смерті митр. Ростоцького, провід укр. католицизму перебрала з 1807 відновлена Галицька митрополія. Після революції 1917 й відродження Укр. Православної Церкви, голова УАПЦ став іменуватися «митр. Київський і всієї України». Насильна ліквідація в 30-их роках УАПЦ припинила короткотривале існування укр. Київської митрополії. Після другої світової війни Київська митрополія стала складовою частиною російської Церкви.

КИПРІАН — ієромонах, укр. письменник, один з діячів острозького гуртка; вчився в Венеції і Падуї; був на Афоні; 1596 був перекладачем на Берестейському соборі; 1600 переклав «Бесіди» Івана Золотоустого і Макарія Єгипетського.

КИПРІАН ІВАН — 1856—1924, композитор, гр.-кат. свящ., капелан УГА; автор церк. композицій, «Учебника початкових відомостей музики і співу» (1885); помер на засланні в Сибіру.

КИРИЛИЦЯ — один з давніх слов'янських алфавітів (другим є глаголиця), названо за ім'ям св. Кирила, створена на основі грецького уставу (унціалу). Питання про те, який алфавіт виник раніше, кирилиця чи глаголиця, не з'ясоване.

КИРИЛО — ім'я святих: 1) Александрійський, патріарх, Отець Церкви, +444; твори догматично-полемічні, екзегетичні і гомілії; 2) Єрусалимський, Отець Церкви, б. 315—386.

КИРИЛО — ім'я укр. церк. діячів: 1) Кирило I, митр. Київський з 1224, +1233; прийшов в Україну з Нікеї; 2) Кирило II, митр. Київський і всієї Русі, +1280; автор «Правила» та «Поученія попам».

КИРИЛО (ДІОНІСІЙ КУНИЦЬКИЙ) — 1781—1836, професор і ректор (1827—28) Київської Духовної Академії, єп. Чигиринський, вікарій Київської митрополії (1828—35).

КИРИЛО ЛУКАРІС — 1572—1633, екзарх Алексан-

дрійського патріарха Мелетія Пігаса на Україні; викладач Острозької Академії; 1621 Константинопольський патріарх.

КИРИЛО (КОНСТАНТИН) і МЕТОДІЙ — святі, апостоли слов'ян. Народилися в Солуні (Македонія). Молодший Кирило (світс. Константин), 827—869, старший Методій (Мефодій) — б. 815—885. З 863 і до кінця життя жили в Моравії і Паннонії. З ними пов'язано розвиток писемності у слов'ян.

КИРИЛО ТУРІВСЬКИЙ — єпископ Турівський (до 1182), блискучий проповідник, автор молитов і 2 повчальних оповідань.

КИРИЛОВИЧ ЗЕНОН — 1865—1919, гр.-кат. свящ. у Гадичині, автор музичних творів для цитри.

КИРИЛОВИЧ ЙОСИФ — +1634, протосингел Александрійського патріарха Лукаріса, управитель у Львові Братської друкарні (1625—28); з 1633 в Москві.

КИРЧІВ БОГДАН — 1856—1900, письменник, гр.-кат. свящ.; поезії, оповідання, переклади драматичних творів для галицьких театрів.

КИШАКЕВИЧ ЙОСИП — 1872—1950, композитор і диригент; написав багато церк. пісень (напр. «Витай між нами», «Пливи світами», «Заграйте дзвони» та ін.); хорові церк. твори: Служба Божа для чол. хору, Панахида, чин Вінчання, «Тебе Бога хвалим».

КИШКА ЛЕВ — 1668—1728, церк. діяч, василіянин, студіював богослов'є в Римі; 1703 протоархімандрит ЧСВВ, 1711 єп. Володимирський, з 1714 митрополит Київський, 1720 скликав Замойський синод. Твори з історії Церкви і церк. права; його листування видане в Римі А. Г. Великим (1959).

КІНАХ ГЛІБ ГРИГОР — 1888—1980, василіянин, церк. діяч і письменник; в 1920—30-их роках один з реформаторів ЧСВВ на Закарпатті, пізніше генеральний вікарій ЧСВВ в Римі; наукові праці на історичні і архівознавчі теми, помер у Римі.

КЛИМЕНТ — ім'я 17 пап; Климент I, святий; перший або третій папа після св. Петра; автор послання до корінфтян, помер у вигнанні в Херсонесі (Крим); за неточними даними його мощі Володимир Великий перевіз до Десятинної церкви в Києві.

КЛИМ(ЕНТ) СМОЛЯТИЧ — укр. церк. діяч і вчений XII ст., стараннями князя Ізяслава висвячений Собором

укр. духовенства без затвердження царгородського патріарха на Київського митрополита (1147—54).

КЛИР (гр.) — духовенство; клирик — той, що належить до духовного стану.

КЛИРИК АТАНАСІЙ — гравер XVII ст., працював у Львові 1642—68; дереворити в «Тріоді Цвітній» (1642, 1661) та ін.

КЛИРОС, КРИЛОС — місце в церкві по двох боках перед іконостасом, призначене для духовних осіб, тепер для дяків.

КМІТ ЮРІЙ — 1872—1944?, гр.-кат. свящ., письменник, автор проповідей, оповідань з бойківського життя («З гір», «В затінку й на сонці», «Тремтіння душі» та ін.).

КНЯГИНИЦЬКИЙ ІОВ (світс. Іван) — схимомонах і сподвижник, родом з Галичини. приятель Івана Вишенського і Захарії Копистенського та ін. діячів; спричинився до оновлення чернецтва, + 1621.

КНЯГИНСЬКИЙ ДМИТРО — кін. 50-х рр. XVI ст. — 1630, композитор, церк. і освітній діяч; автор світських і церковних музичних творів.

КОБРИН МИХАЙЛО — 1870?—1956, церк. і освітній діяч на Холмщині (до 1914) і на Волині, педагог Холмської і Крем'янецької Духовних семінарій, перекладач богословських книг на укр. мову.

КОБРИНСЬКИЙ ІОСАФАТ — 1818—1901, гр.-кат. свящ., гром. діяч; засновник «Народного Дому» в Коломиї, в 1842 видав перший гражданкою «Буквар».

КОВАЛІВ ПАНТЕЛЕЙМОН — нар. 1898, доцент Київського педінституту і університету, професор УВУ, ректор Богословської Академії УАПЦ в Мюнхені, дійсний член НТШ; праці з історії укр. мови, статті на теологічні теми.

КОВАЛЬНИЦЬКИЙ ДМИТРО — 1839—1913, ректор і професор Київської Духовної Академії, архієпископ Херсонський та Одеський.

КОВНІР СТЕПАН — укр. архітектор пол. XVIII ст., будував будинки Лаврської друкарні в Києві, дзвіницю над Дальними печерами.

КОВШЕВИЧ РОМАН — 1873—1932, адвокат, суддя, правник-каноніст; дійсний член НТШ, професор Богословської Академії у Львові.

КОГУТ МИХАЙЛО — в чернецтві Микола, нар. 1911, церк. і гром. діяч в США і Канаді, василіянин; 1946—53 в Римі як консультор і генеральний секретар ЧСВВ,

секретар і ректор Колегії св. Йосафата, 1953—58 протоігумен американської василіянської провінції.

КОЗАЧИНСЬКИЙ МИХАЙЛО — 1687—1756, письменник, професор і префект (1739) Київської Академії. 1745 архімандрит Видубицького монастиря; автор двох п'єс, книги «Філософія Арістотелева» (1745); 1733—38 перебував в Сербії.

КОЗЛОВИЧ ІВАН — +1757, професор піітики і реторики Київської Академії, з 1742 префект, згодом ректор Слов'яно-Греко-Латинської Академії в Москві, з 1753 єп. Переяславський і Бориспільський, дбав про освіту, завів дома для убогих.

КОЗЛОВСЬКИЙ-ТРОФИМОВИЧ ІСАЯ — +1651, православний богослов, родом з Галичини; деякий час учитель Львівської Братської школи, з 1631 Лаврської школи в Києві, ректор Києво-Могилянської Академії, ігумен Пустинно-Миколаївського монастиря в Києві.

КОЗУБСЬКИЙ ГЕДЕОН — монах ЧСВВ, 1730—36 ігумен Почаївського монастиря, з єп. Рудницьким фундатор почаївської друкарні 1732.

КОЗЬМА і ДАМ'ЯН — святі, мученики, брати з Арабії, лікарі, +303.

КОЛЕГІЯ св. АНДРІЯ У ВІННІПЕЗІ — заснована 1946 як приватна школа Української Греко-Православної Церкви в Канаді.

КОЛЕГІЯ св. ЙОСАФАТА В РИМІ — папська інституція для виховання богословів українців, заснована 1897 папою Левом XIII.

КОЛЕНДА ГАВРИІЛ — +1674, білоруський василіанин, 1655 Полоцький архієпископ, 1665 Київський уніатський митрополит і протоархімандрит ЧСВВ.

КОМАРЕВИЧ ВАСИЛЬ — 1891—1927, гром. і церк. діяч; 1918 засновник і голова товариства «Просвіта» в Володимир-Волинському, 1922 посол до польського союму.

КОМАРНИЦЬКИЙ ЙОСИФ — 1852—1920, гр.-кат. свящ., професор богословія Львівського університету, редактор часопису «Мир».

КОМАНЕВИЧ ВАРЛААМ — 1777—1858, церк. діяч, василіанин; ігумен Кристинопільського монастиря; 1822—42 генеральний прокуратор ЧСВВ, 1842—48 ігумен Крехівського монастиря.

КОНГРЕГАЦІЯ ДЛЯ СХІДНОЇ ЦЕРКВИ — відділ Римської Курії, керує справами сх. Церков, створена

1862 папою Пієм IX; компетенцію Конгрегації окреслює канон 195 Апостольського листа від 11. 06. 1957.

КОНДАК (гр.) — пісня на честь святого чи празника, що передає короткий зміст свята. Співають за поданим гласом після тропаря на Службі Божій, а також на Утрені та ін.

КОНДАКАР (гр.) — Богослужбова книга, нотована кондакарними знаками (XI—XIV ст.); збірка кондаків. Прототипом Кондакаря була візантійська співоча книга Асматікон.

КОНДАКАРНА НОТАЦІЯ — окремий вид безлінійного нотного письма домонгольської доби; відрізнялася від знаменної нотації, записувалась в два рядки над текстом.

КОНДРАТОВИЧ ІРЕНЕЙ — 1878—1957, гр.-кат. свящ.; закарпатський історик, автор «Історії Підкарпатської Руси» (1925).

КОНИСЬКИЙ ЮРІЙ — 1718—95, укр. проповідник, з 1754 білоруський єпископ, йому приписували авторство «Історії Русів».

КОНКОРДАТ (лат.) — угода, особливо між державою і католицькою Церквою. Конкордія 1863 в Римі нормувала взаємини між католиками грецького та латинського обряду.

КОНСЕКРАЦІЯ (лат.) — посвячення: 1) переміна хліба і вина в Тіло і Кров Господню на Службі Божій; 2) консекрація в єпископи (див. хиротонія).

КОНСИСТОРІЯ (лат.) — установа церковної управи.

КОНСТАНКЕВИЧ ІВАН — 1859—1918, гр.-кат. свящ., родом з Лемківщини, гром. і церк. діяч у США (з 1893), співзасновник Укр. Народного Союзу, очолював Духовну Раду (1901—07), гостро виступав проти москофільства і угрофільства.

КОНСТАНТИН — гравер початку XVIII ст., працював у Чернігові.

КОНСТЯНТИН — ім'я укр. церк. діячів: 1) святий, митрополит Київський і всієї Русі, родом грек; в 1155 призначений царгородським патріархом замість Кліма Смолятича; 2) Борковський, б. 1725—73, ігумен, вихованець Київської Академії.

КОНФЕСІЯ (лат.) — визнання віри, віроісповідання.

КОНЧАКОВСЬКИЙ ЯКІВ — укр. гравер 2-ї пол. XVIII ст., працював при друкарні Києво-Печерської Лаври.

КОПИНСЬКИЙ ІСАЯ — +1640, укр. церк. діяч, Перемиський єпископ, Київський митрополит, наступник Йова Борецького; твори: «Ліствица духовнаго в Бозі іноческого жительство», «Алфавіт духовний».

КОПИСТЕНСЬКИЙ ЗАХАРІЯ — +1627, визначний укр. діяч і полеміст XVII ст., архімандрит Києво-Печерської Лаври (з 1624); вчився у Львові, мандрував по слов'янському півдню; твори: «Книга о вірі» (1619), «Часослов» (1622), «Палінодія» (1622), проповідь «на погреб» Є. Плетенецького та ін.

КОПИСТИНСЬКИЙ МИХАЙЛО — +1610, з перемиської шляхти, з 1591 єпископ Перемиський; 1596 не приєднався до унії з Римом.

КОПКО МАКСИМ — 1859—1919, гр.-кат. свящ., гал. композитор, автор церк. хорових композицій («Буди ім'я Господнє», «Василіянська пісня» та ін.), методичного підручника «для науки співу з нот».

КОПТИ — нащадки старих єгиптян, християни монофізити.

КОРСАК — 1) Рафаїл, укр. церк. діяч (б. 1600—41); спочатку кальвініст, потім василіянин, вчився в Брунсберзі, Празі і Римі, з 1637 Київський уніатський митрополит; 2) Флоріан, 1749—1811, василіянин, з 1783 архімандрит жидичинський, з 1794 помічник єп. луцького, з 1805 єпископ Острозький; оборонець прав гр.-кат. Церкви.

КОРСУНОВСЬКИЙ ПАВЛО — 1884—1949, гром. і церк. діяч, член Всеукраїнської Церк. Православної Ради (1917—18), член капели О. Кошиця, з 1920 років свящ. УАПЦ в США, диригент хорів.

КОРСУНЯНИН НАСТАС — перший свящ. Десятинної церкви в Києві, брав участь у хрещенні киян 988.

КОРУНКА СЕВАСТІАН — +1668, церк. майстер, старшина малярського цеху у Львові (1662—66).

КОРУНКА СЕМЕН (СЕНЬКО) — один з перших друкарів і книгарів Львова (XVII ст.), учень І. Федорова.

КОСІВ СИЛЬВЕСТР — церк. діяч і письменник, православний Київський митрополит 1648—57; писав богословські трактати, урочисто зустрічав Б. Хмельницького в 1649 при його в'їзді до Києва; після переяславської угоди не склав присяги цареві, +1657.

КОСМА — перший (?) Галицький єпископ за часів Ярослава Осмомисла, згаданий у Київському літописі з 1157 і 1165.

КОСОНОЦЬКИЙ ВОЛОДИМИР — 1886—1942, гром. і церк. православний діяч на Холмщині, редактор холмського Народного Календаря і епархіальних видань.

КОСТЕК ФРАНЦ — 1827—83, гр.-кат. свящ., професор пастирського богослов'я у Львівському університеті, 1870—71 його ректор.

КОСТЕЛЬНИК ГАВРИЛ — 1886—1948, гр.-кат. свящ. (до 1946), теолог і філософ томістичного напрямку. Внаслідок шантажів НКВС змушений був очолювати ініціативну групу до проведення неканонічного Львівського собору (1946) про скасування Берестейської унії; вбитий в 1948 з невияснених мотивів.

КОСТРУБА ТЕОФІЛ ТЕОДОСІЙ — 1907—43, василіянин, історик; праці з історії укр. Церкви княжої доби та історії Галицько-Волинської держави і Галичини, зробив переклад на сучасну укр. мову Галицько-Волинський літопис (1936).

КОТОВИЧ ПЕТРО — 1873—1955, василіянин, церк. діяч і письменник у Галичині, на Закарпатті (1920—32), в Канаді; написав біля 50 релігійно-аскетичних праць.

КОХАНОВИЧ ГРИГОРІЙ ОНУФРІЙ — гр.-кат. єпископ Луцький; 1810—14 митрополит уніатської Церкви в Росії; не признаний Римом, +1814.

КОХАНОВСЬКИЙ ПАНТЕЛЕЙМОН — укр. хроніст, ієромонах, економ Києво-Печерської Лаври; склав хроніку «Обширный Синопис Русский» (1682).

КОХНО МИКИТА — 1895—?, церк. діяч і протоієрей УАПЦ з 1922, свящ. на Черкащині і в Харкові; заарештований 1936.

КОЦАК АРСЕНІЙ — 1734—1800, гр.-кат. свящ. на Закарпатті, автор «Граматики руської», тогочасної книжної мови з народними домішками.

КОЦИЛОВСЬКИЙ ЙОСАФАТ—ЙОСИП, 1876—1947, гр. кат. Перемиський єпископ (1917—1947); активний укр. церк. діяч; 1946 переданий поляками більшовикам, помер у в'язниці в Києві.

КОЦИЛОВСЬКИЙ ЯНУАРІЙ — 1879—1937, василіянин, місіонер і церк. діяч в Бразилії і Аргентині, брат єп. Йосафата.

КОШИЦЬ ОЛЕКСАНДР — 1875—1944, визначний укр. диригент і композитор; знавець і популяризатор укр. церк. співу; автор 5 Літургій, окремих літургічних співів, церк. пісень, гармонізацій кантів, статей з історії укр. церк. музики.

КРАВЧУК МИХАЙЛО — 1890—?, гр.-кат. свящ., написав віршований за Євангелієм опис життя Ісуса Христа (1930—34), віршований переклад «Голосіння про рока Єремії» (1938); проживав у США.

КРАЛИЦЬКИЙ АНАТОЛІЙ — 1835—94, письменник, ігумен мукачівського монастиря ЧСВВ, автор белетристичних, історичних та етнографічних праць, співробітник москофільських часописів.

КРАТ ПАВЛО — 1882—1952, гром. і церк.-протестантський діяч; з 1907 в Канаді, з 1918 пастор і діяч укр. Євангельської Церкви, 1923—28 на Західній Україні засновник Євангельсько-Реформованої Церкви, помер в Торонто.

КРЕМ'ЯНЕЦЬКИЙ ГАВРИІЛ — 1715—83, світе. Григорій, православний церк. діяч, укр. за походженням; з 1770 Київський митрополит, проводив русифікаторську політику російського уряду.

КРЕХІВСЬКИЙ АПОСТОЛ — дуже важлива пам'ятка укр. літературної мови з 1560, описаний І. Огієнком.

КРИЖАНОВСЬКИЙ — 1) Гавриїл, 1837—1912, гр.-кат. свящ., крилошанин; довголітній канцлер львівської капітули, посол до австрійського парламенту і гал. сойму; 2) Навкратій, 1876—1940, василіянин, перший протоігумен ЧСВВ в Канаді і США (1932—40).

КРИЛОС ЄПИСКОПСЬКИЙ — єпископська рада в Київській Русі, яка не мала аналогій на Заході і в Візантії; складалася з міських і пригородніх парохів; про такий Крилос згадує літописець Нестор у «Житті Преподобного Теодосія».

КРИЛОШАНИН — монах, призначений до крилоса для відправи «Часів»; див. Канонік.

КРИНИЦЬКИЙ ОНУФРІЙ — 1791—1867, гр.-кат. свящ., довголітній професор біблійних студій і східних мов у Львівському університеті, кілька разів його ректор.

КРИПТА (гр.) — у римлян темний підземний лъох; у старохристиянській добі — приміщення в катакомбах, де відбувалися Богослужби і де ховали християнських мучеників; тепер — мурована гробниця, також каплиця для похоронних відправ.

КРИП'ЯКЕВИЧ ПЕТРО — 1857—1914, гр.-кат. свящ., батько історика Івана, катехит гімназій у Львові, автор статей з релігійної маріології.

КРОКОВСЬКИЙ ІОАСАФ — Київський митрополит (1707—18), архімандрит Києво-Печерської Лаври, автор акафисту св. Варварі; 1718 запідозрений у прихиль-

ності до мазепинства, висланий до Твері, де цього ж року й помер.

КРОТЕВИЧ КОСТЯНТИН — 1872—?, суддя, з 1922 архієпископ УАПЦ в Полтаві, пізніше у Вінниці; заарештований і висланий у 1930, дальша доля невідома.

КРУПЕЦЬКИЙ АТАНАСІЙ — Пермський єпископ XVII ст. (1610—52), прихильник унії, +1652.

КРЮКОВА НОТАЦІЯ — назва стародавньої безлінійної нотації церк. книг (ще називалась невмова або кулізмяна).

КУДРЕВИЧ ФЛОРІАН — +1834, василіянин, родом з Київщини, з 1808 професор богослов'я Краківського університету, автор численних богословських творів; організатор гр.-кат. парохії св. Норберта у Кракові.

КУДРИК БОРИС — 1897—1950, композитор і музикознавець; автор «Історії української церковної музики», помер на засланні.

КУДРИК ВАСИЛЬ — 1880—?, свящ., діяч Укр. Греко-Православної Церкви в Канаді, автор статей на церк. і громад.-теми, поезій.

КУЗЕМСЬКИЙ МИХАЙЛО — 1809—79, церк. і громад. діяч, гр.-кат. свящ., крилошанин, 15 років керував укр. народним шкільництвом у східній Галичині; 1868—71 Холмський єпископ.

КУЗІВ ВАСИЛЬ — 1887—1958, церк. протестантський діяч; довголітній пастор Укр. Пресвітерської Церкви в США; голова Укр. Євангельсько-Реформованої Церкви в Зах. Україні (1935—39); статті на релігійні теми.

КУІЛОВСЬКИЙ-САС ЮЛІАН — 1826—1900, церк. діяч, гр.-кат. єпископ Станіславівський (1891—98), Львівський митрополит (1899—1900).

КУКША — святий, ієромонах Києво-Печерського монастиря, 1215 пішов проповідувати в'ятичам, де його вбито 1217.

КУЛЬЧИНСЬКИЙ ІГНАТІЙ — церк. діяч, історик, василіянин, родом з Волині (1694—1741); 1729—36 прокуратор ЧСВВ в Римі і ректор Колегії, автор «Історії укр. Церкви».

КУНИЦЬКИЙ — 1) Діонисій, 1783—1836, духовний діяч, учитель Київської Духовної Академії, з 1826 наставник Видубицького монастиря; 2) Касіян, 1848—1918, церк. і громад. діяч, військовий протопресвітер; 3) Леонтій, 1876—1961, прелат гр.-кат. Львівської митрополії, церк. і політичний діяч, один з засновників УНДО; 1945—46 на засланні, помер в Мостиськах.

КУНЦЕВИЧ ЙОСАФАТ — 1580—1623, святий, укр. церк. діяч, архімандрит Віленського Троїцького монастиря, з 1617 архієпископ Полоцько-Вітебський; великий захисник унії, загинув мучеником у Вітебську.

КУПЧИНСЬКИЙ ЄВГЕН — 1867—1936, гр.-кат. свящ., композитор і цитрист; твори для цитри.

Л

ЛАБА ВАСИЛЬ — 1887—1976, гр.-кат. свящ., митрат, соборний крилошанин Львівської митрополичої капітули, церк. діяч, дійсний член НТШ; 1919—20 начальний духівник УГА, 1943—45 — дивізії «Галичина»; з 1950 синкел едмонтонської єпархії в Канаді; автор «Біблійної герменевтики», 3-ох томної «Патрології» та ін.

ЛАВАН (бібл.) — син Ватуїла, внук Авраамового брата Нахора, брат Ревеки, батько Лії та Рахилі.

ЛАВРЕНТІЙ — 1) Крщанович, архімандрит Троїцького Чернігівського монастиря, написав: «Руно орошеное», передмову до книги «Треакафистний Молитвослов» (Чернігів, 1697); 2) ієромонах Києво-Печерської Лаври, 1860-ті роки — начальник її друкарні; розбудував друкарню і заснував при ній школу гравірування.

ЛАВРІВСЬКИЙ — 1) Іван, 1773—1846, гр.-кат. свящ., суспільний діяч, один з піонерів укр. відродження в Галичині, ректор Духовної Семінарії, заснував в Перемишлі друкарню, зібрав велику бібліотеку; 2) Іван, 1822—73, гр.-кат. свящ. і композитор, з 1867 професор і віцеректор Греко-Католицької Семінарії в Холмі, автор світських і церк. хорових творів (чол. хор: «Вічная пам'ять», «Дух святий», «Услиши Господи», «Явися благодать», міш. хор: «Взиде Бог», «Достойно єсть», «Милость мира» та ін.).

ЛАДАН — запашна рослинна живиця, вживається до кадила.

ЛАДИКА ВАСИЛЬ — 1884—1956, церк. діяч, василіанин; з 1929 гр.-кат. єпископ у Канаді, з 1948 архієпископ; зміцнив місійну діяльність і збільшив кількість парохій.

ЛАЗАР (бібл.) — брат Марії і Марти з Витанії; його Христос воскресив із гробу.

ЛАЗАР — +1117, ігумен Михайлівського Видубиць-

кого монастиря у Києві, потім — єпископ Переяславський.

ЛАКОНЕК — укр. церк. композитор XVII ст., 2 Служби Божі на 12 голосів.

ЛАКОТА ГРИГОРІЙ — 1883—1950, церк. діяч, з 1926 єпископ-помічник Перемиський, каноніст; праці про подружнє право; 1945 ув'язнений поляками і виданий більшовикам, помер на засланні у Воркуті.

ЛАМЕХ (бібл.) — 1) потомок Каїна, перший, що жив у полігамії; 2) батько Ноя.

ЛАЩЕНКО (В) МИКОЛА — 1829—96, протоієрей, праці з історії Слобожанщини та історії Церкви.

ЛЕБЕДЕВ АМФІАН — 1859—1910, історик, професор церк. історії Харківського університету, автор праць з історії Церкви.

ЛЕБЕДИНЕЦЬ ПЕТРО — 1819—96, протоієрей Софійського собору в Києві, церк. історик і археолог; автор багатьох праць про початки християнства на Україні.

ЛЕВ XIII — 1810—1903, один з найвизначніших пап (з 1878), великий прихильник Східної Церкви, особливо української, в якій бачив велике майбутнє на Сході.

ЛЕВАНДА ІВАН (СІКАЧКА) — 1736—1814, славний київський проповідник, з 1786 перший протоієрей Софійського собору в Києві.

ЛЕВАНДОВСЬКИЙ ПРОКІП — 1782—1849, композитор і маляр, учень Веделя, писав церковні хорові твори, укр. народні пісні для фортепіано.

ЛЕВИНСЬКИЙ СТЕПАН — б. 1710—1806, останній єпископ Луцької уніатської єпархії, ліквідованої 1795 Катериною II.

ЛЕВИЦЬКИЙ — 1) Венедикт, 1789—1851, професор богослов'я Львівського університету, ректор Духовної Семінарії, крилошанин, противник народної мови; не дозволяв друкувати «Русалку Дністрову»; 2) Йосип, 1801—60, гал. письменник, гр.-кат. свящ., професор богослов'я в Перемишлі, автор першої друкованої в Галичині граматики укр. мови; 3) Йосип, 1810—63, гр.-кат. свящ., скрипач і композитор, переклав для чол. хору Гайдна «Сім слів Спасителя на хресті» з церковнослов'янським текстом; 4) Михайло, 1774—1858, церк. і гром. діяч, кардинал, Львівський митрополит (1815—58); 5) Ярослав, 1878—1961, гр.-кат. свящ., церк. діяч і публіцист, професор пасторального богослов'я Греко-Католицької Академії у Львові; наукові праці на релігійні, історичні і суспільні теми.

ЛЕВІ(И) — 1) третій син патріарха Якова; 2) Матей, апостол Христа, автор першого Євангелія.

ЛЕВІТИ (бібл.) — 1) нащадки Левія; 2) старозавітні церк. служителі; 3) третя книга Мойсея.

ЛЕГЕЗА ІРИНЕЙ — 1861—1929, гр.-кат. свящ., гром. діяч і письменник на Закарпатті; оповідання і гуморески з народного життя, кращі: «Жебрак», «Скупий Іцько».

ЛЕЖОГУБСЬКИЙ ТЕОДОЗІЙ — 1869—1919, гал. гром. діяч, педагог, проповідник і публіцист, гр.-кат. свящ.; з 1913 директор гімназії СС Василянок у Львові, заступник голови товариства «Просвіта».

ЛЕОНТІЙ — ім'я церк. діячів: 1) Київський митрополит, родом грек, за традицією вважається другим митрополитом, +1004?; 2) святий, з 1051 єпископ Ростовський з ченців Києво-Печерської Лаври, мученик; 3) світс. Лука Яценко, 1726—1807, укр. константинопольський архімандрит, мандрівник по східних країнах, залишив 13 томів описів подорожей, згадує Запоріжжя.

ЛЕОНТОВИЧ — 1) Микола, 1877—1921, визначний укр. композитор, музичний діяч і педагог, син священика, за освітою теолог; написав для хору Літургію, канти та ін.; 2) Павло, 1825—80, гр.-кат. свящ., письменник; вірші і оповідання, хоровий твір «Нещаслива руська мати», писав під псевд. Павло із Шуткова.

ЛЕПКИЙ ДАНИЛО — 1858—1912, гр.-кат. свящ., письменник і етнограф (псевд. Сава Сливич); оповідання: «Повінь», «Чужа кривда не гріє», «Василько, князь Тереховлянський» та ін., статті про народні вірування та звичаї.

ЛЕПКИЙ ОНУФРІЙ — 1838—1905, гр.-кат. свящ., філолог і публіцист москофільського табору в Галичині.

ЛЕПКИЙ СИЛЬВЕСТР — псевд. Марко Мурава, 1845—1901, гр.-кат. свящ. і гром. діяч, батько Богдана і Лева; збірка поезій «Книжка горя».

ЛЕЩИНСЬКИЙ ФІЛОФЕЙ — 1650—1727, церк. діяч, родом з Галичини, чернець Києво-Печерської Лаври, митрополит Тобольський і Сибірський (1702—11, 1715—21).

ЛАНЦЕВСЬКИЙ ГЕРВАСІЙ — 1683—1769, церк. діяч, вихованець і викладач Київської Академії, начальник Пекінської Православної Місії (1745—55), єпископ Переяславський (1757—68), боровся проти унії.

ЛИПКІВСЬКИЙ ВАСИЛЬ — 1864—1938?, визначний церк. діяч, митрополит УАПЦ; з 1891 свящ., 1903—05

законовчитель київської церк.-вчительської школи, з 1905 настоятель Соломенської парохії в Києві, з 1921 митрополит УАПЦ Київський і всієї України; переслідувався радянською владою, яка, після кількох арештів, добилася його звільнення (1927) і, заарештувавши у 1938 знов, умертвила його за невідомих обставин і невідомо де і коли. Більшість творів загинуло під час переслідувань; видано: «Православна Христова Церква Українського народу» (1951), «Відродження Церкви в Україні 1917—30» (1959), «Відродження Укр. Церкви» (1961).

ЛИСЕНКО МИКОЛА — 1842—1912, визначний укр. композитор, диригент, піаніст і гром. діяч; писав релігійні твори: «Камо пойду от лица Твоего», «Пречиста Діво, Мати», «Боже великий, єдиний».

ЛИСЯК ТЕОДОР — 1817—1900, гр.-кат. свящ., гром. діяч і публіцист; статті в обороні живої народної мови (писав під псевд. Богдан із над Солокії), друкувався у «Віснику» (1850—51).

ЛИТВИНОВИЧ СПИРИДОН — 1810—69, церк. діяч, з 1863 ректор Духовної семінарії у Відні, з 1857 єп. помічник у Львові, з 1863 Львівський митрополит; член сойму у Львові і його віцемаршал; відстоював укр. народну мову в школі і в церк. проповідях.

ЛИТІЯ (гр.) — «сердечна молитва», в греко-католицькій Церкві — частина «всенощного».

ЛИЦИНЯК ВАСИЛЬ — 1873—1951, греко-католицький ~~прелат~~, почесний крилошанин, церк. і суспільний діяч, педагог; у 1928—39 директор середніх шкіл СС Василіянок.

ЛІНИЦЬКИЙ ПЕТРО — 1840—1906, філософ, професор Київської Духовної Академії, праці: «Релігійні поняття старовинних грецьких філософів», «Наука Платона про Бога» та ін.

ЛІСОВСЬКИЙ ІРАКЛІЙ — 1734—1809, Полоцький уніатський архієпископ (з 1784); після смерті митр. Т. Ростоцького відав митрополією для всіх уніатів в Росії; стояв за зближення уніатської і православної Церков.

ЛІТУРГІКА (гр.) — наука про Літургію; про церковні відправи і що з ними в зв'язку.

ЛІТУРГІКОН (гр.) — Служебник, Богослужбова книга, що подає «чин», «послідованіє», тобто порядок Літургії; в ній знаходяться тексти молитов священика,

диякона та вірних, а також обрядові приписи, виконувані при відправі.

ЛІТУРГІЯ (гр.) — «спільна служба»; в християнській Церкві — Служба Божа, евхаристійна жертва (Василія Великого, Івана Золотоустого, Григорія Двоєслова).

ЛІТУРГІЯ ВІРНИХ — третя і найважливіша частина Божественної Літургії; відображує Тайну Вечерю, Христові страсті, смерть, воскресення і вознесення Ісуса Христа на небо.

ЛІТУРГІЯ ОГЛАШЕННИХ — друга частина Божественної Літургії; назва зосталась від стародавніх часів, коли на цій частині могли бути присутні «оглашенні» — люди, які приготувались до прийняття християнства; відображує земне життя Спасителя.

ЛОБАЧЕВСЬКИЙ ЄРОФЕЙ — 1783—1871, православний укр. церк. діяч і дослідник Волині, архімандрит Загаецького і Дерманського монастирів.

ЛОЗИНСЬКИЙ ЙОСИП — 1807—89, гр.-кат. свящ., етнограф, публіцист і граматик; послідовно поборював «язичіє» в укр. літературній мові.

ЛОЗОВСЬКИЙ ТЕОДОСІЙ — єпископ Холмський і Белзький (1552—65), згодом Володимирський (1565—80) та Берестейський.

ЛОМНИЦЬКИЙ ЄРЕМІЯ — 1860—1916, василіянин, місіонер, засновник згромадження Сестер Служебниць (1892), релігійний письменник, у 1907—15 ректор Духовної Семінарії в Станіславові; помер на засланні в Симбірську.

ЛОНЧИНА — 1) Василь, 1886—1949, церк. і суспільний діяч у Львові, довголітній парох церкви св. Миколая; заарештований більшовиками, помер на засланні; 2) Мелетій, 1863—1933, василіянин, церк. композитор, написав біля 50 церк. пісень.

ЛОПАТИНСЬКИЙ ДЕМ'ЯН — 1866—1951, церк. і гром. діяч, почесний крилошанин, катехит середніх шкіл, довголітній парох Успенської церкви у Львові; з 1944 в еміграції.

ЛОПУШАНСЬКИЙ ЯКІВ — василіянин, XVIII ст., професор пастирського богослов'я в Перемишлі.

ЛОСИЦЬКИЙ МИХАЙЛО — ієромонах Густинського монастиря, 1670 переписав і доповнив «Густинський літопис» до 1597 року.

ЛОТ (бібл.) — небіж Авраама, поселився з ним у

Палестині; жив у Содомі і був свідком загибелі цього міста.

ЛУБЕНСЬКИЙ (ЛУБЕНЧЕНКО) СТЕПАН — іконописець поч. XVIII ст., пресвітер церкви Миколи Набережного в Києві.

ЛУЖНИЦЬКИЙ ЛЕОНІД — 1869—1951, гр.-кат. свящ., катехит, крилошанин, професор Львівської Богословської Академії; автор підручників з догматики, літургії, етики, історії Церкви та ін.

ЛУКА — святий, євангелист, лікар, учень Ісуса Христа; автор третього Євангелія і Діяній апостола.

ЛУКА — +1188, ігумен монастиря Спаса (Германового) на Берестовім у Києві; потім — єпископ Ростово-Суздальський.

ЛУКАСЕВИЧ ЛУКА — львівський художник і гравер 2-ї пол. XVII ст., учень Альберта Кравса; рамка для заголовку «Ключа Розуміння» (1665), 2 антиминоси та ін.

ЛУКІЯН — святий, засновник теологічної школи в Антіохії, пізніше школи екзегетів, помер як мученик 312.

ЛУЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ — староукраїнська пам'ятка XIV ст., важлива для історії укр. мови.

ЛУЧКАЙ (ПОП) МИХАЙЛО — 1789—1843, гр.-кат. свящ., історик Закарпаття, автор граматики церковнослов'янської і укр. мови (1830).

ЛЮБАЧІВСЬКИЙ МИРОСЛАВ ІВАН — Верховний Архієпископ Львівський і митрополит Галицький з правами Патріарха, кардинал, нар. 1914 в м. Долині. Навчався в Інсбруці і Римі. Автор богословсько-літургічних праць.

ЛЮБОВИЧ ПЕТРО — 1826—1869, гр.-кат. свящ., композитор; для мішаного хору: Служба Божа, «Мир вам, браття, всі приносим».

ЛЮДКЕВИЧ СТАНІСЛАВ — 1879—1979, визначний композитор, музикознавець і фольклорист, дійсний член НТШ; з церковної музики написав: Службу Божу, церк. і літургічні пісні.

ЛЮТКОВИЧ-ТЕЛИЦЯ (ДОМЖИВ-ЛЮТКЕВИЧ) ПАВЛО — ієромонах, мандрівний друкар, +1634?, Друкував в Угерцях (біля Самбора), Четвертні, Луцьку і в Чорненському Спаському монастирі, став ігуменом і там помер.

ЛЯНИЦЬКИЙ ОЛЕКСАНДР — маляр кін. XVII ст.,

працював у Львові для Ставропігії; іконостас і фрески для Трьохсвятительської каплиці.

ЛЯСКОРОНСЬКИЙ СИЛЬВЕСТР — +1754, ігумен Віленського Святодухівського монастиря (1734—41), архімандрит Ніженського монастиря, ректор і професор богослов'я Київської Академії (1746—51), автор «Трагедокомедії».

ЛЯТИШЕВСЬКИЙ ІВАН — 1879—1957, церк. гр.-кат. діяч, професор Духовної Семінарії у Станіславові, 1919 директор відділу релігійних справ в уряді ЗУНР, з 1929 єпископ-помічник Станіславівський, 1945—55 в ув'язненні, помер в Івано-Франківську.

ЛЯХНИЦЬКИЙ КАСІАН — 1735—1784, церк. діяч, вихованець Київської Духовної Академії, з 1775 ректор і архімандрит Київського Братського монастиря.

ЛЯЩЕВЕЦЬКИЙ КИРИЛО — +1770, церк. діяч, родом з Чернігівщини, проповідник, вихованець Київської Академії, єпископ Воронізький (1738) і Чернігівський (1761).

ЛЬВІВСЬКА ЄПАРХІЯ (ЛЬВІВСЬКА АРХІЄПАРХІЯ) — була продовженням Галицької єпархії, заснованої Ярославом Осмомислом у XII ст. і підлягала Київському митрополитові. В 1303 стала ненадовго митрополією, але на поч. XV ст. як окрема церк. одиниця перестала існувати і була у віддані намісника Київського митр., якого призначував львівський латинський архієпископ; 1539 відновлено Галицьку єпархію, номіновано єпископом Макарія Тучапського, з цього часу осідком Галицької єпархії став Львів. Після архієпископа Миколи Скородинського (1798—1805) львівські архієпископи одночасно були Галицькими митрополитами.

ЛЬВІВСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ — з 1423 р., староукраїнська пам'ятка, зберігалася в Десятинній церкві в Києві.

ЛЬВІВСЬКЕ УСПЕНСЬКЕ БРАТСТВО — також Львівське Ставропігійське Братство, релігійно-національне об'єднання, засноване львівськими міщанами при церкві Успення Пресвятої Богородиці; найстаріше і одно з найвизначніших укр. церк. братств XV—XVIII ст., згадане в історичних джерелах з 1463 р. Статут Братства був затверджений Антіохійським патріархом Йоахимом в 1586. В 1788 на основі Ставропігійського Братства утворено Ставропігійський Інститут, який проіснував до 1939 р..

М

МАЗАЛЕВСЬКИЙ МИКОЛА — +1793, поет, дяк с. Красилівки на Чернігівщині; вважається автором сатиричних віршів, зокрема «Великоднього сну» (1786).

МАКАВЕЇ (євр.) — Макавеї-Гасмонеї, родина, яка своїм героїзмом визволила в II ст. до Христа Палестину з-під ярма сірійських царів; 2) безіменні геройські мученики за єврейську віру, з яких цар Антіох Єпіфан велів здирати шкіру і пекти розжареним залізом.

МАКАР СТЕПАН — 1870—1915, гр.-кат. свящ., гром. діяч у США, автор комедії «Американський шляхтич», драми «Скупар».

МАКАРІЙ — 1) митрополит Київський 1495—97, вбитий татарами під час об'їзду митрополії; 2) митрополит Київський 1534—1556, висвятив єпископа Макарія Тучапського.

МАКАРІЙ — патріарх Антіохійський (1648—75), родом араб з Алеппо; під час подорожі з Антіохії до Москви відвідав у 1654—56 Україну; його подорож описав син архідиякон Павло Алепський.

МАКАРІЙ — 1) святий, пустинник, +390, учень св. Антонія, йому приписують 50 гомілій; 2) святий, єпископ Єрусалимський, свідок віднайдення Хреста Господнього, збудував церкву св. Гробу Господнього в Єрусалимі, +333.

МАКАРІЙ ОКСЮК — 1884—1963, діяч російської православної Церкви, митрополит, родом з Підляшшя, вихованець Київської Духовної Академії, 1945 висвячений Московським патріархом на єп. Львівського і Тернопільського; допомагав в ліквідації Гр.-Кат. Церкви в Галичині і на Закарпатті.

МАКАРОВСЬКИЙ ТЕОДОСІЙ — єпископ Катеринославський 1871—85; праці з історії степової України.

МАКЕДОНІЙ — еретик, єпископ Царгороду; заперечував божество Св. Духа, +364.

МАКРЕВСЬКИЙ ПЕТРО — іконописець сер. XVIII ст., диякон на Стародубщині.

МАКСИМ — митрополит Києво-Володимирський 1283—1305, родом грек, остаточно переніс митр. кафедру з Києва до Володимира над Клязьмою.

МАКСИМОВИЧ — 1) Іван, 1651—1715, церк. діяч, професор Київської Академії, 1697 архієпископ Чернігівський, 1711 митрополит Тобольський; 2) Іван, 1679—

1745, монах, церк. маляр-монументаліст; 3) Ігнатій, бл. 30-их років XVIII ст.—1793, письменник і церк. діяч, вихованець і професор Київської Академії; його «Ода на перший день травня 1761 р.» є один з перших вірців силabo-топічного віршування на Україні; 4) Манасія, +1758, літературний і церк. діяч родом з Миргородщини, професор богослов'я і ректор Київської Академії, архімандрит Києво-Братського монастиря (1755—58), автор проповідницько-богословських творів; 5) Мар'ян, 1804—55, церк. і освітній діяч, василіянин; 1842—50 ігумен в Лаврові, 1850—55 протоігумен; прихильник народної мови і літератури.

МАЛАЗШЕВІЧ ІВАН — +1693, єпископ Перемиський (з 1669) і Холмський (з 1691), василіянин, архімандрит Жидичинський і Лещинський, один з ініціаторів унії в Галичині, помер у Холмі.

МАЛИНОВСЬКИЙ МИХАЙЛО — 1812—94, церк. діяч, гр.-кат. свящ., львівський крилошанин, посол до гал. сойму (1861—66), адміністратор Львівської архієпархії (1869—70); праці з історії Гр.-Кат. Церкви німецькою та іншими мовами.

МАЛИЦЬКИЙ — 1) Єронім, 1865—1925, церк. діяч, ігумен монастирів ЧСВВ в Кристинополі, Крехові, Ужгороді; 2) Єротей, 1727—1799, церк. діяч; з 1796 Київський митрополит, русифікатор церк. життя на Україні.

МАЛЮЖИНСЬКИЙ МИКОЛА — 1903—43, протоієрей, діяч православної Церкви, магістр теології Варшавського університету, свящ. на Волині, з 1941 діяч адміністрації УАПЦ в Луцьку; розстріляний німцями.

МАЛЮШКЕВИЧ КОСТЯНТИН — 1890—?, архієпископ УАПЦ в Умані і Києві (1922—34), заарештований 1937, дальніша доля невідома.

МАЛЯРЕНКО ГРИЦЬКО — учень Києво-Лаврської малярської школи 1753—55, збереглося 176 рисунків.

МАНАСТИРСЬКИЙ — 1) Інокентій, укр. церк.-політичний діяч, письменник і проповідник (+1697); ігумен Люблінського (1678—81) і Києво-Кирилівського (1681—97) монастирів; 1685 і 1689 делегат від укр. духовенства до Москви, де боронив інтереси і погляди укр. Церкви, за що «попал в ссылку и желіза»; користувався прихильністю Мазепи; автор декількох трактатів; 2) Олександр, 1857—1920, буковинський церк. і гром. діяч, архімандрит; автор підручника релігії для шкіл, проповідей.

МАННА (євр. «що це?») — чудесна пожива, яку замість хліба давав Бог ізраїльтянам в пустині протягом 40 років.

МАРГАРИТ (гр. перлини) — збірник з висловів Івана Золотоустого, поширений в Україні в південно-слов'янських перекладах, виданий в Острозі 1595—6.

МАРІЙСЬКІ ТОВАРИСТВА — в Західній Європі з XVI ст., засновувались для звеличання Діви Марії; в Україні з 1904 (Львів).

МАРІЯ — ім'я кількох жінок у Новому Завіті: 1) жінка Клеопи або Алфея, своячка Діви Марії; 2) мати св. Марка; 3) Марія, яка жила в Римі і яку поздоровив св. Павло; 4) сестра Марти; 5) Магдалина (з міста Магдали).

МАРІЯ ДІВА — Богородиця, Мати Божа; мати Ісуса Христа, що його зачала від Св. Духа, дочка Йоакима і Анни з роду царя Давида; обручниця св. Йосифа. Свята в її честь: Непорочне зачаття (Зачаття св. Анни), Різдво Пресвятої Богородиці, Введення в Храм, Благовіщення, Успення Пресвятої Богородиці, Собор Пресвятої Богородиці, Покров Пресвятої Богородиці.

МАРІЯ ЄГИПЕТСЬКА — свята, родом з Єгипту, спочатку блудниця, пізніше покинула світ і вела покутне життя на пустині за Йорданом.

МАРКЕВИЧ ЙОСАФАТ ІВАН — 1880—1959, церк. і виховний діяч, василіянин, організатор Марійських Дружин Молоді (Галичина); публікації і статті на теми виховання молоді; помер на еміграції в Чикаго.

МАРКО — святий, євангелист, товариш ап. Павла, потім товариш ап. Петра; автор другого Євангелія, яке написав після 70-х років по Христі.

МАРКО — +1134, єпископ Переяславський; згадується в Літописі руському.

МАРТИРОЛОГІЯ — на Сході Менологія або Синаксар; список мучеників або святих для літургичного вжитку, складений за місяцями і днями.

МАРТУШЕВИЧ ЯКІВ — +1834, уніатський церк. діяч, єпископ Луцький (з 1817) і архієпископ Полоцький (1827—33).

МАСЦЮХ ВАСИЛЬ — 1873—1936, церк. діяч, гр.-кат. свящ., каноніст; 1912—16 доцент канонічного права у Львівському університеті і Гр.-Кат. Духовній семінарії в Перемишлі, дійсний член-засновник Богословського Наукового Товариства у Львові, з 1934 перший Апостольський адміністратор Лемківщини.

МАТЕЮК АНТОНІЙ — +1919, православний свящ., політичний і військовий діяч; військовий свящ. 2-ї Сердюцької дивізії армії УНР, за Директорії — головний свящ., протопресвітер; хворого на тиф, розстріляли денікінці в Жмеринці.

МАТВІЙ — 1) Матей, святий, євангелист; спочатку митар, покликаний Христом, став його апостолом, написав арамейською мовою найстаріше з чотирьох Євангеліє, яке ще до 70-х років перекладено на грецьку мову; 2) Матій, святий, один із 72 учнів Христа, вибраний апостолом на місце Юди Іскаріота.

МАТКОВСЬКИЙ — 1) Павло, 1825—1909, гром. і церк. діяч, архідиякон гр.-кат. капітули в Перемишлі, співзасновник Дівочого інституту і фундатор стипендій; 2) Северин, 1861—1935 гр.-кат. свящ., член Національної Ради ЗУНР.

МАТЮК ВІКТОР — 1852—1912, композитор, гр.-кат. свящ.; автор вокальних і хорових творів (церк. «Да ісповняться», «Святий Боже»), підручника з гармонії.

МЕДВЕЦЬКИЙ ЯКІВ — 1880—1941, церк. діяч, гр.-кат. свящ., крилошанин Станіславівської капітули, з 1936 Апостольський адміністратор Лемківщини.

МЕЖИГІРСЬКИЙ СПАС — монастир в Межигір'ї біля Києва, з 1672 в ньому часто доживали віку самотні запорожці.

МЕЛЕТІЙ-ХРЕБТОВИЧ-БОГУРИНСЬКИЙ — +1593, церк. діяч, архімандрит Володимирського монастиря (з 1576), Києво-Печерський єпископ (формально з 1580, фактично з 1588).

МЕЛХИСЕДЕК — див. Значко-Яворський Мелхиседек.

МЕЛХИСЕДЕК — священик і цар Салиму, жив в часах патріарха Авраама.

МЕЛЬНИК АНДРІЙ — 1888—1949, гр.-кат. свящ., гром. і освітній діяч, автор монографій про Зарваницю (1925), про культ Богоматері на укр. землях; поезії під псевд. Василь Лімниченко.

МЕСІЯ (євр. «помазаник») — у Старому Завіті помазували оливою первосвящеників і царів, що символізувало їх вищу владу.

МЕТЕЛЬСЬКИЙ ПЕТРО — гр.-кат. свящ., маляр; у 1780 виконав верхній ярус іконостаса Воздвиженської церкви в Дрогобичі.

МЕТОДІЙ ПАТАРСЬКИЙ — +312, церк. письменник кінця III і поч. IV ст.; автор полемічних творів проти поганських сект та Орігена; йому приписували

апокриф «Про останні часи та страшний суд», який був популярний в Україні (використовував літописець Нестор).

МИГУРА ІВАН (ІЛАРІОН) — визначний укр. гравер поч. XVIII ст., архідиякон Київської Лаври, ігумен Крупницького монастиря (1709—12).

МИКИТА — митрополит Київський (1122—26), родом грек.

МИКОЛАЙ (НИКОЛАЙ) — святий, чудотворець, єпископ в Мирі Ликійському, великий добродій бідних, +345; в 1087 перезахоронено в Барі в Італії.

МИКОЛАЙ БОРЕЦЬКИЙ — 1879—?, митрополит УАПЦ родом з Волині, після закінчення Київської Духовної Семінарії та Педагогічних курсів у Харкові — душпастир (з 1904), законовчитель і військовий свящ., з 1922 єп. Гайсинський, з 1927 митрополит України; заарештований 1930 і засланий на Медвежу Гору, дальша доля невідома.

МИКОЛАЙ КАРАБИНЕВИЧ — 1888—1932?, єп. УАПЦ родом з Поділля; з 1911 свящ., з 1923 єпископ Могилів-Подільський, з 1931 — єп. Уманський; заарештований 1932, в кін. 1932 (за ін. відомостями 1935) розстріляний в Москві.

МИНА — гал. друкар XVI ст., чернець, перший друкар і управитель Братської друкарні у Львові.

МИНЕЯ (гр.) — 1) місячна — Богослужбова книга, в якій знаходяться пісні та молитви на «нерухомі» дні церк. року; 2) загальна — богослужбові пісні і молитви для особливих родів святих; 3) Четія-Минея — збірник опису життя святих, розложений за місяцями на кожний день.

МИРОНОСИЦІ — три жінки: Марія Магдалина, Марія Яковова і Саломія, що рано в неділю вибралися з пахощами до Христового гробу і перші довідалися про Воскресіння Христове.

МИРОПОМАЗАННЯ — Тайна для прийняття Св. Духа; в Східній Церкві миропомазують дітей свящ. відразу після хрещення.

МИСЕЧКО ВОЛОДИМИР — +1943, православний протоієрей, церк. і гром. діяч; настоятель і декан в м. Горохові на Волині, член Церк. Управління УАПЦ рівненської дієцезії; розстріляний німцями в рівненській в'язниці.

МИСЛАВСЬКИЙ — 1) Атанасій, письменник XVIII ст., архімандрит Києво-Печерської Лаври; 2) Іван, маляр-

іконописець XVII—XVIII ст. з Полтавщини; 3) Самуїл, Київський митрополит 1783—96, проводив політику цариці Катерини II, русифіковував Київську Академію.

МИСЬКІВ ПАВЛО (світс. Петро) — 1911—1984, василіянин, діяч в Галичині і Празі, з 1946 в Римі, 1953—63 протоархімандрит ЧСВВ, з 1963 заступник протоархімандрита.

МИТРА (гр.) — накриття голови єпископа Східної Церкви; право носити митру можуть дістати інші духовники.

МИТРАК ОЛЕКСАНДР — 1837—1913, закарпатський письменник, етнограф і лексикограф, гр.-кат. свящ.; писав народною мовою елегійні і патріотичні вірші, язичієм — нариси з життя закарп. села.

МИТРОПОЛИТ (гр.) — у східно-римській імперії єпископ головного міста провінції, що, крім своєї єпархії, мав ще деяку владу над іншими єпископами цієї провінції; права митрополитів у Східній Церкві мінялися впродовж століть залежно від церк.-політичних обставин.

МИТРОПОЛІЯ ГАЛИЦЬКА — заснована 1302—3, входили єпархії: Галицька, Луцька, Перемиська, Турівська, Холмська; було 4 митрополити: Нифонт, Петро, Гаврило, Теодор; скасована 1347 на вимоги московських князів, відновлена 1371; знову ліквідована на поч. XV ст.; відновлена папою Пієм VII 1807.

МИТРОПОЛІЯ КИЇВСЬКА — див. Київська митрополія.

МИТУСА (ДМИТРО) — співак при дворі Перемиського владики, що згадується в Галицько-Волинському літописі з 1241.

МИХАІЛ (євр. «хто, як Бог») — архангел-архістратиг, як у старозавітній, так і в християнській традиції — переможець сатани.

МИХАІЛ — ім'я Київських митрополитів: 1) Михаїл I, +998?, за церк. традицією перший митр., грек, прибув з Царгороду; був похований в Десятинній церкві, канонізований; 2) Михаїл II, Київський митрополит, 1130—45, внаслідок конфлікту з кн. Всеволодом Ольговичем виїхав до Царгороду.

МИХАІЛ ХОРОШИЙ — 1883—1975, архієпископ УАПЦ родом з Київщини; закінчив Київську Духовну Семінарію і історико-філологічний факультет Київського університету, з 1920 свящ., 1942 хіротонізований в Києві, з 1943 архієпископ Миколаївський, з 1944 в емі-

грації; з 1951 очолював в східній Канаді і Укр. Греко-Православну Церкву; автор богословських праць, музичних творів: Вечірня, Утренья і Літургія, ораторія на текст «Музи» Т. Шевченка та ін.

МИХАЙЛІВСЬКИЙ ЗОЛОТОВЕРХІЙ МОНАСТИР — чоловічий монастир у Києві, заснований у 1050-их рр. кн. Ізяславом-Дмитром Ярославичем, з соборним храмом св. Дмитра Солунського. Син Ізяслава Святополк-Михайло збудував там 1108 церкву архістратиґа Михаїла. 1934—36 монастир зруйновано більшовиками, найкращі мозаїки і фрески вивезені до Москви як зразки «давнього російського мистецтва».

МИХАЙЛОВИЧ ГРИГОРІЙ — +1632, уніатський єпископ Пінський 1624—32: брав участь у Львівському синоді 1629.

МИХАЛЕВИЧ МИКОЛА — 1843—1922, гр.-кат. свящ., один з засновників новітнього пасічництва в Галичині; підручник «Пасіка» (1877).

МИЦКЕВИЧ ЙОРДАН — 1745—1826, церк. діяч, проф. василіянських шкіл; з 1788 генеральний прокуратор василіян у Римі, багато зробив для відновлення Галицької митрополії 1807.

МИШКОВСЬКИЙ ТИТ — 1861—1939, богослов, гр.-кат. свящ., проф. Греко-Католицької Богословської Академії у Львові; праці з ділянки біблійних і літургічних наук.

МІЛЬНИЦЬКИЙ ЙОСИФ — 1837—1914, гр.-кат. свящ., церк. діяч і письменник, віцеректор Духовної Семінарії у Львові, редактор журналу «Галицький Сіон» (1880—82); наукові богословські праці.

МІРИЛО ПРАВЕДНОЄ — правничий староукраїнський збірник з кінця XIII і поч. XIV ст.; вміщував виписки з Св. Письма і Отців Церкви, Устав Володимира, Руську Правду та ін.

МІСІОНАР (лат.) — свящ. або монах, що займається поширенням християнства; популярний гр.-кат. журнал, який видавали оо. Василіани в Жовкві 1897—1944; видавництво відновлено 1992.

МІСТЕРІЇ — середньовічні релігійні п'єси здебільша алегоричного змісту. На Україні Й. Борецький завів 1626 т. зв. «пасії» — Богослужби з елементами містерії.

МІХЕЙ — один з малих старозавітніх пророків; сучасник Ісаїї (VIII ст. до Христа).

МЛОДОВСЬКИЙ АНТІН — 1724—78, уніатський єпископ родом з Волині; єп. Пінський і Володимирський.

МЛОЦЬКИЙ СИМЕОН — 1804, уніатський єпископ у Володимир-Волинському (1778—1804), звільнений після ліквідації унії Катериною II в 1795.

МОАВ — син Лота, прабатько моавитян (старо-семітський народ, що жив на південному сході Мертвого моря).

МОГИЛА ПЕТРО — 1596—1647, укр. церк. і політичний діяч, син молдавського господаря Симеона, 1627 Києво-Печерський архімандрит, з 1633 Київський митрополит; відновлював монастирі, опікувався друкарством, засновував школи; працював (разом з митр. Й. В. Рутським) у 1628—29 над проектом утворення українсько-білоруського патріархату, поєднаного з Римом, але одержав опір з боку Польщі, козаччини і Риму.

МОГИЛЯНСЬКИЙ АРСЕНІЙ — світс. Олексій, +1770, митрополит Київський (1757—70), родом з Полтавщини; обороняв перед російським урядом права Київської митрополії та інтереси Київ. Академії, але русифікації зупинити не зміг.

МОГИЛЬНИЦЬКИЙ — 1) Антін, 1811—73, письменник і гром. діяч, гр.-кат. свящ. 1861 посол до гал. сойму та делегат до австрійського парламенту; поезії (балада «Русин вояк»), поема «Скит Манявський»; 2) Іван, 1777—1831, гал. гром. і церк. діяч, крилошанин Перемиської капітули (з 1817), засновник першого укр. просвітнього товариства (1816), засновник і директор дяковчительського інституту в Перемишлі (1817), відстоював права укр. мови, автор 5 шкільних підручників (буквар, катехизис та ін.).

МОЗОЛЕВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ — церк. діяч, родом з Чернігівщини, з 1924 єпископ УАПЦ в Конотопі; заарештований 1936, дальша доля невідома.

МОЙСЕЙ — найвизначніша особа Старого Завіту, з роду Левія, законодавець єврейської теократії, пророк і біблійний письменник (б. 1500 до Христа).

МОКОСІЙ-БАКОВЕЦЬКИЙ ЙОСИП — гр.-кат. діяч, 1627—32 архімандрит Жидичинського монастиря св. Миколая, 1632—50 єп. Володимирський, дбав про шкільництво.

МОЛЕБНИК — книга з різними молебнами для різних нагод і потреб.

МОЛЕБНІ — окремі, новішого походження, короткі відправи до Матері Божої і Серця Христового. Їх завели оо. Василіани як протипагу до різних набожень-

ств у латинників. Автори — о. Юліан Даций та Мелетій Лончина ЧСВВ, що склали їх з елементів інших Богослужб (Паракліса та ін.), чого нема в Західній, ні в інших Східних Церквах. Усіх молебнів є біля 15, між ними і Паракліс у широкій формі з канonom, стихирами та ін.

МОНАХ — див. чернець.

МОНІКА — свята, мати св. Августина (331—387).

МОНОТЕІЗМ (гр.) — віра, яка визнає тільки одного Бога.

МОРОХОВСЬКИЙ ІОАКИМ — світс. Ілля, +1632, церк. діяч і письменник, вихованець грецької колегії в Римі; захисник унії, помічник І. Потія, з 1613 єп. Володимирський; автор полемічних творів.

МОТРОНИНСЬКИЙ ТРОІЦЬКИЙ МОНАСТІР — на Київщині, заснований у 2-й пол. XVI ст. славний за Коліївщини в XVIII ст.; ліквідований радянською владою.

МОХ РУДОЛЬФ — 1816—1891, гр.-кат. свящ., автор поезій і драматичних творів, відомий проповідник, приятель А. Могильницького; збірка віршів «Мотиль», драматичні сцени «Справа в селі Клекотині».

МОХНАЦЬКИЙ СТЕПАН — 1876—1955, гр.-кат. свящ. почесний крилошанин Львівської капітули, почесний член товариства «Просвіта», з 1944 на еміграції.

МОЧУЛЬСЬКИЙ ТЕОКТИСТ — 1732—1818, укр. церк. діяч і вчений, ігумен монастирів в Глухові, Києві і Полтаві; з 1787 архієпископ Білгородський і Курський; автор праць про церк. устав, церк. спів, пасхалію, підручників логіки та риторики.

МСТИСЛАВ СКРИПНИК — 1898—1993, світс. ім'я Степан, церк. і гром. діяч, патріарх УАПЦ з 1969, родом з Полтави; 1930—39 посол до Варшавського сойму, 1942 хіротонізований на єпископа Переяславського, 1942—43 в'язень гестапо 1944—46 у Німеччині як єп. УАПЦ, з 1950 архієпископ головної Консисторії і заступник митр. Укр. Православної Церкви у США, з 1991 патріарх УАПЦ.

МУЖИЛОВСЬКИЙ АНДРІЙ — церк. діяч і письменник першої пол. XVII ст.; протопоп Случький (1628, 1631), ієромонах Києво-Печерської Лаври (1633); противник унії.

Н

НАВРОЦЬКИЙ ВАСИЛЬ — 1864—1941, свящ., гал. гром. діяч і педагог, шкільний інспектор; популярні брошури, шкільний «Співаник».

НАГАЄВСЬКИЙ ІСИДОР — 1908—1989, свящ., родом з галицького Поділля, помер в США. Духівник дивізії «Галичина». Праці з історії Церкви: «Рим і Візантія» (1956), «Стародавня Україна в світлі історичних пам'ятників» (1961).

НАЗАРКО ІРИНЕЙ — нар. 1905, родом з Тернополя, василіянин, церк. діяч і історик Церкви; 1932—44 голова Марійського товариства молоді у Львові; після війни в еміграції (Канада, Рим) Праці: «Київські і галицькі митрополити», «Київські монастирі домонгольської доби», «Папа Інокентій XI і козаки» та ін.

НАЛИВАЙКО ДЕМ'ЯН — +1627, православний церк. діяч і письменник, придворний свящ. кн. К. Острозького, брат Северина; автор віршів і перекладів проповідей Івана Золотоустого.

НАМІСНІ ІКОНИ — ікони на іконостасі: головні — по правій стороні від полудневих дверей — Спаситель з Євангелією, по другій стороні Царських Врат — Матір Божа з дитятком Ісусом.

НАТАНІІЛ — 1) ігумен Михайлівського монастиря в Києві, автор «Книжици о вірі» 1644; 2) ім'я багатьох осіб у Св. Письмі, між ними один з апостолів Ісуса Христа, званий також Вартоломеем.

НАУМ — один з 12 малих пророків до Христа, автор пророчої книги.

НАУМОВИЧ ІВАН — 1826—91, гал. гром. діяч москофільського напрямку, письменник, гр.-кат. свящ., посол до гал. сойму (1861), засновник «Общества ім. Качковського»; з 1886 православний свящ. у Києві.

НАЩИНСЬКИЙ ДАВИД — світс. Данило, б. 1721—93, укр. вчений, письменник і церк. діяч; вихованець, потім професор філософії і теології Київської Академії; архімандрит кількох монастирів на Україні і Білорусі; переклав німецькою мовою твори Т. Прокоповича.

НЕВИЦЬКИЙ ОМЕЛЯН — 1878—1940, гр.-кат. свящ., 1918 проповідник визвольного руху за злуку Закарпаття з Україною; 1912 емігрував до США, де організував народовецький рух серед закарпатців; 1938—39 очолив Комітет Оборони Карпатської України.

НЕГРЕБЕЦЬКИЙ ІВАН — 1853—1927, гром. діяч, гр.-кат. свящ.; видавець і редактор газети «Господар» в Перемишлі, книги на господарські теми у видавництві «Просвіта».

НЕЄМІЯ — один із єврейських князів, який вернувся до Єрусалиму з вавілонської неволі; 444—433 до Христа — управитель Юдеї; книга Неємії — канонічна книга Старого Завіту.

НЕКРАШЕВИЧ ІВАН — 1742 — після 1796, письменник, свящ., автор духовного вірша «Спор души и тіла» (1773), віршованих діалогів «Исповідь» (1789) та «Ярмарок» (1790).

НЕРОНОВИЧ МАКАР — укр. письменник, василіанин, автор «Короткого катехизиса історичного» (Почаїв, 1756).

НЕРУНОВИЧ ІНОКЕНТІЙ — +1747, письменник, церк. і культурноосвітній діяч, професор Київської і Московської Академій; з 1732 єпископ Іркутський; йому приписують авторство драми «Милость Божія»; відомий з місіонерської діяльності.

НЕСИН ФЕДІР — в чернецтві Теофіл, письменник, священник; професор пітики і реторики в Київській Академії (1754—56), ігумен Батуринського монастиря, автор драми «Давид і Соломон».

НЕСТОР — преподобний (бл. 1055 — бл. 1114), письменник-гагіограф і літописець, чернець (1074—78), згодом ієродиякон Києво-Почаївського монастиря; автор Житія Св. Бориса та Гліба («Чтеніє») і св. Теодосія Печерського, написаних у 1080—90-их роках; продовжив і доповнив «Повість временних літ». Помер і похований в Києво-Печерському монастирі.

НЕСТОР ШАРАЄВСЬКИЙ — 1865—1929, архієпископ УАПЦ; як свящ. працював у Вінниці, з 1921 архієпископ і заступник митрополита УАПЦ; похований в Києві біля собору св. Софії.

НЕСТОРІАНИ — релігійна секта, заснована Царгородським патріархом Несторієм 428—431, який навчав, що Марія Діва не була матір'ю Бога (Богородицею), тільки матір'ю людини Христа (Христородицею).

НЕФТАЛІ — 1) шостий син патріарха Якова; 2) одно з 12-ти єврейських поколінь.

НИЖАНКІВСЬКИЙ ОСТАП — 1862—1919, гр.-кат. свящ., композитор, диригент і гром. діяч, активний пропагандист хорової пісні; диригент «Бояна» у Львові і Стрию, автор «Укр.-руського співаника», популярних

хорових творів («Гуляли», «З окрушків»). Був піонером укр. молочної кооперації в Галичині. Член Укр. Національної Ради ЗУНР; у травні 1919 розстріляний поляками без суду.

НИКИФОР — +1121, Київський митрополит з 1104, грек, присланий з Царгороду; автор творів на грецькій мові: «Послання до великого кн. Володимира Мономаха про піст і стриманість від почуттів», «Повчення про піст до народу».

НИКИФОР ТЕОТОКІ — архієпископ Слав'янський і Херсонський (1779—86), родом грек, учений і церк. письменник, жив у Полтаві.

НИКИФОР ТУР — Києво-Печерський архімандрит 1593—99; не сприймав унії; противник М. Рогози.

НИКОДИМ — визначний єврей (фарисей), якого розмову з Ісусом Христом описав святий Іван і який разом з Йосифом з Ариматеї поховав тіло Христа.

НИКОН — 1) прозваний Великим, преподобний, ігумен Києво-Печерського монастиря (1078—88), фундатор монастиря в Тмутарокані; правдоподібно був автором продовження Київського Літописного Своду 1037 і редактор Літописного Своду 1073; 2) монах, киево-печерський мідеритник (1820-ті роки).

НИКОРОВИЧ ЮЛІАН — 1832—89, церк. діяч, гр.-кат. свящ., професор канонічного права Духовної Семінарії в Перемишлі; автор шематизму Перемиської єпархії 1879, статті на церк. і історичні теми.

НИКАНОР АБРАМОВИЧ — 1883—1969, митрополит УАПЦ, церк. діяч родом з Ковельщини, свящ. з 1910; під час визвольних змагань — інструктор народної освіти Волинської губернії; 1942—43 архієпископ Київський і Чигиринський, після смерті митр. Полікарпа митр. УАПЦ; автор богословських праць, голова Богословського Наукового Інституту УАПЦ.

НОВІЦІАНТ — послушник, кандидат до чернецтва.

НОДЬ МИКОЛА — 1819—62, гр.-кат. свящ., закарпатець, парох церкви св. Варвари у Відні; видав збірку пісень (1851), автор статей, поезій.

НОЙ — старозавітній праведник, який самотній із своєю родиною врятувався під час всесвітнього потопу; сини: Сим, Хам, Яфет.

НОМОКАНОН — «Кормча книга», збірник і пояснення постанов і норм, прийнятих у Візантійській Церкві від апостольських часів; мав вплив на право та народний світогляд княжої України.

НУНЦІЙ — постійний папський посол у чужих державах.

НЯМЕЦЬКИЙ МОНАСТИР — в півн. Молдавії, за-
снований в XIV ст., серед настоятелів були Г. Цамблак,
П. Величковський; монастир був популярний серед за-
порожців; тут вчився Ю. Федькович (1849—51).

НЯРАДІ ДІОНІСІЙ — 1874—1940, церк. діяч, з 1915
єп. Крижевецької єпархії, одночасно у 1922—27 апо-
стольський адміністратор Пряшівської єпархії; підтри-
мував тісні зв'язки з митр. А. Шептицьким.

ОБИХОД — книга деяких богослужбових співів на
неділі або свята; вживався як підручник церк. співу в
духовних та парохіальних школах на Україні.

ОБНОВЛЕНЦІ — назва реформаторського руху в
РПЦ в першій пол. XX ст. за лібералізацію церк. кано-
нів; як окрема синодальна церква на Україні з осеред-
ком в Харкові, прихильно ставилася до більшовиків та
на правах самоуправи признавала над собою аналогічну
синодальну церкву в Москві.

ОБ'ЯВЛЕННЯ — засіб, яким абсолютне буття (Бог)
робить себе доступним нашому пізнанню; основні фор-
ми об'явлення — в природі і в слові; надприродне об'яв-
лення — Святе Письмо.

ОГІЄВСЬКИЙ-ОХОЦЬКИЙ ПЕТРО — 1814—88, пи-
сьменник, свящ.; етнографічні статті в «Черниговских
Губернских Ведомостях» (1852—3), збірка поезій «Дум-
ки на могилі», байки.

ОГІЙЧУК ГРИГОРІЙ — нар. 1898, церк. діяч, архі-
єпископ УАПЦ; свящ. з 1919, з 1942 єпископ, згодом
архієпископ УАПЦ. 1947, після розколу УАПЦ, очолив
Соборноправну групу УАПЦ (в США).

ОГІЛЕВИЧ ПАХОМІЙ — 1624—90?, церк. письмен-
ник і літургіст, василіянський протоархімандрит (1675—
79); автор книги «Екфонемата» — про укр. вимову слів
Літургії (вид. Вільно 1652, Краків 1685, Почаїв 1784,
Львів 1842).

ОГЛОБЛИН МИКОЛА — 1814—77, історик Церкви.
протоіерей, ключар Києво-Софійського собору. Праці
з історії Церкви на Україні, церковно-історичної архео-
логії.

ОГОНОВСЬКИЙ МИКОЛА — 1850—1907, гр.-кат. свящ., гром. діяч і письменник, брат Омеляна. Редактор журналу «Родимий листок» (1879—82) в Чернівцях; статті, оповідання, проповіді.

ОГОНОВСЬКИЙ ОМЕЛЯН — 1833—94, мово- і літературознавець, письменник і гром. діяч, свящ.; з 1867 керівник кафедри укр. мови і літератури Львівського університету. Основна праця з літературознавства «Історія літератури руської» (1887—93); дотримувався концепції самобутності укр. мови і літератури.

ОДОРСЬКИЙ ГЕДЕОН — церк. і гром. діяч, ректор Київської Академії 1702—5, потім архимандрит Крупицького монастиря в Батурині; приятель гетьмана Мазепи, автор «Катехизиса».

ОЗАРКЕВИЧ — 1) Іван, 1794—1854, гром. діяч і письменник, гр.-кат. свящ., організатор театрів в Галичині; переклав на укр. мову «Басні Езопа» (1852), видав збірку власних віршів; 2) Іван, 1826—1903, гал. гром. діяч, гр.-кат. свящ., батько Наталії Кобринської; посол до гал. сойму 1867—76 і до австрійського парламенту 1873—91; автор віршів і проповідей.

ОКСЕНОВИЧ ГНАТ — укр. діяч XVII ст., професор і ректор Київської Колегії, депутат укр. духовництва на Яському соборі.

ОКТОІХ (гр.) — «восьмигласник», збірник церк. співів Богослужб, із Богородичними стихарями для цілого тижня, упорядкованими за 8 гласами (творець Іван Дамаскін) — «круг» починається від 2-ї неділі після неділі Всіх Святих і триває до Квітної неділі; глас тижневого циклу починається в суботу на Вечірні.

ОЛЕКСАНДР ІНОЗЕМЦЕВ — 1889—1948, архієпископ Пінський і Поліський, митрополит, за походженням росіянин з Сибіру; прислужився УАПЦ при висвяченні єпископату у 1942, перший голова Собору Єпископів УАПЦ; помер на еміграції.

ОЛЕКСАНДР ЧЕРВІНСЬКИЙ — 1886—?, єпископ УАПЦ з 1925, спочатку в Черкасах, пізніше у Вінниці, заарештований 1932, дальша доля невідома.

ОЛЕКСІЙ — іконописець середини XVI ст., ікони у Львівському музеї Укр. мистецтва.

ОЛЕКСІЙ ГРОМАДСЬКИЙ — 1882—1943, церк. православний діяч, митрополит, родом з Підляшшя; з 1922 єп. Луцький, з 1934 єп. Крем'янецький і Волинський. Під час німецької окупації залишився в юрисдикції Московської патріархії; загинув трагічно з рук парти-

занів. Автор богословсько-наукових творів, меценат церк. видань.

ОЛЕКСІЙ ДОРОДНИЦИН — 1859—1920, православний церк. діяч, родом з Катеринослава, архієпископ Володимирський; почесний голова (1917—18) Всеукраїнської Православної Церк. Ради; видав укр. мовою «Молитовник» (1917).

ОЛЕНА — свята, мати Константина Великого; померла б. 326.

ОЛІМПІЙ, АЛІПІЙ — +1114, іконописець і мозаїст, чернець Києво-Печерського монастиря, вчився в Царгороді і Києві; вважається творцем укр. національного стилю в іконописі.

ОЛЬГА — свята, Велика княгиня Київська (945—57), жінка князя Ігоря; 957 відвідала Візантію, охрестилася (Олена), +969.

ОЛЬШАВСЬКИЙ МИХАЙЛО МАНУІЛ — гр.-кат. єпископ Мукачівський 1743—67, організатор укр. шкільництва на Закарпатті, автор полемічної книжки про злуку східної і західної Церкви, підручника латинської мови для дітей.

ОМОФОР (гр.) — єпископський літургічний одяг Східної Церкви.

ОНИШКЕВИЧ СТЕПАН — 1861—1945, гром. і політичний діяч, гр.-кат. свящ. в Рудеччині, діяч Національно-Демократичної партії, згодом УНДО, 1907—18 посол до австрійського парламенту, 1918—19 член Національної Ради ЗУНР; заслужений діяч товариства «Сільський Господар».

ОНОПРІЙ (ОНУФРІЙ) — єпископ Чернігівський XII ст., в 1145—47 керував справами в Київській митрополії; прихильник самоуправи митрополії, представник Київського собору 1147.

ОНУФРІЯ св. ЦЕРКВА І МОНАСТІР оо. ВАСИЛІЯН У ЛЬВОВІ — побудовані на місці будов XIII ст. (згадка з 1292), декілька разів руйновані, відбудови: 1453, 1518, 1655, 1902. В 1608—16 тут була друкарня І. Федорова. На колишньому цвинтарі (до 1820 рр.) і в підземеллях церкви поховані: І. Федоров(ич) і його син Іван, визначні львівські міщани, молдавський господар Томша (+1565), протоігумени чину.

ОПАТОВИЧ СТЕПАН — 1832—92, православний письменник, свящ. в Петербурзі, автор популярних «Оповідань зі святого писання» укр. мовою.

ОПІЗО — легат папи Інокентія IV, який привів ко-

рону та коронував Данила Романовича на короля в Дорогочині 1253.

ОРАНСЬКИЙ-ВОЙНА ПАХОМІЙ — гр.-кат. еп. Турівсько-Пінський, 1637—53), полеміст, автор відповіді на «Перспективу» К. Саковича.

ОРАНТА (лат.) — в старохристиянському мистецтві рисунок людини з піднятими руками для молитви, пізніше ікона Богородиці; кращий взірець-мозаїка в головній апсиді Київського Софійського собору.

ОРАР (лат.) — широкий пояс з написом «Свят, Свят, Свят», яким диякон перепоясує себе через ліве плече під час Богослужень.

ОРАЦІЯ (лат.) — промова; в давнину на Україні привітання з Великоднем.

ОРИГЕН — найбільший богослов першої доби християнства, Отець Церкви (185—254), голова александрійської катехитичної школи; пробував дати філософську основу християнству; написав пояснення св. Письма.

ОРЛИК СТЕПАН — 1891—1938?, архієпископ Бердичівсько-Шепетівський УАПЦ (1925—27), відбув 10 років ув'язнення (1928—38) заарештований вдруге 1938, загинув в ув'язненні.

ОРЛОВСЬКИЙ ПЕТРО — 1825—1913, історик Церкви, протоієрей Софійського собору в Києві; праці з історії укр. Церкви XVII—XVIII ст.

ОРТИНСЬКИЙ СОТЕР СТЕПАН — 1866—1916; церк. і гром. діяч, василіянин, перший еп. для всіх греко-католиків у США; талановитий проповідник; заснував сиротинець у Філадельфії, вечірні школи, товариство гр.-кат. дяковчителів і допомогову організацію «Провидіння» (1912).

ОРТОДОКСАЛЬНИЙ (гр.) — правовірний, вірний традиції.

ОСАННА (євр.) — оклик: «Спаси його, хай живе!».

ОСІЯ — VIII ст. до Христа, перший із 12 старозавітних «малих пророків», святий, його ім'ям названа старозавітна книга.

ОСМОГЛАСНИК — див. Октоїх.

ОСТРОЗЬКА АКАДЕМІЯ — школа, заснована 1577—80 кн. Константином Острозьким, при школі була друкарня; з 1640 — занепала.

ОСТРОЗЬКА БІБЛІЯ — перше повне друковане видання всіх книг Святого Письма (канонічних і 3 книги братів Маккавейських) церковнослов'янською мовою друкарем І. Федоровичем 1581; у правописі, фонетиці

й морфології зберігає суміш середньо-болгарських та східно-слов'янських традиційних написань.

ОСТРОЗЬКИЙ ФЕДІР — 1360—1446, староста Луцький, прихильник кн. Свидригайла, в кінці життя, постригся в ченці Києво-Печерської Лаври з ім'ям Теодосій; після смерті був визнаний святим.

ОСТРОМИРОВЕ ЄВАНГЕЛІЄ — найстаріша кирилична пам'ятка староболгарської мови, новгородська редакція під впливами Києва, переписана 1056—57.

ОХРИМОВИЧ ІВАН — 1853—1922, гр.-кат. свящ., автор оповідань та популярних книжок.

П

ПАВЛИКІВ ТЕОФІЛ — 1821—1905, гал. гром. діяч, почесний крилошанин митр. капітули, парох Волоської церкви у Львові, посол до гал. сойму (1861, 1868, 1873).

ПАВЛО — ім'я кількох укр. духовних діячів: 1) еп. Переяславський 1198—1231; 2) еп. Чернігівський 1332—5; 3) Червинський, еп. Перемиський 1410—14, 1415 згадується як еп. Холмський.

ПАВЛО — святий, спочатку Савло, апостол, родом із Тирсу, найвизначніший екзегет євангелія, великий діяч християнства, апостол народів, найбільше спричинився до утворення нового типу «елино-християнина», якого зобов'язує тільки Євангеліє; написав 14 Послانیї; помер у Римі мученичою смертю 67 р.

ПАВЛО — Тебанський, святий, перший пустинник, +340.

ПАВЛОВ ГАВРИЛО — чернігівський гравер на міді поч. XVIII ст.; зберігся антимінс його роботи (1720-і рр.).

ПАВЛОВИЧ ОЛЕКСАНДР — 1819—1900, свящ., закарпатський поет, названий «маковицьким солов'єм», гром. діяч Пряшівщини; писав вірші місцевим маковицьким діалектом, частково «язичієм» на історико-патріотичні, дидактично-моралістичні та суспільні теми.

ПАВЛОВСЬКИЙ ГРИГОРІЙ — 1884—1967, співак-бас, свящ. і церк. діяч УАПЦ в США, родом з Київщини; співзасновник і професор укр. консерваторії в США (1924—29) і власної музичної школи; релігійні композиції: літургії, коляди, канти та ін.

ПАВЛОВСЬКИЙ ІВАН — митр. УАПЦ, див. Іван Павловський.

ПАВЛОВСЬКИЙ ТЕОКТИСТ — 1706—44, маляр і іконописець, родом з Полтавщини, вчився в Києво-Могилянській Академії.

ПАУСІЙ ІПОЛИТОВИЧ — православний єп., висвячений 1620 з призначенням на Холмсько-Белзьку катедру, не визнаний польським королем, перебував поза межами своєї єпархії.

ПАЛАМАР — нижчий церковний слуга.

ПАЛЛАДІЙ ВИДИБІДА-РУДЕНКО — нар. 1891, православний архієпископ і гром. діяч; закінчив Подольську Духовну семінарію і фізико-математичний факультет Київського університету; 1919 заст. міністра фінансів УНР; на еміграції в США з 1951, очолював УАПЦ в Екзилі.

ПАЛОМНИЦЬКА ЛІТЕРАТУРА — поширений у староукраїнській літературі жанр опису подорожей до святих місць (Палестина, Константинопіль, Афон).

ПАНАГІЯ (гр. «всесвята») — відзнака архієрея, на якій зображена Мати Божа з дитятком Ісусом.

ПАНАХИДА (гр.) — богослуження за померлих.

ПАНЕГІРИК (гр.) — урочисто-похвальне надгробне слово, згодом промова на зібраннях — жанр ораторської або поетичної творчості, якій характерне вихваляння з перебільшенням подій чи осіб.

ПАНІКАНДИЛО — великий висячий свічник, «павук», якщо на ньому є більше 12 свічок.

ПАНКОВИЧ СТЕПАН — 1820—74, мукачівський гр. кат. єпископ 1867—74; розпочав акцію мадяризації і латинізації єпархії.

ПАНТЕН — святий, філософ-стоїк, засновник і керівник (180 по Христі) катехичної школи в Александрії.

ПАНТОКРАТОР (гр.) — «Христос Вседержитель» — постать Христа з піднесеними руками (на іконах).

ПАНЬКІВСЬКИЙ — диригент і композитор на межі XVIII—XIX ст., диригував капелою в церкві св. Юра у Львові, автор «Урочистої кантати на честь єп. Скоринського».

ПАПА (гр.) — батько; назва голови Католицької Церкви; в давнину так називали кожного єпископа і священика (звідси рос. піп).

ПАПЕРТЬ АБО ПРИТВОР — частина Божого храму, де колись стояли ті, що приготувлялися до св. Хрещення, так звані оглашенні.

ПАПП АНТОНІЙ — 1867—1945, закарпатський церк. діяч, Мукачівський єп. 1912—24; почуваючи себе угор-

цем, захищав перед угорською владою права укр. Церкви; в 1915 відстояв кирилицю в церк. книгах, яку влада хотіла замінити латинкою.

ПАРАКЛІТ (гр.) — потішитель, Святий Дух.

ПАРАМЕНТИ (лат.) — церковний одяг, ризи.

ПАРАСКЕВА — ім'я кількох святих; дуже популярна на Сході, зокрема в Україні, Параскева — мучениця з Іконії, замучена Діоклетіаном (пов'язана у нас з культом П'ятниці).

ПАРАСТАС (гр. «посередництво») — Богослуження, де за посередництвом молитви, — колива і кадильного диму вимовляється в Бога прощення померлому гріхів; відправляється в день смерті і під час похорону; в це Богослуження може також входити Божественна Літургія.

ПАРЕМІЙНИК — книга, збірка Паремій.

ПАРЕМІЯ (гр.) — уривки із Святого Письма Старого Завіту, що їх читають на Богослуженнях (Вечірні, Службі Божій Напередосвячених дарів); зміст Паремії пророцтва про подію, яку даного дня відзначає Церква; Паремія може складатись інколи з уривків Св. Письма Нового Завіту.

ПАРОХ (гр.) — свящ., якому єпископ передав самостійне право душпастирства; наставник парохії.

ПАРОХІЯ (гр.), парафія — найнижча церк. адміністративна одиниця, з власною церквою та священиком.

ПАРТЕНІЙ ПЕТРО — +1665, закарпатський церк. діяч, василіянин, активний діяч Ужгородської унії, єп. Мукачівський 1651—65.

ПАРТЕСНИЙ СПІВ — багатоголосний хоровий церковний спів, виник на Україні в XVI ст., потім поширився в Росію.

ПАРФЕНІЙ (ПАМФИЛ) ЛЕВИЦЬКИЙ — 1858—1922, церк. діяч, архієпископ Православної Церкви, родом з Полтавщини; з 1904 єп. у Кам'янці-Подільському, де діяв не тільки в церк., але й у просвітній та національній діяльності, співпрацював з УАПЦ.

ПАСІЯ (лат.) — оповідання про муки Христа (страсті), які читалися в середньовічній Європі в неділі Великого посту та Страсний четвер; в Галичині були поширені з XVI ст.

ПАСІЧИНСЬКИЙ ІСИДОР — 1853—1930, письменник, свящ. на Бойківщині; автор низки статей з етнографії і багатьох віршів в журналах і газетах («Ластівка», «Буковина», «Руське слово» та ін.).

ПАСЛАВСЬКИЙ ПЕТРО — 1792—1846, гр.-кат. свящ. і гром. діяч, автор укр. проповідей та «Скороченої руської граматики».

ПАСТЕЛІЙ ІВАН — 1741—99, світське ім'я Іван Ковач, закарпатський церк. і освітній діяч, канонік Мукачівської єпархії, Кошицький вікарій (1787—90); автор сатиричних віршів.

ПАСТИРСЬКІ ЛИСТИ — послання владик до духовних осіб або вірних про релігійні справи.

ПАСТОР (лат.) — протестантський священик.

ПАСТОРАЛ (лат.) — єпископський жезл.

ПАСХА (євр. песах) — дослівно: «перехід»; в євреїв свято на пам'ять виходу з Єгипту; у християн — Великдень, день Христового Воскресення.

ПАСХАЛЬНИКИ — секта на Чернігівщині кінця ХІХ ст., відкидали установлену Церквою пасхалію і дотримувалися своєї (напр. Великдень постійно 23 березня, Різдво — 23 грудня).

ПАТЕР — отець, римо-католицький священик.

ПАТЕРИК (гр.) — Книга Отців; збірники візантійської аскетичної літератури з повістями про сподвижників монастирів або науками цих сподвижників. На Україні в ХІІІ ст. виник Печерський Патерик.

ПАТРИСТИКА, ПАТРОЛОГІЯ — наука про Отців Церкви та їх твори.

ПАТРІАРХ (гр. родоначальник) — 1) біблійні патріархи, праотці людського роду — від Адама до Ноя, від Авраама до Йосифа; 2) в християнській Церкві, вищий ступінь від митрополита; спочатку Церква мала три патріархи: в Антіохії, Александрії і Римі, з IV ст. також у Царгороді і Єрусалимі.

ПАШКОВСЬКИЙ ІВАН — гал. поет ХVІІІ ст., свящ. на Тернопільщині, автор колядок (зокрема популярної «Херувими свят»), духовних (в «Богогласнику») і світських пісень.

ПАЩЕВСЬКИЙ ПАВЛО — церк. діяч, 1874—1944, протопресвітер армії УНР, активний член церк. собору 1918; з 1942 настоятель катедрального православного собору у Варшаві.

ПЕКАР АТАНАСІЙ ВАСИЛЬ — нар. 1922, василіянин, історик укр. Церкви, з 1948 у США; праці з історії Церкви на Закарпатті.

ПЕЛЕНСЬКИЙ АНДРІЙ — 1864—1940, гром. діяч,

гр.-кат. свящ., один з перших діячів укр. кооперативного руху та суспільної агрономії в Галичині.

ПЕЛЕШ ЮЛІАН — 1845—96, гр.-кат. церк. діяч, парох церкви св. Варвари і ректор Духовної семінарії у Відні (1874—83), 1885 — перший Станіславівський єпископ, 1891 еп. Перемиський; автор богословських праць.

ПЕЛЧИНСЬКИЙ ЛЕОНТІЙ — єпископ Холмський (1577—85), згодом Пінсько-Турівський (1585—95); один з ініціаторів Берестейської унії.

ПЕНТАТЕВХ (гр.) — П'ятикнижжя, п'ять книг Мойсея: Битія, Исход, Левіт, Чисел, Второзаконія.

ПЕРАТИНСЬКИЙ АФАНАСІЙ — укр. архітектор XVII—XVIII ст., закінчував будову церкви Густинського монастиря.

ПЕРЕМИСЬКА ЄПАРХІЯ — одна з найстаріших на Україні; існувала з XI ст., а може навіть з кін. IX; перший відомий еп. Перемиської єпархії — Антоній Добриня Яндрейкович (1218—25).

ПЕРЕСОПНИЦЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ — пам'ятка укр. літературної мови XVI ст. (1556—61), виготовили Євангеліє архімандрит Пересопницького монастиря Григорій і писар Михайло Василевич; переклад зроблений з польського перекладу, який не зберігся.

ПЕТРАХНОВИЧ (МОРОХОВСЬКИЙ) МИКОЛА — Львівський маляр XVII ст., учень і спадкоємець маляра Ф. Сеньковича, сеньйор малярського цеху (з 1666). Намалював образ Пречистої Богоматері при вході до Успенської церкви у Львові та ін.

ПЕТРИЦЬКИЙ ПЕТРО — 1855—1919, суспільний діяч, гр.-кат. свящ.; організатор Рогатинщини, відстоював права укр. мови, один з організаторів першого гал. аграрного страйку 1902; помер у польській тюрмі.

ПЕТРІВКА — піст від неділі Всіх Святих до празника Святих Верховних Апостолів Петра і Павла; інші назви: піст П'ятдесятниці, Апостольський, Петрів, піст літній.

ПЕТРО — митрополит 1306—26, спочатку Галицький, потім «всієї Русі», виходець з Волині або Галичини; переніс митрополію з Києва на північ, остаточно 1322 до Москви.

ПЕТРО (гр. скеля) — святий, спочатку Симон, син Йони, названий Христом Кифа; найвизначніший з 12 Апостолів, рибак з Витсаїди, написав два Соборні

Послання, за традицією перший еп. Риму; помер мученичою смертю в Римі 67 р.

ПЕТРО ІТАЛІЄЦЬ — Львівський архітектор пол. XVI ст., будував (1547—59) першу Успенську церкву у Львові.

ПЕТРО РОМОДАНОВ — єпископ УАПЦ з 1923, працював на Лохвиччині, у Дніпропетровську і Харкові; 1926—27 голова Президії Всеукраїнської Православної Церковної Ради, згодом відійшов від праці в УАПЦ; дальша доля невідома.

ПЕТРО ХРИЗОЛОГ — святий, Учитель Церкви, славний проповідник, +450.

ПЕТРОВИЧ ТИМОФІЙ — Київський гравер першої пол. XVII ст.; ксилографічні гравюрні ілюстрації до вид. «Бесід» Івана Золотоустого (1623 і 1624).

ПЕТРУШЕВИЧ — 1) Антін, 1821—1913, історик, археолог і етнограф, гр.-кат. крилошанин, свящ., церк. і політичний діяч; автор біля 200 друкованих праць з історії Галичини і укр. Церкви; 2) Михайло, 1803—76, гр.-кат. свящ.; помолог, збирав народні назви рослин, опрацював етимологічний «Руський словар» (1-й зошит 1865, Коломия); 3) Михайло, 1869—95, гр.-кат. свящ. і письменник; поезії й оповідання в «Зорі», родом з Калущини; 4) Степан, 1855—1920, гр.-кат. свящ., політичний і економічний організатор Радехівщини, член Укр. Нац. Ради ЗУНР, польовий духівник УГА, помер від тифу в «Чотирикутнику смерті».

ПЕТРУШЕВИЧ СТЕФАН — 1772—1859, гр.-кат. свящ., написав відомий драматичний твір «Муж старий, жінка молода».

ПЕШКЕВИЧ СИЛЬВЕСТР — +1716, прокуратор Київської Кат. Митрополії і ЧСВВ у Римі (1701—06) та Полоцький архієпископ (1709—19).

ПИЛАТ ПОНТІЙСЬКИЙ — римський намісник Юдеї, 26—36 по Христі; затвердив смертний присуд Христові.

ПИЛИПЧУК ВАСИЛЬ — 1871—?, гр.-кат. свящ., пасічник; підручники пасічництва.

ПИСАРЕВСЬКИЙ СТЕПАН — 1780-і рр. — 1839, письменник і свящ. родом з Харківщини, автор оперети «Купала на Івана», (музику пізніше написав М. Вербицький), байок і віршів, які стали піснями («Де ти бродиш, моя доле», «За Немань іду...»), писав під псевд. Стецько Шереперя.

ПІГАС МЕЛЕТІЙ — 30-і рр. XVI ст. — 1601, Александрійський патріарх, брав велику участь в справах молдаво-волооської, особливо укр. Церкви.

ПІДЛУЗЬКИЙ ПАХОМІЙ — ігумен Видубицького монастиря, потім ректор Києво-Могилянської Академії і ігумен Братського монастиря (кін. XVII ст.).

ПІЙ — ім'я пап: 1) Пій II (1405—64), відновив Київську митрополію; 2) Пій IX (1792—1878), підвищив до кардинальського чину Гал. митрополита М. Левицького (1856), проголосив святим Йосафата Кунцевича (1867); 3) Пій XI (1857—39), обороняв Греко-Кат. Церкву від польських утисків після окупації Галичини 1919, збудував Колегію св. Йосафата в Римі (1931); 4) Пій XII (1876—1958), виступив з протестом проти більшовицьких переслідувань Гр.-Кат. Церкви, взяв під захист вояків дивізії «Галичина».

ПІСТ — стримання від їжі або хоча від м'ясної; одноденні: п'ятниця кожного тижня, день перед Йорданом, свято Воздвиження Чесного Хреста, Усікновення голова св. Івана Хрестителя; багатоденні: перед Різдом Христовим (Пилипівка), перед Воскресенням Христовим (Великий піст), перед празником св. Апостолів Петра і Павла (Петрівка), перед Успінням Пресвятої Богородиці (Спасівка). Духовний піст — обов'язок молитви, практика чеснот та добрих діл, боротьба з нашими гріхами.

ПЛАТОН АРТЕМЮК — 1891—1951, церк. і громад. діяч, педагог, єп. УАПЦ, родом з Підляшшя; з 1942 єп. Рівненський, оборонець перед німецькою окупаційною владою прав Церкви і народу, на еміграції секретар Собору Єп. УАПЦ, помер в Канаді.

ПЛАЩАНИЦЯ (цсл.) — образ на полотні положеного до гробу Христа, виставляється в церкві для почитання в Велику П'ятницю і Суботу.

ПЛЕТЕНЕЦЬКИЙ ЄЛИСЕЙ — 1550—1624, визначний церк. діяч, Києво-Печерський архімандрит, організатор Лаврської друкарні; видав кілька підручників і великий «Антологіон» (1610), сприяв розвитку проповідництва і засновував школи.

ПЛЕШКЕВИЧ ОМЕЛЯН — 1897—1960, керівник хору собору св. Юра у Львові (1937—44).

ПОВЕЧІР'Я — виникло в монастирях в V ст. Велике Повечір'я правиться у всі дні Великого посту і на празники Різдва та Богоявлення Господнього, а деколи

і на Благовіщення; Мале Повечір'я — у всі інші дні.

ПОДОБЕН — у музиці Східної Церкви спів-взірець щодо тексту й мелодії для виконання інших співів, у практику візантійської Церкви введений Іваном Дамаскієм у «Октоїху».

ПОДОЛИНСЬКИЙ ВАСИЛЬ — 1815—76, гал. гром. діяч, свящ. з Лемківщини, в літературних працях виступав за соборну укр. державу.

ПОКРОВА — Богородичне свято Укр. Церкви (1 (14) жовтня), назване так на основі переказу про видіння св. Андрія у храмі в Константинополі, як св. Богородиця простягнула свій омофор над народом.

ПОКРОВЦІ — три платки, якими свящ. покриває одним чашу, другим дискос з приготованими св. Дарами під час проскомидії, а третім чашу і дискос разом.

ПОЛИЄЛЕЙ (гр.) — вибрані стихи 118-го псалма після Сідалних на Утрені в неділі та свята Господні, Богородичні і полиелейних святих. (гр. «елеос» — «милість»).

ПОЛІКАНДИЛО — великий висячий свічник, на якому є 7—12 свічок.

ПОЛІКАРП — 1) святий, із Смирни, апостол, Отець і мученик, +155; 2) чернець Києво-Печерського монастиря у 1-й пол. XIII ст., один із авторів Патерика (1222—23).

ПОЛІКАРП — +1183, ігумен Києво-Печерського монастиря, православний святий, один з укладачів Київського літопису за 1146—1171.

ПОЛІКАРП СІКОРСЬКИЙ — 1875—1953, митрополит УАПЦ (з 1942); з 1944 в еміграції: Польща, Словаччина, Німеччина, Франція; помер в Парижі.

ПОЛІТЕІЗМ (гр.) — віра в багатьох богів.

ПОЛОНСЬКИЙ ІОАНІКІЙ — 1742—1819, церк. діяч, перший еп. Подільський; 1797 заснував Духовну семінарію в Шаргороді, перенесену потім до Кам'янця-Подільського.

ПОЛОТНЮК ГНАТ (ІГНАТІЙ) — 1856—1903, гром. діяч, організатор в 1885 дяківської школи в Кристинополі (тепер Червоноград), пізніше в Станіславові; редактор часопису «Дяківський глас», автор збірника «Напівник церковний».

ПОЛУНОЧНИЦЯ — Богослужба, яка відправляється у Велику Суботу перед Воскресною Утреною, т. зв. «Надгробне».

ПОЛЯНСЬКИЙ ТОМА — 1796—1869, гал. церк. діяч, у 1860—69 Перемиський єпископ.

ПОНТИФІКАЛІЇ (лат.) — церк. одяг і відзнаки кардинала, архієпископа, єпископа, архімандрита.

ПОНЯТИШИН ПЕТРО — 1877—1960, церк., гром. і політичний діяч у США, гр.-кат. свящ.; 1916—24 апостольський адміністратор для галицьких парохій у США, автор багатьох статей.

ПОПЕЛЬ МАРКЕЛ — 1825—1900, церк. діяч родом з Галичини, автор шкільних підручників; як гр.-кат. свящ переїхав з іншими москвофілами на Холмщину, де був протоієреєм Холмського собору, проводив агітацію переходу на православ'є; 1875 православний єп. Люблінський, потім Подільський, з 1889 член Святійшого Синоду.

ПОПІВ ОЛЕКСАНДР — 1891—1958, педагог і церк. діяч, літературознавець, свящ., родом з Харківщини; 1925—33 професор Харківського Інституту Народної освіти. Висвячений на свящ. в 1943; з 1950 в США, член Великої і Малої Ради УАПЦ.

ПОПОВИЧ ВАСИЛЬ — 1796—1864, закарпатський церк. діяч, з 1837 Мукачівський єпископ; багато зробив на освітянській ниві.

ПОПОВИЧ ДМИТРО — 1899—1969, закарп. педагог, освітній діяч і письменник гр.-кат. свящ., редактор релігійних часописів, автор підручників з релігії, оповідань з народного побуту; у 1940—50 роках на засланні, помер в Хусті.

ПОПОВИЧ ОЛЕКСАНДР — 1828—67, буковинський гром. діяч, свящ.; друкував поезії, новели, романи та етнографічні розвідки в німецьких часописах.

ПОСНІ БОГОСЛУЖЕННЯ — Богослуження під час Великого посту; відрізняються від звичайних більшою кількістю молитов, псалмів, читань зі Старого Завіту (весь Псалтир перечитується два рази тижнево).

ПОТІЄНКО ВАСИЛЬ — 1898—1945, діяч УАПЦ родом з Чернігівщини, протодиякон. У 1924—36 голова Всеукраїнської Церк. Ради, відбув 5 років ув'язнення; 1941—43 керуючий справами єпархіального управління УАПЦ в Харкові; помер у Берліні.

ПОТІЙ — 1) Іван, світс. Михайло, внук Іпатія, уніатський Володимиро-Волинський і Берестейський єпископ (1655—66); 2) Іпатій, світс. Адам, 1541—1613, Києво-Галицький митрополит родом з Підляшся, сенатор

Речіпосполитої; 1595 разом з К. Терлецьким їздив до Риму уповноваженими Собору єп. у Бересті; здібний проповідник і полеміст, невтомний борець за унію, написав ряд полемічних творів («Унія», «Антіризис» та ін.).

ПОЧАЇВСЬКА ЛАВРА—чоловічий монастир в Почаєві; найбільший на Україні після Києво-Печерської Лаври; за переказами заснований ченцями Києво-Печерської Лаври, що втекли від монгольського нападу 1240; у документах монастир згадується вперше 1527 р. З 1713 монастир став уніатським; тут був осідок ЧСВВ, які проводили велику культурну і видавничу діяльність; в 1831 російський уряд передав монастир православним і надав йому титул Лаври.

ПОЧАПОВСЬКИЙ ЄРОНІМ — +1636, уніатський єп. в Луцьку (з 1621), теологію вивчав у Грецькій Колегії в Римі.

ПОЧАСЬКИЙ СОФРОНІЙ — укр. панегірист, 1638—40 ректор Києво-Могилянської Колегії, потім ігумен в Ясах; панегірик на честь П. Могили «Евхарістіріон» (1632).

ПРАЗНИКИ — свята; Праздники — пізніша, московських часів, назва збірників церк. співу, які раніше називалися Стихирарями; вперше надруковані в Москві 1772.

ПРЕЖДЕОСВЯЧЕННА СЛУЖБА БОЖА — Літургія Ранішосвячених Дарів, Вечірня з св. Причастям у Великому пості в середу і п'ятницю та в перші три дні Страстного Тижня.

ПРЕЗЕНЦІЯ (лат.) — присутність; за канонічним правом кожний душпастир зобов'язаний постійно жити в своїй парохії.

ПЕРЕЛАТ (ПРАЛАТ) — почесна назва в кат. Церкві єпископів та найстарших крилошан.

ПРЕСВІТЕР (гр.) — священник.

ПРЕСВІТЕРІЯ (гр.) — в первісній Церкві збір священників при єпископі; тепер — місце в церкві, призначене тільки для єпископа і священників (див. Святилище).

ПРИБИЛОВИЧ СТЕПАН — + бл. 1726, богослов і філософ поч. XVIII ст. родом з Галичини; бл. 1693 прибув до Києво-Печерської Лаври, а звідти до Москви, де був проповідником і викладачем у Духовній Академії; з 1711 знову жив у Києво-Печерській Лаврі;

ув'язнений за розбіжність з вченням Сх. Церкви; помер в Александро-Невській Лаврі.

ПРИМОВИЧ МИХАЙЛО — церк. діяч XVIII ст., архіпресвітер Львівської катедрі і генеральний вікарій Київської гр.-кат. митрополичої дієцезії; 1781 пожертвував 200 тис. злотих на влаштування в Житомирі гр.-кат. Духовної Семінарії.

ПРИСТАЙ ОЛЕКСА — 1863—1944, церк. і гром. діяч, письменник, гр.-кат. свящ. з 1893; родом з Трускавця, з 1907 в США; автор «З Трускавця у світ хмародерів», том I—IV, Львів—Нью-Йорк, 1933—37; повторне видання 1986, Рочестер. Рукописна спадщина знаходиться в ЦДІА України, м. Львів.

ПРИТВОР — перша частина церкви, перед «храмом вірних»; див. Паперть.

ПРИЧАСНІ — стихи з псалмів з додатком «Алилуя»; співаються перед св. Причастям на Літургії.

ПРОВІЗОР (лат.) — старший церковний брат.

ПРОДАН ВАСИЛЬ — 1809—82, буковинський політико-просвітницький і церк. діяч. москвофільського напрямку, православний свящ.; засновник першого просвітницького («Руська Бесіда», 1869) та укр. політичного товариства («Руська Рада», 1870) в Чернівцях.

ПРОКІМЕН (гр.) — стих, який співають на Богослуженнях перед читанням Апостола або Паремії; прокімени є Утрені і Літургії.

ПРОКОПІЙ — дереворитник середини XVII ст.; в 1640—70-их рр. працював в Києво-Печерській Лаврі та Львові (дереворити до «Апокаліпсиса» 1646—72 і «Києво-Печерського патерика» 1661 та ін.)

ПРОКОПОВИЧ — 1) Андрій, 1756—1826, духовний письменник, ректор Харківської Колегії, протоієрей; твори «Харьковский календарь» та ін. 2) Роман (псевд. Орленко), 1883—1962, співак-бас, диригент хорів, в тому числі хору при Успенській церкві у Львові.

ПРОКОПОВИЧ ТЕОФАН — 1681—1736, архієпископ Православної Церкви, церк. діяч, письменник; з 1704 професор Київської Академії, з 1710 ігумен Братського монастиря, ректор Академії і професор богослов'я, з 1716 в Петербурзі найближчий дорадник Петра I; автор підручників, багатьох праць і художніх творів.

ПРОРОК — людина, яка предвіщує майбутнє; в Старому Завіті найвизначніші: Ілля, Єлисей, Ісаїя, Єремія, Єзекиїл і Даниїл.

ПРОСКОМИДІЯ (гр. принесення) — перша частина Літургії, представляє Різдво Ісуса Христа.

ПРОСФОРА, ПРОСКУРА (гр. принос) — пшеничний хліб, з якого священник викроює Агнця й Частиці до Служби Божої.

ПРОТЕСТАНТИЗМ — назва християнської віри, яка приймає тільки Святе Письмо, а відкидає традиції.

ПРОТОАРХІМАНДРИТ (гр.) — наставник чернечого чину.

ПРОТОІЄРЕЙ (гр.) — священник — наставник храму.

ПРОТОІГУМЕН (гр.) — наставник усіх монастирів однієї провінції.

ПРОТОПРЕСВІТЕР (гр.) — протоієрей, декан.

ПРОЦЕСІЯ (лат.) — святковий похід духовенства і вірних.

ПСАЛОМ (гр.) — релігійні пісні Старого Завіту; всіх є 150, більшість з них написав цар Давид.

ПСАЛТИР (гр.) — книга псалмів; старогєбрайський струнний музичний інструмент, різновидність єгипетської арфи.

ПСТРУЧ МИСАІЛ — церк. діяч другої пол. XV ст. з роду князів Бабичів-Соколинських, 1475—80 митрополит Київський: автор «Послання» до папи Сикста IV (1476) з побажанням співпраці між католиками і православними.

ПУЗИНА АТАНАСІЙ — світс. Олександр, +1650, церк. діяч; спочатку уніат, потім православний єп. Луцький і Острозький; автор опису єпархіального собору в Луцьку; прихильник унійних рухів в 1630-их роках.

ПШЕПЮРСЬКИЙ АНДРІЙ — 1874—1945, гр.-кат. свящ., 1914—18 духівник УСС, громадсько-політичний діяч; організатор просвітянського і кооперативного руху на Мостищині, член ЦК УНДО.

П'ЮРКО ТЕОДОР — 1847—1906, псевд. Білокерницький, письменник і журналіст, гр.-кат. крилошанин у Львові, у 1883—92 ректор Духовної Семінарії у Відні; редактор «Правди» (1872), співредактор газети «Сіон Рускій» (1871—80); «Учебник етики для середніх шкіл», «Церков і вік XIX», «Церков і культура» та ін.

П'ЯТДЕСЯТНИКИ — послідовники протестантської христ. секти, виникла на поч. XX ст. в США; відкидають існування Церкви як посередниці між Богом і людьми; вірять в можливість втілення Святого Духа в окремих вірних. В Україні існують з 20-х років XX ст.

П'ЯТДЕСЯТНИЦЯ — 50-й день після Христового Воскресіння, зіслання на Апостолів св. Духа; старогрейське свято жнив і подяки, а також річниця надання Божого Закону на горі Синай на 50-й день виходу з Єгипту.

П'ЯТНИЦЬКИЙ ІВАН — 1856—?, укр. церк. письменник, закінчив Духовну Академію в Петербурзі; написав історію Київської митрополії 1459—1686, видав промови Ю. Кониського.

Р

РАБІЙ ФРАНЦ — 1860—1933, свящ. і гром. діяч в Самборі; співзасновник філії «Просвіти», «Укр. Бесіди», «Укр. Захоронки».

РАВВІ, РАББІ (євр.—«мій вчитель») — почесна назва старогрейських заіоновчителів.

РАГОЗА МИХАЙЛО (РОГОЗА) — нар. після 1540—99, церк. діяч, Київський митрополит родом з Волині; 1595 спільно з єпископами склав умови і заяву до папи Климента VIII про об'єднання з апостольською столицею.

РАДВАНСЬКИЙ АНДРІЙ — 1711 — після 1762, маляр; церк. образи, стінні розписи.

РАДИВИЛОВСЬКИЙ АНТІН — +1688, церк. діяч і письменник; з 1671 намісник Києво-Печерського монастиря, з 1684 ігумен Миколаївського монастиря в Києві; збірки проповідей: «Огородок Богородиці», «Вінець Христов».

РАДИЛОВСЬКИЙ (РАДИВИЛОВСЬКИЙ) ЮРІЙ — маляр 2-ї пол. XVIII ст., працював у Львові (1770-ті роки); великі релігійні композиції — «Архіерей», «По'ява Апостолів», ряд ікон до іконостасу собору св. Юра у Львові.

РАДКЕВИЧ АРСЕН АНТІН — 1759—1821, учений василіянин, професор гебрейської та грецької мов і герменевтики на богословському факультеті Львівського університету, 1797 і 1804 його декан, 1818—21 — протоігумен гал. василіян.

РАКА, РАКВА (цсл.) — домовина, труна; скринька, де переховують мощі святих.

РАКОВСЬКИЙ — 1) Іван, 1815—85, закарп. гр.-кат. свящ. і гром. діяч русофільської орієнтації; видав підручники арифметики, географії та російської мови; 1856—58 редагував «Церковную газету»; 2) Йосип, 1870—1944, свящ. і педагог-агроном, учитель природознавства й сільського господарства в учительських семінаріях в Сокалі, Заліщиках і Станіславові; статті, популярні брошури на сільськогосподарські теми.

РАКУШКА-РОМАНОВСЬКИЙ РОМАН — 1622/23—1703, державний і церк. діяч; ніженський сотник (1658—63) і полковий суддя (1659), генеральний підскарбій за гетьмана І. Брюховецького (1663—68), свящ. і протопоп у Брацлаві (1668—75); на думку більшості укр. науковців Ракушка-Романовський є автором «Самовидця Літопису».

РАЛЕЦЬ — гостинці, які на Різдво і Великдень приносили на Україні в XVII—XVIII ст. селяни і міщани дідицям, свящ., полковникам тощо.

«РАНОК» — двотижневик, орган дяків у Мареничах на Буковині, 1909.

РЕДЕМПТОРИСТИ — монаший чин Найсвятішого Ізбавителя (Спасителя; ЧНІ), заснований 1732 Альфонсом Лігорієм у Неаполі; укр. вітка постала заходами А. Шентицького, який 1911 поселив редемптористів з Бельгії, які прийняли гр.-кат. обряд (в Уневі, Збоїськах у Львові).

«РЕЄСТР НОТНИХ ЗОШИТІВ» — опис нотних церк. творів, які зберігалися у Львівському Братстві в 1697; налічує 267 творів укр. композиторів того часу: М. Дилецького, Гавалевича, Завадовського, Лаконека, Колядчина, Чернущина, Бишовського, Мазурка, Пікулицького, Шаваровського, Яжевського; композиції на 3—18 голосів.

РЕКОЛЕКЦІЯ (лат.) — духовна вправа в кат. Церкві, запроваджена Ігнатієм Лойолою.

РЕЛІГІЯ (лат.) — віра в Бога і почитання Бога; етимологічно: «зобов'язання» (по відношенню Бога).

РЕШЕТИЛО СТЕПАН — 1889—1950, церк. діяч, організатор місій на Закарпатті; з 1931 протоігумен ЧСВВ Гал. провінції.

РИЗИ — церк. одяг східного духовенства при Богослужіннях; діляться на дияконські, священичі і єпископські; їх форми розвинулися вже в першому тисячолітті.

Характерні для єпископа: омофор, набедреник, саккос, митра; дияконські — дальматика і орар.

РИЛЛО МАКСИМІЛІАН — 1715—93, церк. діяч, василіянин; 1748—56 ігумен Холмського монастиря. 1759—84 Холмський еп., 1780—84 адміністратор, пізніше еп. Перемиський; заснував духовні семінарії в Холмі і Перемишлі; праці з історії укр. гр.-кат. Церкви.

РИМЛЯНИН ПАВЛО ДОМІНІЧІ — один з визначних Львівських архітекторів XVI ст.; 1591—1604 будував каплицю Боїмів, проектував Успенську церкву у Львові.

РИПІДИ — рипіда — гр. «віяльце», з довгими держаками завжди стоять при Святій Трапезі, символізують присутність Святого Духа.

РІЗДВЯНИЙ КРУГ — круг нерухомих свят, які припадають кожного року в той самий день місяця і залежать від Христового Різдва.

РІПЕЦЬКИЙ ФЕДІР — 1860—1901, гал. гром. діяч, гр.-кат. свящ., москофіл; автор «Історії Руси», пояснення Літургії.

РІЧИНСЬКИЙ АРСЕН — 1892—?, церк. (правосл.), гром. і пластовий діяч на західній Волині, за фахом лікар; автор статей на релігійно-церк. теми; церк. композитор: муз. збірки — «Скорбна мати», «Укр. відправа», «Колядки»; радикальні церк. погляди спричинили конфлікти з правосл. керівництвом митрополії, а гром.-пластова діяльність — у переслідуванні польською владою (в'язень Берези Картузької 1939); репресований радянською владою в 1939 або 1940, дальша доля невідома.

РОВОАМ — син царя Соломона, перший юдейський цар (після поділу царства на юдейське та ізраїльське).

РОГАЛЕВСЬКИЙ ІЛАРІОН — +1742, церк. діяч, архієпископ, прибічник Т. Прокоповича; 1732 архієрей Казанський, 1735 — Чернігівський; багато працював над підвищенням освіти духовенства.

РОГАТИНЕЦЬ ЮРІЙ — ?—1608, багатий львівський міщанин, провідний діяч Львівського Успенського Братства; був у добрих відносинах з К. Острозьким і І. Потієм; йому приписують авторство «Перестороги» (1605—6).

РОГАЧЕВСЬКИЙ ІВАН — протопоп Лохвицький на Полтавщині поч. XVIII ст.; разом з іншими прихиль-

никами І. Мазепи 1712 засланий на Соловки; у 1720-их роках повернувся в Україну.

РОЄВИЧ ДЕМ'ЯН — +1708, жовківський маляр, іконописець; «Народження Марії» (1666), «Старозавітна трійця» (1667) та ін.

РОЖАНСЬКИЙ ГНАТ — 1844—83, гр.-кат. свящ., видавець першого видання Шевченкового «Кобзаря» в Галичині (під назвою «Поезії Тараса Шевченка», в двох томах, 1867—69).

РОЗДОЛЬСЬКИЙ ДАНИЛО — 1875—1902, гр.-кат. свящ. в Галичині, композитор; автор церк. творів, а також на слова Т. Шевченка «Сонце заходить».

РОЛЛЕЧЕК ВАЦЛАВ — гал. церк. композитор чеського роду; у 20-их роках ХІХ ст. диригент хору в церкві св. Юра у Львові; старався вводити в церк. спів оркестровий супровід; автор Літургії, «Великоднього канону», «Єлици во Христа».

РОМАН — 1) Київський митрополит, кандидат Ольгерда, +1362; 2) укр. різбар по дереві ХVІІ ст., жив у Києві.

РОМАН СЛАДКОСПІВЕЦЬ — +б. 540, святий, диякон з Бейруту, потім «перший співець» в одному з храмів Константинополя, творець біля 1000 кондаків і ікосів на різні празники («Діва днесь пресущественнаго раждает...», «Аще во гроб снишел еси...» і т. д.).

РОМАНОВИЧ — 1) Василь, київський маляр ХVІІ ст., розмалював Борисоглібську церкву на Подолі; 2) Марко, 1904—58, гр.-кат. свящ., василіянин, церк. і гром. діяч в Канаді, місіонер, професор філософії і богословія; засновник жін. чернечого згромадження Сестер Місіонерок Християнської Любові (1938).

РОМЖА ТЕОДОР ЮРІЙ — 1911—47, церк. діяч і гр.-кат. єпископ на Закарпатті. Навчався в Римі, 1939 професор філософії Ужгородської Духовної семінарії, з 1944 апостольський адміністратор Мукачівської єпархії та єпископ. Скрито вбитий більшовиками 1. ІІ. 1947.

РОСТОЦЬКИЙ ТЕОДОСІЙ — 1724—1805, уніатський Київський митрополит (1788—1805); богословські студії закінчив в Римі, двічі протоігумен литовської провінції ЧСВВ; з 1784 Холмський єпископ, з 1788 митр.

РУДКОВСЬКИЙ М. — диригент, піаніст і композитор; у 1850—60 рр. диригував хором Гр.-Кат. Духовної семінарії у Львові; використовував муз. твори західно-європейських композиторів, підставляючи укр. тексти.

РУДНИЦЬКИЙ-ЛЮБЕНИЦЬКИЙ — 1) Сильвестр, гр.-кат. еп. Луцько-Острозький (1751—58), намагався піднести дисципліну та освіту світського духовенства; 2) Теодосій, гр.-кат. еп. Луцько-Острозький (1731—51), ігумен в Луцьку, Гощі й Почаєві (1730—32, там організував друкарню), автор поучення для духовенства.

РУДОВИЧ ІВАН — 1868—1929, гал. церк. письменник, гр.-кат. свящ., автор шкільних підручників з релігії, розвідок і статей з історії Церкви («Діло», «Нива», «Богословіє»).

РУТКОВИЧ ІВАН — визначний гал. іконописець кін. XVII—поч.XVIII ст., працював переважно в Жовкві; його іконостаси визначили тип західноукраїнського іконостасу кін. XVII ст.

РУТСЬКИЙ ЙОСИФ ВЕЛЯМИН — світс. Іван, 1574—1637, Київський уніатський митрополит (1613—37); 1618 провів реформу ЧСВВ, встановивши центральну управу чину, брав участь у полеміці; має великі заслуги у розвитку освіти і організації Церкви за західним взірцем.

РЯСА (гр. расон) — верхня одежа духовенства Східної Церкви.

С

САБОВ ЄВМЕНІЙ — 1859—1934, гр.-кат. свящ. і русофільський діяч на Закарпатті; автор: «Русская грамматика и читанка к изучению литературного языка угрорусских» (1890), «Очерки литературной деятельности и образования карпаторуссов» (1925) та ін.

САВА «ОСВЯЩЕНИЙ» — святий, «патріарх ченців», засновник лаври св. Сави в Єрусалимі, автор найстарішого церк. уставу, +532.

САВАОТ, САВАОФ — назва Бога, в значенні: Господь військ або сил (небесних).

САВВАТІЙ — маляр, в 1301 зобразив врятування Почаївського монастиря від татарського нападу.

САВОЙКА ТЕОДОР — 1866—1942, гр.-кат. свящ. і гром. діяч, член-засновник Нац. Дем. Партії (Посяння, Березівщина); автор «Проповідей на неділі» (1900), «Проповідей на свята» (1910), «Гомілійних наук» (1924).

САВЧИНСЬКИЙ ГРИГОРІЙ — 1804—88, гром. діяч, гр.-кат. свящ.; вірші, оповідання, повісті («Слово», «Неділя», «Ластівка» та ін.).

САДКОВСЬКИЙ ВІКТОР — +1803, архімандрит Слущького монастиря, з 1796 архієпископ Чернігівський, борець за православіє.

САДОВСЬКИЙ ДОМЕТ — 1865—1940, гр.-кат. свящ. у Відні, Перемишлі, Львові, папський шамбелян; знавець літургійного життя Гр.-Кат. Церкви, прихильник східних обрядових форм в укр. кат. Церкві.

САДУКЕЇ — єврейська релігійна секта за часів Ісуса Христа; признавали тільки закон Мойсея, відкидали традицію.

САКОВИЧ КАСІЯН КАЛІСТ — 1578—1647, церк. діяч і письменник-полеміст, родом з Галичини; 1620—24 ректор Київської Братської школи, автор віршів на смерть П. Сагайдачного, критик унії, пізніше став уніатом (ігумен в Дубно), а ще пізніше римо-католицьким ченцем-августиніаном в Кракові; написав в 1642 полемічний твір «Перспектива» з критикою православних і уніатів.

САККОС (євр. «одяг покайний») — верхній єпископський богослужбовий одяг; до поч. XVIII ст. в Україні саккос одягали лише митрополити, а пізніше і єпископи.

САКРАМЕНТ (лат.) — Тайна; див. Свята Тайна.

САЛАМОН ЩАСНИЙ — 1834—1900, гр.-кат. свящ., публіцист; дописи в газетах, збірка «Коломийки і шумки».

САЛОМІЯ — ім'я кількох біблійних жінок: 1) жінка Заведея і мати ап. Якова та Івана, сестра Марії Діви; 2) сестра Ірода Великого; 3) дочка Іродіади та її першого чоловіка Ірода Филипа.

САМОЛІВКА (САМОЇЛКА) — церк. народний спів у Галичині, здебільша одноголосний; в самолівці часто трапляються невідповідності між її мелодіями і змістом та наголосами церковних текстів.

САМУЇЛ — 1) ізраїльський первосвященик і останній суддя; 2) Неділка Самійло, +після 1769, ієромонах, іконописець і маляр-портретист другої пол. XVIII ст.; з 1762 призначений «малярським начальником» Софійського монастиря в Києві; можливо брав участь в розписах Софійського собору; 3) Мисловський, світс. Семен, 1731—96, визначний церк. діяч, вчений і проповідник; професор і ректор (1761—68) Київської Акаде-

мії; під тиском російського уряду і Синоду проводив русифікацію Академії.

САПРУН СЕВЕРИН — 1897—1950, гр.-кат. свящ., учитель музики в середніх школах і диригент хорів, музичну освіту здобув у Відні і Львові; 1942—44 директор Інституту Народної Творчості при УЦК у Львові, організатор конкурсу хорів Галичини у 1942.

САРА — жінка патріарха Авраама.

САРНИЦЬКИЙ КЛИМЕНТ КАРОЛЬ — 1832—1909, церк. діяч, василіанин, професор біблійних наук Львівського університету, двічі його ректор (1880—81, 1889—90); з 1867 ігумен Львівського монастиря св. Онуфрія і з 1878 протоігумен, з 1902 архімандрит; автор граматики єврейської мови для польських студентів, пояснень псалмів та інших духовних книг.

САТАНОВСЬКИЙ АРСЕНІЙ — ієромонах, перекладач, текстолог; закінчив Київську Академію, з 1649 в Москві виправляв церковно-богословські книги.

САУЛ — перший ізраїльський цар (б. 1020—1000 до Христа), загинув в бою з филистимлянами.

САФОНОВИЧ ТЕОДОСІЙ — письменник історик, церк. діяч; викладач Києво-Братської Колегії, у 1655—72 ігумен Михайлівського монастиря в Києві; склав «Кройнику Літописцов стародавних», нарис укр. історії з ідеєю соборності.

СВІДЕРСЬКИЙ ВЕНЕДИКТ — іконописець другої пол. XVIII ст., предтеча романтизму, родом з Правобережжя.

СВІДКИ ЄГОВИ — послідовники протестантської секти, виникла в XIX ст. в США (засновник Ч. Руссель); в 1931 утворено «Товариство Свідків Єгови». С. Є. розцінюють Ісуса Христа тільки як виконавця волі Єгови, заперечують безсмертя душі, віру в рай і пекло. в Україні існують з 20-х років XX ст.

СВІТИЛЕН (цсл.) — окрема пісня після 9-ї пісні канону на Утрені, зміст якої про події з життя Ісуса Христа чи святих.

СВІТЛО ЦЕРКОВНЕ — світло в церкві символізує світло правди Христа; на важливіших частинах Богослужень типікон приписує засвічувати все світло в церкві.

СВЯТА ТАЙНА, САКРАМЕНТ — у християнським богослов'ї видимий знак, установлений Ісусом Христом для освячення людини. Сім Святих Тайн: хрещення,

миропомазання, євхаристія, покаяння, елеопомазання, священство і подружжя.

СВЯТАЯ СВЯТИХ — відділена частина єрусалимської старозавітньої святині, де стояв «Кивот Завіту».

СВЯТА ТРАПЕЗА — Престіл в храмі.

СВЯТЕ ПИСЬМО — Біблія, Євангеліє, Апостол і Псалтир.

СВЯТИЛИЩЕ — третя і найважливіша частина храму, тут приноситься Безкровна Жертва Нового Завіту; також — Пресвітерія (місце виключно для єпископа і священників).

СВЯТІ — особи, що визначилися найвищими чеснотами християнської побожності, за життя чи після смерті були прославлені чудами.

СВЯТО — празник, день, присвячений Богу, або святому. Свята є: Господські, Богородичні і святих. Рухомі свята не підпорядковані одній даті року, а тільки дню тижня (напр. Великдень завжди в неділю, а інші рухомі свята залежать від дати Великодня); нерухомі свята пов'язані з певною датою року (напр. Різдво).

СВЯТОПОЛК-ЧЕТВЕРТИНСЬКИЙ — кн. Гедеон, світс. Григорій, +1690, православний митрополит Київський з роду Рюриковичів; 1659 єпископ Луцький і Острозький, 1685 митр. Київський, визнав зверхність Московського патріарха.

СВЯТОТАТСТВО (цсл.) — зневага посвячених Богу осіб, місць або речей; негідне приймання св. Тайн.

СВЯТОША — князь, син Давида Святославича чернігівського, постригся в ченці в Києві, прославився як святий, +після 1152.

СВЯТЦІ — список святих, упорядкованих за місяцями (гр. минологіон, цсл. місяцеслов) та днями, коли згадується їхня пам'ять.

СВЯЩЕНИК — назва сану служителя, поставленого єпископським рукоположенням на виконання священних таїнств, відправлення церк. Богослужб та релігійного обслуговування вірних.

СВЯЩЕННІ ПОСУДИ — речі, без яких не можна відправляти Божественну Літургію та інші Богослуження, називаються ще Сосуди і Знаряддя Типікові; це: чаша, дискос, зірка, ложечка, спис, покровці, губка, рипіди, кадило, ампулки на вино і воду, мирниця.

СВЯЩЕНСТВО — духовний характер священника і св. Тайна.

СЕВАСТЯН — ієродиякон, київський гравер 2-ї пол. XVIII ст.

СЕДЛЯК ЛЮДВИГ — укр. церк. композитор чеського роду, +1887; з 1874 диригент і учитель співу в перемиських школах, диригент хору перемиської гр.-кат. катедрі (1854—87); твори: «Алилуя», «Милость мира», «Свят».

СЕЛЕЦЬКИЙ КИРИЛО — 1835—1908, церк. і гром. діяч, гр.-кат. свящ., 1886 видавав щомісячник «Кирил і Методій» та популярно-наукові і релігійні книжочки.

СЕЛЯВА АНАСТАСІЙ — 1593—1655, церк. діяч, ігумен гр.-кат. монастиря у Вільно з 1624 архієпископ Полоцький, а з 1642 митрополит Київський, писав про життя св. Й. Кунцевича.

СЕМАКА ЄВГЕН — 1863—1913, церк. і культурний буковинський діяч, православний свящ., катехит укр. гімназії в Чернівцях; автор підручників релігії, книжок для шкільних бібліотек.

СЕМБРАТОВИЧ — 1) Йосиф, 1821—1900, гал. церк. діяч, митрополит; закінчив Віденський університет, свящ. з 1845, з 1867 адміністратор Перемиської єпархії, 1870—82 Галицький митрополит, зберігав традиції і привілеї Гр.-Кат. Церкви. Внаслідок польських інтриг на цісарському дворі, поширення москофільства, на домагання цісаря залишив митрополію і виїхав до Риму, де відстоював справи Гр.-Кат. Церкви; 2) Лев, 1880—1939, гр.-кат. свящ.; 1919 — член місії УНР у справах укр. полонених в Італії, пізніше член місії ЗУНР в Канаді, ~~пізніше~~ свящ. у США; 3) Сильвестр, 1836—98, Галицький митрополит, кардинал; теологію закінчив у Римі, висвячений 1860. З 1868 професор догматики Львівського університету, 1878 архіпресвітер митрополичої капітули, 1882 Львівський адміністратор і з 1885 Галицький митрополит, 1894 папа Лев XIII іменував його кардиналом. Заснував католицький часопис «Рускій Сіон», видав перший молитовник народною мовою (1879), його заходами створено Станіславівську єпархію, в 1889 збудував нову Духовну семінарію, 1891 скликав провінціальний синод у Львові.

СЕНДУЛЬСЬКИЙ АПОЛЛОН — 1830—82, свящ., дослідник Волині; статті на історико-археологічні і етнографічні теми, проповіді, написав «Летопись» своєї парохії (с. Сивки, Острозького пов.).

СЕНИЦЬКИЙ ВАЛЕРІАН — 1735—1808, василіянин

з (1759), професор богослов'я, проповідник і письменник; видав у Почаєві 1789 проповіді.

СЕНИШИН АМВРОСІЙ АНДРІЙ — 1903—76, церк. діяч, митрополит, василіянин; висвячений на свящ. 1931, з 1933 в США, з 1942 єп.— помічник єп. К. Богачевського, 1961 митрополит Укр. Кат. Церкви у США, меценат укр. церк. мистецтва і музики.

СЕНЬКОВИЧ ФЕДІР — маляр, родом з Щирця біля Львова; праці для Львівського і Луцького Братства, іконостас і плащаниця для Успенської церкви у Львові (1630) та ін., +1631.

СЕРАПІОН — +1275, проповідник, архімандрит Києво-Печерського монастиря, пізніше єп. Володимира Суздальського (1274); автор проповідей, які подають цікаві подробиці про тогочасний побут і вірування.

СЕРАФИМ (євр. «горючі») — найвищий ангельський чин.

СЕРДЮК ОЛЕКСА — 1884—1927, діяч УАПЦ, протоієрей, родом з Кубані, де був організатором УАПЦ (до 1921). Від катувань в ГПУ психічно захворів, помер у Києві, його родину знищено.

СИЛЬВАЙ ІВАН — 1838—1904, гр.-кат. свящ., поет русофільського напрямку на Закарпатті; писав «язичієм» ліричні пісні, балади, поеми.

СИЛЬВАНСЬКИЙ МИКОЛА — 1806—79, православний свящ. на Слобожанщині, пасічник; статті про бджільництво, збирав народні пісні.

СИЛЬВЕСТР — ім'я укр. церк. діячів: 1) +1123, літописець і церк. діяч ігумен Видубицького Михайлівського монастиря, з 1118 єп. Переяславський; був близьким до Володимира Мономаха, переробив і доповнив після Нестора «Повість временних літ» (події за 1113—16); 2) мандрівний друкар першої пол. XVII ст.; 3) Белькевич, також Бількевич і Велькевич, +1568, Київський і Галицький митрополит. Бувши королівським скарбником у Вільно, добився духовних посад, оминувши нижчі ступені священства, став відразу єп. і митр., намагався бути оборонцем Правосл. Церкви; 4) Гаєвський, 1876—1975, україніст, педагог, архієпископ УАПЦ родом з Волині; дійсний член НТШ і УВАН, закінчив Київський університет (1912), 1918—19 секретар Держ. канцелярії Директорії, 1922 і 1933—34 в'язень радянських тюрем, 1942 хіротонізований на єп. Лубенського УАПЦ, з 1949 в Австралії; літературо-

знавчі і церк. історичні праці; 5) Кулябка, світс. Семен, 1704—61, богослов і проповідник, ректор Київської Академії, (1740—45), з 1750 архієпископ Петербургський; автор богословських творів і проповідей (частина латинською мовою); 6) Лебединський, 1750—1808, церк. діяч і письменник; освіту здобув в Київській Академії, ректор Казанської Дух. Академії, потім еп. Полтавський і архієп. Астраханський; знавець св. Письма, праці латинською і російською мовами.

СИМАШКЕВИЧ МИТРОФАН — 1845—?, історик-краєзнавець, православний свящ., професор Подільської Дух. семінарії, пізніше ректор Донської, Дух. семінарії; автор історико-географічних і археологічних нарисів про Поділля.

СИМВОЛ ВІРИ — визнання (ісповідання) християнської віри; з декількох давніх ісповідань тепер загальноприйнятий текст Символу Віри, схвалений на Нікейському (325) і Константинопольському (381) Вселенських Соборах, починається словом «Вірую ...».

СИМЕОН — архієпископ Полоцький, 1480—88 митрополит Київський.

СИМЕОН СТОВПНИК — святий, аскет і проповідник (б. 390—459); останніх 37 літ прожив на стовпі.

СИМОН — ім'я кількох біблійних осіб: 1) брат ап. Якова, званий «братом Господнім»; 2) з Кани апостол Зилот; 3) з Киринеї, допоміг нести хрест Ісусові Христові.

СИМОН — святий, чернець Києво-Печерського монастиря, пізніше еп. Володимиро-Суздальський (з 1215), канонізований Православною Церквою; його листування стало основою «Києво-Печерського Патерики».

СИМОНОВИЧ ТИМОТЕЙ — укр. церк. діяч XVII ст., автор полемічних листів до М. Смотрицького (1621).

СИНАКСАР (гр.) — коротка історія свята або святого; збірник життя святих.

СИНГЕЛ, СИНКЕЛ (гр.) — духовна особа східної Церкви, найближчий співробітник єпископа; сингел при патріарху зветься протосингел.

СИНИЦЬКИЙ МАКАРІЙ — 1691—1738, укр. гравер, виконав б. 17 гравюр релігійного змісту.

СИНОД (гр.) — святкове зібрання визначних свящ. під керівництвом єпископа (дієцезальний) або єпископів під керівництвом архієрея (провінціальний) для спільного вирішення важливих церк. питань.

СИНОДИ ГРЕКО-КАТОЛИЦЬКОЇ ЦЕРКВИ — 1596 Берестейський, 1720 Замойський, 1891 Львівський; Львівський синод 1992 проходив під керівництвом Мирослава Івана кардинала Любачівського, члени синоду — єпископи з України і діаспори: архієпископ, Володимир Стернюк, митрополити Максим Германюк і Стефан Сулик, єпископи: Софрон Дмитерко, Іван Семедій, Филимон Курчаба, Михайло Себрига, Юліан Вороновський, Павло Василик, Іриней Білик, Іван Маргітич, Йосиф Головач, Іван Мартиняк, Славомир Мікловш, Платон Корниляк, Михайло Гринчишин, Михайло Кучмяк, Іван Прашко, Андрій Сапеляк, Михайло Микицей, Єфрем Кривий, Василь Лостен, Інокентій Лотоцький, Роберт Москаль, Володимир Паска, Ізидор Борецький, Василь Філевич, Ісидор Хімії, Мирон Дацюк. Синод скасував рішення Львівського псевдособору 1946 про ліквідацію Греко-Католицької Церкви в Україні.

СИНОДИК (гр.) — список померлих для поминання в церкві (також поминальник) і в окремому значенні, список єретиків, яких виклинали у «Чині неділі православія» у першу неділю Великого посту.

СИНОПТИКИ (гр.) — назва перших трьох євангелістів: Матея, Марка, Луки; їх Євангелії трактують ці самі події з життя Ісуса Христа і під тим самим поглядом — отже є рівнобіжні.

СИРАХ — Книга Премудрості Ісуса Сирахового, Еклезіастик, канонічна книга Старого Завіту з 174—171 до Христа; навчання, як жити за законом, в мудрості й богопочитанні.

СИТ — третій син Адама, батько Еноса.

СІДАЛНІ — вид тропарів, що їх співають на Утрени після катизмів сидячи, за даним гласом.

СІДЛЯР САЧКО — + бл. 1589, львівський друкар, учень, згодом співпрацівник І. Федорова.

СІМ (бібл.) — один з трьох синів Ноя.

СІМАШКО ЙОСИФ — 1798—1868, церк. діяч родом з Київщини, спочатку гр. кат. єпископ, потім православний архієпископ, а з 1852 митрополит Литовський.

СІМОВИЧ МИХАЙЛО — 1869—1953, церк. і педагогічний діяч Буковини, гр.-кат. свящ. і катехит, 1930—43 генеральний вікарій для греко-католиків Буковини і Мармарощини.

СІНГАЛЕВИЧ — 1) Гнат (у чернецтві Іван), 1773—1854, педагог, директор василіанської гімназії в Бучачі, ігумен монастиря ЧСВВ у Львові; 2) Михайло, 1822—95, гр.-кат. свящ. архіпресвітер гр.-кат. митрополії у Львові, посол до австрійського парламенту (1885).

СІНКЕВИЧ — 1) Діонісій, + після 1732, гравер на дереві, ігумен Крехівського (1690—1700) і Святоюрського (у Львові) монастирів; автор великого деревориту з зображенням ансамблю «Крехівський монастир» та ін.; 2) Іван Хризостом, 1814—?, пропагандист хорошого співу в Галичині і на Буковині, організатор церк. хорів; автор «Прийдіте поклоніться», «Хресту Твоєму поклоняємся», спогадів «Начало нотного пінія в Галицькій Русі».

СІЧИНСЬКИЙ — 1) Микола, 1850—94, гром. діяч, гр.-кат. свящ., посол до гал. сейму (з 1883), один з діячів «Нової ери»; 2) Теодосій, церк. маляр і різьбар, ігумен монастиря ЧСВВ в с. Виспі біля Бібрки, твори з 1708—10; 3) Юхим, 1859—1937, історик, археолог і гром. діяч Поділля, православний священник, член Історичного Товариства Нестора Літописця (1896), дійсний член НТШ (з 1899); написав багато наукових робіт.

СКАКАЛЬСЬКИЙ ІОВ — 1914—74, архієпископ УПЦ родом з Волині; під час другої світової війни духівник православних вояків укр. дивізії «Галичина»; з 1951 в Канаді, США, з 1968 єпископ, з 1971 архієп. УПЦ Півд. Америки.

СКИБИНСЬКИЙ ГРИГОРІЙ — +1712, вчитель богословія, родом з України; у 1670-х роках був в Москві, звідки поїхав в Рим і там 1688 перейшов з православ'я на унію, але повернувшись до Москви, знову став православним; залишив рукописні: підручник поезики і описи перебування в Італії.

СКИТ — відокремлена обитель для ченців, що бажають вести суворіше, ніж у монастирі, життя. Побут ченців скиту керується особливо вимогливим уставом.

СКИТ МАНЯВСЬКИЙ — монастир, заснований 1611 біля с. Манява (Богородичанський р-н) Йовом Княгинецьким з ставропігіальним правом царгородського патріарха Тимотея II (1620); знищений турками 1676, але скоро відбудований; на поч. XVIII ст. прийняв унію, але не надовго; закритий австрійським урядом 1785.

СКІВСЬКИЙ ІВАН — 1777—1850, василіянин, родом

з Волині; 1824 архімандрит в Почаєві, 1831 засланий до Костроми; після повернення до Києва (1848) свящ. при латинській церкві св. Олександра.

СКЛАДОВІ ЧАСТИНИ БОГОСЛУЖЕНЬ — читання Святого Письма, спів пісень, молитов та священнодійств і обрядів.

СКОВОРОДА ГРИГОРІЙ — 1722—94, філософ-містик, вихованець Києво-Могилянської Академії; згідно його філософської концепції вічною основою, діяльною і рушійною силою є Бог, є невидимий світ, Бог є безпочатковим началом світу, від якого все народжується.

СКОМОРОВСЬКИЙ КОЛЕСТИН — 1820—66, гал. гром. діяч і поет, гр.-кат. свящ., 1848 один з діяльних членів Руської Ради в Тернополі; писав поезії під псевд. Колестин Доленяненко.

СКОРА ЯКІВ — львівський ливарник XIV ст., відлив дзвін для собору св. Юра у Львові в 1341.

СКОРОДИНСЬКИЙ МИКОЛА — 1757—1805, церк. діяч, професор пасторального богослов'я, декан і ректор Львівського університету, з 1798 Львівський єпископ.

СКОФІЯ — маленька шапочка, накриття голови свящ., чорного кольору, носили її навіть вдома (тепер — колпак).

СКРИПЕЦЬКИЙ САМСОН — 1723 — після 1784, монах-василіянин, церк. маляр; працював у монастирях в Добромилі, Львові, Уневі, Жовкві.

СКРУТЕНЬ ІВАН ЙОСАФАТ — 1894—1951, церк. діяч, василіянин, родом з Сокальщини, історик Церкви, визначний проповідник; освіту здобув в Римі і Відні, з 1928 професор філософії у Гр.-Кат. Богословській Академії у Львові, член-засновник Богословського Наукового Товариства (1923), дійсний член НТШ (з 1930); 1940—49 в Німеччині, пізніше в Римі. Праці з історії ЧСВВ, про св. Йосафата Кунцевича.

СКУЛЬСЬКИЙ (СКІЛЬСЬКИЙ) АНДРІЙ — друкар і письменник (кін. XVI ст.—1651), працював в друкарні при церкві св. Юра у Львові (1643—46), з 1646 в Уневі; 1651 за зв'язки з козаками страчений поляками під Сокалем.

СКУМИНОВИЧ ТЕОДОР — церк. діяч, спочатку учасник киево-могилянського гуртка, 1642 перейшов на унію і для пояснення цього в 1643 опублікував «Причини покинення православ'я».

СЛАВОСЛІВ'Я — «Слава Отцю і Сину і Святому Духові», приписують Мелетієві і Флавіанові Антіохійським, згадується в Посланнях св. ап. Павла до Єфесян (3 гл. 21 стих); Велике славослів'я співається в катизмах «Слава во вишніх Богу».

СЛІПІЙ ЙОСИФ (СЛІПІЙ-КОБЕРНИЦЬКИЙ-ДИЧКОВСЬКИЙ) — 1892—1984, визначний церк. діяч, науковець, первоієрарх Укр.-Гр.-Кат. Церкви, Верховний архієпископ Львівський і митрополит Галицький, кардинал, дійсний член НТШ (з 1930). З 1945 до 1963 ув'язнений і відбував на засланні, після звільнення в Римі; побудував собор св. Софії в Римі (посвячений 1969), придбав і відновив храм Жировицької Матері Божої для українців католиків, при якому заснував музей, організував Укр. Кат. університет св. Климента (з 1963) і науково-видавничу працю при ньому; з його догматичних творів найважливіші про Св. Трійцю, походження Св. Духа і Св. Таїнства. За наукові досягнення кардинал Сліпий — почесний член НТШ (1964), дійсний член Тіберійської Академії в Римі (1965), почесний доктор УВУ (1969) та кількох американських і канадських університетів. 1992, згідно його заповіту, урочисто перезахоронений на Святоюрській горі у Львові.

СЛОВА ГРИГОРІЯ БОГОСЛОВА (НАЗІЯНЗИНА) — 13 проповідей, були перекладені (можливо в Києві) з грецького оригіналу на церковно-слов'янську мову укр. редакції і збереглися в рукописі XI ст.

СЛУЖЕБНИК — див. Літургікон.

СЛУЖЕБНИЦІ ПРЕЧИСТОЇ ДІВИ МАРІЇ — чернече жіноче згромадження (конгрегація) Гр.-Кат. Церкви, засноване в 1892; займаються вихованням дітей, опікуються хворими.

СЛЮЗИКЕВИЧ ВАСИЛЬ — 1700—79, василіанин, 1741 провідник богословських курсів для парохіального священства на Поділлі і Покутті, 1744 професор філософії і богослов'я для василіянських богословів у Лаврові та ін. монастирях.

СЛЮСАРЧУК ОЛЕКСІЙ — 1838—1912, церк. діяч, гр.-кат. свящ., автор проповідей, «Псалтирі розширеної», перших в Галичині укр. молитовників.

СЛЬОЗКА МИХАЙЛО — +1667, друкар, б. 1630 почав працювати в Братській друкарні у Львові, 1638 заснував власну друкарню; надрукував біля 20 книжок.

СМОГОРЖЕВСЬКИЙ ЯСОН — 1714—88, церк. діяч, ігумен монастиря ЧСВВ у Варшаві, 1762 архієпископ Полоцький, 1779 уніатський Київський митрополит; побудував монастир ЧСВВ у Варшаві.

СМОТРИЦЬКИЙ — 1) Герасим, +1594, письменник і педагог, один з передових діячів острозького гуртка; полемізував з латинниками («Ключ царства небесного», Львів, 1587), обстоював церковну соборність; 2) Мелетій, світс. Максим, бл. 1578—1634, ієрарх, церк. діяч, письменник-полеміст, проповідник, філолог; 1618—20 професор і ректор Київської Братської школи, 1620 архієпископ Полоцький; автор відомої граматики церковнослов'янської мови (1618), що була до XIX ст. єдиним підручником, полемічних творів, спочатку в обороні православія (Тренос, 1610), потім в обороні унії (Апологія, 1628).

СНІГУРСЬКИЙ ІВАН — 1784—1847, церк. діяч, філантроп і меценат, з 1818 Перемиський єпископ; розширив сітку парохіальних шкіл, завдяки йому Перемишль став центром музичної освіти.

СОБОР ЦЕРКОВНИЙ — збір представників Церкви під керівництвом папи, патріарха або митрополита, найвища церковна законоправна Установа; іноді означає те саме, що й Синод. Перший Собор відбувся в Єрусалимі 49 р., в ньому брав участь св. Павло, тому називається Апостольський Собор. Останній Вселенський Собор (або II Ватиканський) Кат. Церкви відбувся 1962—65.

СОКАЛЬСЬКИЙ ВОЛОДИМИР — +1790, січовий архімандрит, останній «начальник січової церкви», користувався впливом на Запоріжжі; 1776 наставник Крупицького монастиря в Батурині.

СОЛЕЯ — підвищення в церкві, на якому знаходиться іконостас.

СОЛІДЕЯ, СКОФІЯ — накриття голови священників і єпископів в давнину, у священників чорного кольору, у єпископів — багряного. Свящ. носили скофію, еп. — солідею.

СОЛОВІЙ ВІКТОР — у чернецтві Варлаам, 1891—1966, гром.-політ. і церк. діяч, архієпископ УАПЦ, родом з Чернігівщини; працював в урядових структурах УНР; з 1965 архієпископ УАПЦ в Сіднеї.

СОЛОМОН — третій ізраїльський цар 993—953 до Христа, син Давида, славився мудрістю, побудував

величаву святиню в Єрусалимі. Йому приписують три старозавітні книги: «Притчі», «Проповідник», «Пісня пісень».

СОНЕВИЦЬКИЙ МИХАЙЛО — 1837—1910, гром. діяч, гр.-кат. свящ., учитель гімназії в Бережанах, папський шамбелян.

СОПРЕСТОЛІЯ (ЦСЛ.) — в церкві, місця по обох сторонах «Горного сідалища» за Престолом для тих, хто разом з єпископом служить Божественну Літургію.

СОРОКОУСТ (ЦСЛ.) — поминки 40-го дня після смерті; панахиди, що їх відправляють в Великий піст після Літургії Наперед освячених Дарів.

СОСЕНКО КСЕНОФОНТ — 1861—1941, етнолог, свящ. автор праць: «Про містику гагілок», «Праджерело укр. релігійного світогляду» (1923) «Культурно-історична постать староукраїнських свят Різдва і Щедрого Вечора»; в дослідженнях порівнював укр. релігійні обряди, звичаї символи, назви й узори з староіранськими.

СОФІЙСЬКИЙ СОБОР — 1) церква в Константинополі (Стамбулі), побудована 532 за Юстиніана I, найкращий взірець візантійського стилю; з 1453 мечеть, тепер музей; 2) церква в Києві, заснована Ярославом Мудрим 1017 на взірець константинопольської; 3) гр.-кат. церква в Римі, побудована стараннями патріарха, кардинала Йосифа Сліпого в 1969.

СОХОЦЬКИЙ ІСИДОР — 1895—1977, церк. і гром. діяч, діяльний член НТШ (з 1965), гр.-кат. свящ. з 1923; на еміграції у Німеччині і (з 1950) у США. Праці і статті з сучасної укр. історії і укр. Церкви, серед ін. «Що дали Гр.-Кат. Церква і духовенство укр. народові» (1951), «Визвольна боротьба на зах.-укр. землях у 1918—23 рр.» (1956), «Історичні постаті Галичини ХІХ—ХХ ст.» (1961) та ін.

СРЕБРЕНИЦЬКИЙ ГРИГОРІЙ — гравер на міді ХVІІІ ст., 1741—58 вчився і працював у друкарні Києво-Печерської Лаври, потім в Петербурзі.

СРЗАВИЙ (СЕРСАВІ) ВІКЕНТ — церк. композитор, диригент церк. хору при Перемиській кафедрі, +1853.

СРОЧИНСЬКИЙ КОРНИЛО ГРИГОРІЙ — 1731—90, церк. діяч, василіанин, місіонер, проповідник і письменник; ігумен монастирів в Угорниках, Кристинополі і Лаврові; підручники для василіянських місій, збірка проповідей, тощо.

СТАВНИЦЬКИЙ — 1) Василь, друкар, б. 1688 управитель друкарні еп. Шумлянського, потім працював у львівській Братській друкарні; помер після 1723; 2) Семен, друкар, управитель львівської Братської друкарні після Сльозки (після 1697); 1670—80 управляв унівською друкарнею, помер в кін. 17 ст.

СТАВРОВЕЦЬКИЙ КИРИЛО (ТРАНКВІЛІОН) — церк. діяч і письменник, вчитель Львівської Братської школи; написав підручник «Зерцало богословія», видав «Євангеліє учительное» (1619), перейшов на унію 1626; помер 1626 як Чернігівський архімандрит.

СТАВРОВСЬКИЙ-ПОПРАДОВ ЮРІЙ — 1850—99, закарп. поет і освітній діяч на Пряшівщині, гр.-кат. свящ., найвиразніший представник русофільського напрямку закарп. літератури ХІХ ст., писав російською мовою.

СТАВРОПІГІЙСЬКЕ БРАТСТВО У ЛЬВОВІ — існувало при церкві Успенія Пречистої Діви, виникло в ХV ст., утримувало школу, друкарню, лікарню; в кін. ХVІ поч. ХVІІ ст. було культурним осередком цілої Західної України; 1708 Братство прийняло унію.

СТАВРОПИГІЯ (ГР.) — церква або монастир, які підпорядковувалися безпосередньо патріархові.

СТАРООБРЯДЦІ — сукупність реліг. груп і церков, які виникли в Росії на ґрунті несприйняття реформ московського патріарха Никона в другій пол. ХVІІ ст.; незначна кількість громад проживають в Україні (серед них «безпопівці», не признають Тайни священства).

СТАРЧЕНКО ФЕДІР — київський архітектор поч. ХVІІІ ст., відбудував головну церкву Лаври 1722—29.

СТЕБЕЛЬСЬКИЙ ГНАТ — церк. історик, василіанин; твори: «Два великі світила на полоцькому овиді», «Історія гр.-кат. Церкви і усіх василіанських монастирів» (Вільно, 1781—03).

СТЕЛЛЕЦЬКИЙ МИКОЛА — 1862—1919, свящ., автор історико-богословських праць, професор Харківського університету, вбитий більшовиками.

СТЕПАН — святий, перший християнський мученик, один із семи дияконів, укаменований б. 37 по Христі.

СТЕПЕННА — стихи-антифони, що їх співають за поданим гласом з Ірмологіона на Утрені на спомин старовинної практики співання при вході до ерусалимського храму (напр. «От юности моея»).

СТЕРНЮК ВОЛОДИМИР — церк. діяч, нар. 1907 в

м. Пустомитах, початкову освіту здобув у Львові, потім навчався в Бельгії, закінчив курс філософії і богословія в Боплато та Лювені; 1931 висвячений на свящ., в післявоєнний час був на засланні в Архангельській області (до 1952); 1964 висвячений еп. Василем Величковським на єпископа; з 1972 Правлячий Архієрей Львівської митрополії, з 1991 архієпископ, митрополит Львівський, титулярний архієпископ Марчіянополя; активний діяч в справі легалізації Гр.-Кат. Церкви після більшовицьких репресій.

СТЕФАН — +1094, domestik, учень Теодосія Печерського, ігумен Києво-Печерського монастиря, засновник Стефанового монастиря на Клові у Києві; потім — єпископ Володимир Волинський.

СТЕФАНОВИЧ ОЛЕКСАНДР — 1847—1933, гал. гром., церк. і педагогічний діяч, гр.-кат. свящ., один з засновників «Діла» (1880), Укр. Педагогічного товариства, Нац. Дем. партії, почесний член «Просвіти» у Львові; автор укр. бібліографії за 1877—79, підручника «Історія християнсько-католицької Церкви» (1878).

СТЕХ ВОЛОДИМИР ВАСИЛЬ — 1863—1945, композитор, василіанин; висвячений 1889, з 1906 свящ. у США, автор понад 50 церк. пісень («Під хрест Твій стаю», «Ісусе милий», «Вихваляйте доли, гори» та ін).

СТЕЦЕНКО КИРИЛО — 1882—1922, композитор, свящ., висвячений 1911, організував капелу ДУМКА, з 1921 на парохії; крім світських творів, написав: для мішаного хору Службу Божу, Панахиду, окремі літургичні пісні.

СТЕШКО ФЕДІР — 1877—1944, музикознавець; праці: «Джерела до історії початкової доби церк. співу на Україні» (1929), «Чеські музики в укр. церк. музиці» (1935, чеськ. мовою), «Церковна музика на Підкарпатській Русі» та ін.

СТИРАНКЕВИЧ КИРИЛО — письменник, свящ., автор повісті «За громаду» (1892, псевд. К. Подоленко).

СТИХАР (гр.) — одяг кожного священнослужителя; в еп. і свящ., ще має назву підрясника.

СТИХИРА (гр.) — пісня, перед котрою співають стихи із псалмів; визначні автори: патріарх Царгородський Анатолій та Іван Дамаскін; до стихир належать самогласні, подібні їм болгарські (литійні).

СТИХИРАР (гр.) — назва найдавніших укр. нотних церковно-богослужбових книжок; до XV ст. вміщала

збірки стихир, пізніше (з XVII ст.) їх обсяг увійшов до складу інших нотних книжок, в основному Ірмодіона.

СТОБЕНСЬКИЙ — Іван, жовківський сницар XVIII ст., виконав іконостаси для церков в Жовкві, Крехові і Краснопуші, 1746—48 разом з дядьком Степаном виконав скульптурно-декоративне оздоблення дзвіниці Софійського собору в Києві.

СТОЙКА — 1) Йосиф, +1711, Мармароський православний єпископ на Закарпатті, мав опозицію укр. і рум. духовництва; 2) Олександр, 1890—1943, гр.-кат. еп. Мукачівський, сконсолідував релігійне життя єпархії.

СТРАСТІ — Богослуження в Великий Четвер ввечері (Утрєня Великої П'ятниці), коли читають 12 євангелій про Христові муки.

СТРЕЛЬБИЦЬКИЙ ТЕОДОР — 1773—1802, гравер; образи чернігівської та почаївської Богородиці, інші релігійні образи, помітний вплив класицизму.

СТРІЛЕЦЬКИЙ ЄРОНІМ — 1733—1804, церк. діяч, гр.—кат. свящ.; перший парох церкви св. Варвари у Відні, автор польської граматики укр. мови, історичних і релігійних праць.

СТРУТИНСЬКИЙ АНТІН — 1832—1907, гал. гром. діяч, гр.—кат. свящ., один з головних пропагандистів братств тверезості в 1870-х рр.

СТУДИТИ — монахи Східної Церкви, які живуть за правилом св. Теодора (759—826), ігумена монастиря в Константинополі. Студитський устав — правило ввів у Києво-Печерському монастирі бл. 1070 св. Теодосій Печерський; на початку XX ст. устав студитів відновлено в Галичині заходами митр. А. Шептицького.

СТУПНИЦЬКИЙ ІВАН — 1816—90, церк. діяч та amator-археолог і нумізмат. З 1871 гр.-кат. Перемиський єпископ, член гал. сойму і його віцемаршал; розвідки про галицько-волинські і польські монети.

СУБОТНИКИ — секта раціоналістичного напрямку, дотримуються закону Мойсея; Ісуса Христа не признають Богом, а тільки пророком; виникла в Росії в XVII ст., частково поширена на Україні.

СУПЛІКАЦІЯ (лат.) — католицька церковна благодільна пісня-молитва, починається словами «Святий Боже».

СХИМНИК (гр.) — чернець, що дав обіт найсуворішого чернечого життя.

СХОЛАСТИКА (лат. з гр.) — наука теології і філософії, розвинулася в середньовіччі в школах латинської Церкви.

Т

ТАВМАТОЛОГІЯ (гр.) — наука про чуда.

ТАІНСТВО — в християнському богослов'ї правда віри, недоступна для розуму (напр. св. Трійця, втілення Сина Божого, Євхаристія).

ТАЙНА ВЕЧЕРЯ — остання пасхальна вечеря Ісуса Христа з Апостолами, на якій Христос установив Тайну Євхаристії.

ТАЙНА СВЯТА — Свята Тайна, у християнському богослов'ї видимий знак, встановлений Ісусом Христом для освячення людини. Сім Святих Тайн — хрещення, миропомазання, євхаристія, покаяння, елеопомазання, священство і подружжя.

ТАЛАПКОВИЧ ЕМІЛІАН — 1836—90, церк. і гром. діяч на Закарпатті, свящ., диригент хору богословів в Ужгороді; автор «Церковно-народное литургическое пение».

ТАМАРА — ім'я біблійних осіб: 1) невістка Юди, сина Якова, дочка Давида від Маахи; 2) дочка Авесалома.

ТАНЯЧКЕВИЧ ДАНИЛО — 1842—1906, гром. діяч і публіцист, гр.-кат. свящ.; посол до австрійського парламенту 1897—1900, почесний член «Просвіти», співробітник «Мети», «Ниви», «Правди».

ТАРАСЕВИЧ ОЛЕКСАНДР — у чернецтві Антоній, бл. 1650—1727, визначний мідеритник і офортист, з 1688 чернець, пізніше настоятель Києво-Печерської Лаври; представник східно-слов'янської мистецької традиції — впровадив у книжкову й естампну графіку нову західно-європейську техніку гравюри — мідерит і офорт.

ТАРАСЕНКО ІВАН — +1922, діяч УАПЦ, секретар Першого Всеукраїнського Православного Церк. Собору (1921); розстріляний радянською владою разом з дочкою Марією і 43 членами УАПЦ.

ТАРАСІЙ — святий, патріарх Царгородський, провів злуку грецької і римської Церкви та віднову почитання образів, керівник Другого Нікейського Собору, +806.

ТАРАСОВИЧ ВАСИЛЬ — +1651, церк. діяч на Закарпатті; василіянин; Мукачівський єпископ (1634—51), ініціатор унії на Закарпатті.

ТАРКОВИЧ ГРИГОРІЙ — 1752—1841, професор і перший ректор єпархіальної семінарії в Ужгороді; з 1817 перший єп. Пряшівський.

ТАТОМИР ЮЛІАН — 1885—1946, гром. і політ. діяч на Самбірщині, гр.-кат. свящ. 1928—30 сенатор (від УНДО) польського парламенту; з 1944 в еміграції.

ТЕМНИЦЬКИЙ — 1) Микола, 1847—1921, гр.-кат. свящ., знаменитий проповідник і вічевий промовець, політичний організатор Гусятинщини, популярний публіцист; 2) Олександр, 1849—1907, гр.-кат. свящ., один з засновників товариства забезпечень «Дністер», з 1897 директор «Кредитового Союзу».

ТЕОГНОСТ — Київський митрополит 1328—53, святий, з походження грек, резиденцію мав в Москві, протиставився церк. самотійності Галицької і Литовської митрополій.

ТЕОДОР А. — київський гравер на дереві кін. XVII—поч. XVIII ст.; працював 1694—1724 для видавництва Києво-Печерської Лаври; відомі: в «Апостолі» (1695), «Октоїху» (1699) та ін.

ТЕОДОР СТУДИТ — святий, церк. письменник і проповідник, ігумен монастиря Студіон в Царгороді, творець суворого чернечого уставу, перенесеного в Україну св. Теодосієм.

ТЕОДОРОВИЧ — 1) Ананій, 1900—71, діяч Укр. Православної Церкви, протопресвітер, родом з Волині, свящ. на Волині, з 1944 на еміграції, з 1969 адміністратор УАПЦ в Австралії і Новій Зеландії; 2) Єпіфан Василь, 1881—1958, церк. діяч, василіянин, після висвячення ред. журн. «Місіонар» у Жовкві (1908—12); написав «Життя Святих» (на січень-лютий), з 1921 місіонер в Канаді і США; 3) див. Іоан Теодорович; 4) Йосафата Ірина, 1878—1959, церк. діячка, василіянка в Галичині і США; настоятелька монастирів у Львові і Яворові, з 1922 в США; 5) Микола, 1755—1820?, гр.-кат. свящ., культурноосвітній діяч і письменник; теологічну освіту здобув у Відні. Автор наукових праць; 6) Павло Петро, 1894—1946, церк. діяч, василіянин, професор Духовної семінарії у Львові, заступник протоігумена монастиря в Крехові (1935—46).

ТЕОДОСІЙ — ім'я укр. церк. діячів: 1) Грек, ігумен Києво-Печерського монастиря (1142—56), автор полемічних і повчальних творів; 2) Лазовський, +1588, еп. Холмський і Белзький, потім Володимирський (1565—80) та Берестейський; 3) Печерський, святий, бл. 1036—74, організатор і ігумен Києво-Печерського монастиря, автор кількох «Поучень», молитов і проповідей; 4) Сергійв, 1890—?, архієпископ УАПЦ, до ієрархії якої перейшов з РЦЦ (1923); був еп. в Переяславі і Бердичеві; заарештований 1936 і вивезений на Сибір, далша доля невідома; 5) Углицький, 1630-ті рр.—1696, святий, укр. православний діяч, 1664—88 ігумен Києво-Видубицького монастиря, з 1688 архімандрит Єлецького Чернігівського монастиря, з 1692 архієп. Чернігівський, дбав про зміцнення чернецтва та про підвищення духовного рівня своєї єпархії; канонізований 1896.

ТЕОДОСІЙ ВЕЛИКИЙ — святий, б. 424—529, родом з Каппадокії, один з організаторів чернечого життя в Палестині.

ТЕОКТИСТ — святий, помер після 1120; ігумен (з 1103) Києво-Печерського монастиря, з 1113 еп. Чернігівський.

ТЕОФАН III — єрусалимський патріарх (1608—44), проїжджаючи через Україну до Москви, висвятив (1620) митр. Йова Борецького і 5 єпископів (Ісаїю Копинського на еп. Перемиського, Мелетія Смотрицького — еп. Полоцького, Ісаакія Борисковича — еп. Луцького, Єзекиїла Йосифа Курцевича — еп. Володимирського, Паїсія Іполитовича — еп. Холмського).

ТЕОФІЛАКТ ЛОПАТИНСЬКИЙ — 1670-ті рр.—1741, богослов і церк. діяч, родом з Волині, учень і професор Київської Академії, з 1706 ректор Моськовської Духовної Академії, член Святійшого Синоду; автор полемічних творів, віршів латинською мовою.

ТЕРЕНСЬКИЙ МИКОЛА — 1723—90, маляр, свящ. з-під Перемишля; портрети, церк. розписи.

ТЕРЛЕЦЬКИЙ — 1) Антін, +1669, гр.-кат. церк. діяч XVII ст.; архімандрит Дерманського монастиря, з 1664 еп. Перемиський; 2) Володимир, світс. Іпполіт, 1808—88, церк., гром. діяч і публіцист; 1842 висвячений на свящ. в Римі, з дозволу папи перейшов на східний обряд, 1850—55 парох першої гр.-кат. церкви в Парижі ім. Кирила і Методія, 1857 переїхав до Галичини, пізніше ігумен василіянських монастирів на Закарпатті, 1872 зму-

шений виїхати до Росії, помер в Одесі як архімандрит православного монастиря; 3) Кирило, +1607, церк. діяч, з 1572 еп. Пінський, з 1585 еп. Луцький і Острозький, з делегацією був в Римі по підготовці унії 1596; 4) Методій, +1649, гр.-кат. діяч, чернець ЧСВВ, ієромонах у Холмі, з 1630 Холмський еп., був утаємничений у переговорах митр. П. Могили — А. Кисіля щодо об'єднання з Римом.

ТЕРНОВСЬКИЙ — 1) Пилип, 1838—84, історик Церкви, професор Київської Дух. Академії (з 1862) і Київського університету (з 1869); праці з історії Візантійської і Укр. Церков; 2) Сергій, 1848—?, брат Пилипа, історик Церкви, член Київської Археологічної Комісії, автор «Исследование о подчинении киевской митрополии московскому патриархату».

ТЕСЛЕВЦЬОВИЙ (ТЕСЛОВИЧ) СТЕПАН — церк. діяч Закарпаття XVII ст., гр.-кат. свящ.; зібрав цінний рукописний збірник укр. народною мовою: 69 оповідань з апокрифів, житій, повістей і легенд.

ТИМІНСЬКИЙ ТИТ ТАРАС — 1858—1927, церк. і гром. діяч Буковини, свящ., архімандрит, еп.-номінат і вікарій митр. Буковини (1917—18), пізніше звільнений румунами; статті на церк. теми, брошура «Пастирське послання митр. Морара».

ТИМОТЕЙ — 1) учень і товариш ап. Павла, перший еп. Ефесу; до нього написав ап. Павло два Послання, +93; 2) патріарх Царгородський поч. XVII ст., піддержував діяльність братств і православної Церкви на Україні.

ТИМОФІЙ (ТИХОН) ЩЕРБАЦЬКИЙ — 1698—1767, православний діяч з Трипілья; ігумен Видубицького, архімандрит Михайлівського і Києво-Печерського монастирів.

ТИПІКОН, ТИПИК (гр.) — Церковний устав, подає відомості та вказівки щодо Богослужень кожного окремого дня на цілий рік; перший Типікон склав св. Сава Освящений в VI ст., його виправили і доповнили св. Софроній і Іван Дамаскин.

ТИССАРОВСЬКИЙ ЄРЕМІЯ — світс. Євстафій, +1641, церк. діяч, з 1607 православний еп. Львівський, 1633 брав участь у хіротонії Петра Могили, мав титул екзарха Константинопільського патріарха.

ТИТ — київський гравер на дереві поч. XVIII ст.; працював для видань Києво-Печерської Лаври (1706—

09), до своїх творів ввів мотиви київського пейзажу.

ТИТАР (гр.) — ктитор, той, що будує і матеріально підтримує монастирі та церкви; з уповноваження парохіян вели церковне господарство.

ТИХОРСЬКИЙ ЄПИФАНІЙ — +1731, церк. і освітній діяч; архімандрит Ніженського Благовіщенського монастиря, з 1722 єп. Білгородський, засновник Харківської колегії (1726).

ТИТОВ ФЕДІР — 1864—1922, історик Церкви, професор Київської Духовної Академії; праці з історії укр. Церкви XVII—XVIII ст.

ТКАЧУК ДІОНИСІЙ ДМИТРО — 1867—1944, гал. церк. діяч, з 1931 архімандрит ЧСВВ з осідком в Римі.

ТОВИТ — герой старозавітної книги «Товит», праведник і народодлюбєць, проживав в асирійській неволі.

ТОКАРЕВСЬКИЙ МАКАРІЙ — +1678, преподобний мученик, ігумен Успенського монастиря в Каневі; вбитий турками.

ТОМА — святий, апостол Ісуса Христа, званий близнюком, не повірив відразу в воскресіння Христа.

ТОМАШІВСЬКИЙ — укр. архітектор кін. XVII ст., будував разом з Й. Баптистою церкву Густинського монастиря.

ТОРА, ТОИРА (евр.) — 1) П'ятикнижжя, Пентатевх; 2) пергаментний сувій, на якому написані твори Мойсея.

ТОРИСИН — псевд. Діонісія Зубрицького, 1895—1949, гр.-кат. свящ., освітній діяч і поет на Пряшівщині; ліричні поезії і оповідання в періодичній пресі.

ТОРОНСЬКИЙ ОЛЕКСІЙ — 1838—99, гал. педагог і гром. діяч, гр.-кат. свящ., катехит у гімназіях, автор підручників літератури і релігії для середніх шкіл.

ТРЕБНИК — Богослужбова книга, в якій містяться священнодійства св. Тайн, благословень, похоронних відправ та інших молитов, які називають требами і які свящ. уділяє в кожній потребі вірним; Требник є Малий і Великий.

ТРЕЩАКІВСЬКИЙ ЛЕВ — 1810—74, гр.-кат. свящ., гром. діяч, діяч Головної Руської Ради, 1861—66 посол до гал. сойму, автор першого укр. підручника пасічництва (1855).

ТРИЗНА ЙОСИФ — +1655 або 1656, церк. діяч, письменник; з 1647 архімандрит Києво-Печерського монастиря; разом з Богуном, Сірком та митр. Косовим не при-

сягнув на Переяславську угоду 1654; брав участь у редагуванні «Киево-Печерського патерика».

ТРИПТИХ (гр.) — церковний список імен для вжитку при Богослуженнях; також: Диптих — з двох карток зложений пом'яник, з якого в давнині відчитувалися на Літургії імена живих і померлих; старі християни вписували також на диптих, як знак довіри, імена ієрархів.

ТРИ СВЯТИТЕЛІ — святі, Отці Східної Церкви: Василій Великий (329—379), Григорій Богослов (б. 326—390), Іван Золотоустий (347—407).

ТРІОДЬ (гр. «трипіснець») — Богослужбова книга, в якій є церковні відправи від неділі Митаря і Фарисея до неділі Всіх Святих, після Зелених Свят; Тріодь Посна — три тижні перед Великим постом, Великий піст і Страстний тиждень; Тріодь Цвітна — від Страстного тижня до Петрівки

ТРОПАР (гр.) — Богослужбова пісня, що оспівує зміст свята, чи складова частина канону, що наслідують укладом та мелодією перший вірш (ірмос). Багато тропарів скомпоновано на Україні, напр. тропар кн. Ользі («Крилома богоразумія вперивши ум...»), кн. Володимирові («Уподобившись купцу ищущу доброго бисера...») та ін.

ТРОСТЯНЕЦЬКИЙ ІВАН — друкар і переписувач книг, працював у друкарні Дерманського монастиря в XVII ст.

ТРУХ ГРИГОРІЙ АНДРІЙ — 1894—1959, церк. діяч, свящ.-василіянин (з 1926), родом з Стрийщини; 1914—19 в УСС і Гал. Армії; священиком працював на Холмщині і (з 1932) в США і Канаді; автор книг: «Світила Християнського Сходу» (1947), «Укр. мова. Граматика укр. літературної мови» та ін.

ТУПТАЛО ДИМИТРІЙ РОСТОВСЬКИЙ — 1651—1709, святий, світське ім'я Данило, церк. діяч і вчений письменник, син козацького сотника Сави; вчився в Київській Братській Колегії, понад 30 років був проповідником; 1701 митр. Тобольський, 1702 — Ростовський; твори: «Руно орошенное», «Проповіди святителя Димитрия, митр. ростовського, на украинском наречии», духовні драми «Комедія на рождество Христове» і «Успение Богородицы» та ін.; твори користувалися великою популярністю.

ТУР НИКИФОР — +1599, архімандрит Києво-Печер-

ської Лаври; на Берестейському Соборі 1596 виступав проти з'єднання з Римом.

ТУРУЛА ЄВГЕН — 1882—1951, диригент, педагог і композитор, гр.-кат. свящ.; 1914—18 співпрацівник Союзу Визволення України і організатор хорів у таборі полонених укр. вояків у Фрайштадті, 1920—23 в Берліні, з 1923 в Канаді; видав збірки: «Колядки і щедрівки», «Танкові пісні», «Співи і думи», «Укр. військові пісні», «Укр. танці і чабарашки» та ін.

ТУРЧИНОВСЬКИЙ ІЛЛЯ — 1695—?, письменник, мандрівний дяк, свящ., родом з Березані на Полтавщині, вчився в Києво-Могилянській Академії, яку не закінчив, з 1710 мандрував по Україні і Білорусі, був писарем, учителем, співаком, актором, дяком, регентом, з 1718 — свящ. в Березані. Залишив автобіографію, яка є кращим взірцем тогочасної прози, типової для творчості мандрівних дяків.

ТУЧАПСЬКИЙ МАКАРІЙ — +1549, намісник Київського митр. в Галичі (1535—39), з 1539 еп. Львівський — перший після відновлення Львівської єпархії, сприяв відродженню церк. життя.

У

УГОРЧАК МИКОЛА — псевд. Погідний; нар. 1901, дитячий письменник, свящ. у Галичині і США (з 1948); казки і оповідання для дітей з народного побуту і на релігійні теми, збірка проповідей.

УЖГОРОДСЬКА УНІЯ — 1646, акт церк. об'єднання з Римом 63 закарпатських священиків; ініціатори-василіяни під керівництвом Петра Партенія; Ватикан не затвердив, бо в цей час Партеній був висвячений на православно-го еп. (1651) унія почала поширюватися після затвердження Римом (1655) Партенія єпископом; остаточне перехід на унію всього Закарпаття в 1721.

УЖГОРОДСЬКИЙ «ПОЛУСТАВ» — пергаментний рукопис кін. XIV ст. найдавніший збережений церковно-слов'янський правильник (великий молитовник) східної Слов'янщини (на думку О. Колесси він виник в Києві).

УКРАНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА — утворена згідно закону УНР про автокефа-

лію Церкви 1.01.1919; перший митрополит В. Липківський, в 30-их роках остаточно знищена більшовиками. З 1947 відновила діяльність за кордоном на чолі з митр. Полікарпом Сікорським, а з 1990 відновлена в Україні; 1992 частина УПЦ на чолі з митр. Філаретом об'єдналася з УАПЦ під кер. патріарха Мстислава.

УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В ЕКЗИЛІ — заснована в Нью-Йорку 1951 новими емігрантами в США і очолена архієпископом Палладієм Видибідою-Руденком. 1954 включилася у юрисдикцію Константинопільського патріарха.

УКРАЇНСЬКА АВТОКЕФАЛЬНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА-СОБОРНОПРАВНА — створилася з тієї частини вірних, що відокремилися від ієрархії УАПЦ митр. Полікарпа і оформилися в окрему Церкву (1947) як послідовники УАПЦ митр. В. Липківського.

УКРАЇНСЬКА АВТОНОМНА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА — діяла під час німецької окупації на Волині і Наддніпрянщині під кер. митр. Олексія Громадського; була створена 18. 08. 1941 на Соборі Єпископів в Почаєві, визнала канонічне підпорядкування Московській Патріархії.

УКРАЇНСЬКА ГРЕКО-ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В КАНАДІ — заснована 18. 07. 1918 на конвенції делегатів з провінцій у Саскатуні виходцями з Буковини і Галичини, незадоволеними діяльністю РПЦ і УГКЦ, до яких раніше належали; XVI Собор 1980 у Вінніпезі змінив назву УГПЦК на УПЦ в Канаді.

УКРАЇНСЬКА ЄВАНГЕЛЬСЬКО-АВГСБУРГСЬКА ЦЕРКВА — виникла 1925 у Станіславі під правовою опікою німецької Церкви Авгсбургського і Гельвецького віровизнання; ліквідована більшовиками.

УКРАЇНСЬКА ЄВАНГЕЛЬСЬКО-РЕФОРМОВАНА ЦЕРКВА — виникла 1925 в Коломиї і Станіславі з орієнтацією на західноєвропейські реформовані (в основному кальвіністські) церкви; ліквідована більшовиками; тепер в США і Канаді є громади, які продовжують традиції УЄ-РЦ.

УКРАЇНСЬКА КАТОЛИЦЬКА ЦЕРКВА — сучасна назва (з 1960) східної Церкви візантійсько-укр. обряду у єдності з Апостольським Престолом; раніші назви: Руська Греко-Католицька, Укр. Греко-Католицька Церква. Після Другого Ватиканського Собору укр. католики почали вживати назву «Помісна УКЦ», що означає

національну і автономну Церкву. Греко-Католицькі єпархії за кордоном: Польща, Чехословаччина, Югославія, США, Канада, Бразилія, Аргентина, Австралія, Західна Європа. Початок існування УКЦ (УГКЦ) слід вважати 1596 рік, коли на Соборі в Бересті укр. єпископи (крім двох) прийняли унію.

УКРАЇНСЬКА ПАПСЬКА ВЕЛИКА СЕМІНАРІЯ СВ. ЙОСАФАТА В РИМІ — заснована 1897 як Папська Руська Колегія; 1904 керівництво перебрали ОО. Василяни. Ректори: Л. Березовський, Д. Головецький, Й. Лабай Й. Заячківський, А. Великий, І. Назарко, Є. Химій, С. Мудрий.

УКРАЇНСЬКА ПАПСЬКА МАЛА СЕМІНАРІЯ СВ. ЙОСАФАТА В РИМІ — навчальний заклад з гімназійною програмою навчання укр. мовою; заснована заходами архієп. І. Бучка 1952 в Люрі (Франція) для підготовки кандидатів до духовних семінарій; з 1956 перенесена до Кастель Гандольфо (біля Риму), з 1959 в Римі.

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА — назва, вживана на означення різних православних церков, які складаються з укр. вірних, духовенства і ієрархів православного віровизнання (хоча б тільки частково); деякі з них пов'язані між собою молитовною єдністю, хоч належать до різних юрисдикцій. УПЦ бере свій початок від Київської митрополії, яка перебувала в юрисдикції Константинопольського, а з 1686 Московського патріарха. Після втрати автономії Київською митрополією, наступив занепад Церкви в Україні через призначення російського керівництва в ХІХ—ХХ ст. і посиленої русифікації; з 1944 знову насильно запроваджена РПЦ (до якої включено ліквідовану в 1946 УГКЦ); назву УПЦ відновлено 1991.

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА В АМЕРИЦІ — оформилася 1928 з колишніх грекокатоликів: перебуває у молитовному зв'язку з Вселенським Патріархом.

УКРАЇНСЬКА ПРАВОСЛАВНА ЦЕРКВА У США (УПЦ-3) — заснована 1919 виходцями з Буковини, Наддніпрянщини та колишніми греко-католиками; підпорядкована митр. Германосові, Антіохійському екзархові в Америці.

УКРАЇНСЬКА ХРИСТІЯНСЬКА ОРГАНІЗАЦІЯ (УХО) — заснована у Львові 1925 як аполітична орга-

нізація для виховання українців-католиків у католицькому дусі та поборювання сектантства та комуністичних теорій.

УКРАЇНСЬКЕ БОГОСЛОВСЬКЕ НАУКОВЕ ТОВАРИСТВО — засноване 1923 при Греко-Католицькій Духовній семінарії у Львові; відновило діяльність в еміграції з 1959.

УКРАЇНСЬКЕ ЄВАНГЕЛЬСЬКЕ ОБ'ЄДНАННЯ В ПІВНІЧНІЙ АМЕРИЦІ — засноване як координуюча установа в 1922 в м. Рочестері; перший голова пастор В. Кузів.

УКРАЇНСЬКЕ ПРАВОСЛАВНЕ НАУКОВЕ БОГОСЛОВСЬКЕ ТОВАРИСТВО В КАНАДІ — засноване 1954, головою товариства (до 1972) був митрополит Іларіон; після смерті митр. Іларіона, товариство було назване його іменем.

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ СОЮЗ (УКС) — суспільно-релігійна організація, заснована 1931 у Львові з ініціативи митр. А. Шептицького з метою забезпечити релігії належне місце в суспільному житті; війна припинила діяльність УКС.

УКРАЇНСЬКИЙ КАТОЛИЦЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ім. св. КЛИМЕНТА (УКУ) — запланований у Львові як завершення Гр.-Кат. Богословської Академії, був заснований 1963 в Римі митр. Й. Сліпим (він і очолив УКУ як ректор); при УКУ з 1976 діє Колегія св. Софії.

УНІЯ — церковне з'єднання Східної і Західної Церкви після розколу 1054. Перша унія — в Ліоні (1274) між візантійською і латинською Церквами; 1439 укладено другу унію на Флорентійському Соборі, де був присутній Київський митр. Іларіон; умови Флорентійської унії стали основою проголошення 8. 10. 1596 Берестейської унії. Не підтримали Берестейської унії єпископи Г. Балабан (львівський) і М. Копистенський (перемиський).

УСТАВ — сукупність правил богослужбових відправ; в укр. Церкві Устав зібраний в книзі Типик (Типікон).

УСТИЯНОВИЧ — 1) Корнило, 1839—1903, маляр, представник класицизму й академізму в Галичині, письменник і публіцист; численні церк. стінописи, ікони, іконостаси; кращі праці: «Христос перед Пилатом», «Мойсей», «Св. Ольга», «Хрищення Руси» та ін.; 2) Микола, 1811—85, письменник і гал. гром. діяч, свящ.; 1861—66 посол до гал. сойму; вірші «Верховино, світку ти наш», «Гей, браття опришки» стали народними;

прозові твори: «Старий Єфрем», «Мість верховинця», «Страсний Четвер» та ін.

УСТРИЦЬКИЙ ЄРОНІМ — +1748, Перемиський єп. (1715—46), здійснив у своїй єпархії реформу, ухвалену Замойським синодом (1720), в якому брав участь.

УТРЕНЯ — рання (друга за порядком) церковна відправа; її порядок описано в Типіконі, незмінні її частини знаходяться в Часослові, перемінні — в Псалтирі, Октоїху, Минеях або Тріодях, залежно від свят і днів; Утренья предсталає новозавітну історію, час відкуплення.

УЧИТЕЛЬНІ ЄВАНГЕЛІЇ — збірки проповідей на весь рік на теми євангельських притч (переважно рукописні); поширені в Україні в XVII ст., є першими спробами перекладу св. Письма на укр. мову; у XVIII ст. почали зникати в зв'язку з русифікацією і полонізацією. В 1789 оо. Василіяни видали в Почаєві збірку проповідей на цілий рік, які нагадували давні Учительні євангелії.

УШАКЕВИЧ ВАСИЛЬ — львівський гравер на дереві другої пол. XVII ст. — поч. XVIII; виконав гравюри до «Требника» (1668), «Апостола» (1666), «Тріоді цвітної» (1663), «Тріоді постної» (1664, 1682, 1717).

Ф

ФАЛЬКОВСЬКИЙ ІРИНЕЙ — 1762-1843, освітній і церк. діяч, письменник, православний єп.; 1783—1804 професор і ректор Київської Академії, з 1799 архимандрит Гамаліївського, згодом Кнево-Братського монастиря, єп. Чигиринський; автор численних літературних (вірші, філософські, історичні, богословські) творів, зібраних у 92 томах (в рукописі).

ФАРИСЕЇ (ЄВР.) — єврейська релігійно-політична партія в стародавній Юдеї, з першої пол. II ст. до Христа, завзяті вороги поганських культур; спритні у доведенні хибних або сумнівних положень, тому в Євангелії фарисеї — лицеміри.

ФЕДЕЛЕСЬ КИРИЛО — 1881—1950, просвітянський діяч, закарпатський гр. — кат. свящ., засновник товариства «Тверезість», посол до карпатоукраїнського сойму 1939; 1945 вивезений в Сибір, де й помер.

ФЕДІР А. — київський дереворитник кін. XVII—поч. XVIII ст.; оформлював і ілюстрував гравюрами церк. книжки (1694—1724).

ФЕДОРИК ЙОСАФАТ — 1897—1979, гр.-кат. єпископ, висвячений 1964 владиками О. Хірою і В. Величковським; репресований радянською владою; автор теологічних праць. Помер в Стрию.

ФЕДОРОВИЧ ЄРОТЕЙ — 1840—1907, церк. і гром. діяч Буковини, правосл. свящ., співзасновник товариства «Народний Дім», автор підручників релігії для середніх шкіл.

ФЕДОРОВИЧ (ФЕДОРОВ) ІВАН — бл. 1510—1583, засновник книгодрукування в Росії і на Україні; диякон церкви Миколи Гостунського в Москві; 1569—70 надрукував в Заблудові (півн. Підляшшя) «Євангеліє поучительное» і «Псалтир»; 1572 у Львові і надрукував «Апостол» (1574), в 1581 видав в Острозі «Біблію»; помер і похований у Львові.

ФЕЛОН — свяченича одежа, яку одягає священник і єпископ під час Богослужень.

ФЕНЦИК ЄВГЕН — 1844—1903, закарп. освітній діяч і письменник, русофільського напрямку, гр.-кат. свящ.; писав поезії (балада «Коріятович»), оповідання та повісті з життя інтелігенції і духовенства («Ничие духом», «Учитель Неборака»).

ФЕНЦИК СТЕПАН — 1892—1945, закарп. культурний і політ. діяч русофільського і проугорського напрямку, свящ. родом з Мукачева; співзасновник і адміністратор «Общества ім. Духновича», у 1930-их рр. заснував «Русскую Автономную Народную Партию», від якої був послом до чехословацького парламенту (1935—38), видавав газети, організував в Будапешті профашистську парамілітарну організацію; заарештований 1944 радянською владою і страчений.

ФЕОДОСІЙ — +1630, ієромонах, художник, ігумен Густинського монастиря.

ФЕОПЕМПТ — митрополит Київський (1037 (?) — 1039 — 1051).

ФЕРЛІЄВИЧ ВАСИЛЬ — 1783—1851, перший укр. письменник на Буковині, православний свящ.; автор збірки релігійно-етичних пісень з нотами «Пісні, Псалми, Стихи» (1844, 1849).

ФЕЩАК ЯКИМ — 1881—1920, церк. діяч, василія-

нин, 1911—14 редактор «Місіонаря», часопису «Україна» (1919). польовий духівник УГА.

ФИЛИМОНОВИЧ МЕТОДІЙ — +1689 або 1690, правосл. єпископ, висвячений на єп. в Москві з призначенням містоблюстителя Київського митрополичого престолу. Перебуваючи в Києві, не признав митр. Й. Тукальського; 1667 перейшов в опозицію до Москви і підтримував гетьмана І. Брюховецького; заточений у Новоспаський монастир в Москві, де й помер.

ФИЛИП — апостол Ісуса Христа, родом з Витсаїди над Галилейським озером.

ФИЛИПОВИЧ — Атанасій, бл. 1592—1648, церк. діяч, ігумен Свято-Симеонівського монастиря в Бересті (з 1640), виступав перед польською владою в обороні православія; 1645 ув'язнений, запідозрений у співчутті Б. Хмельницькому, закатований в тюрмі; канонізований Православною Церквою; 2) Іван, + бл. 1770, визначний львівський мідеритник і друкар, майстер сюжетної гравюри, оздоблював видання Львівської Братської Унівської, Почаївської та Бердичівської друкарень; 3) Ілля (Іллярій), 1832—97, церк. і гром. діяч Буковини, правосл. свящ., ректор Дух. семінарії в Чернівцях, співзасновник товариства «Руська Бесіда», ігумен і архімандрит монастиря в Сучавиці.

ФИЛИПОВИЧ-ПУХАЛЬСЬКИЙ ЛАВРЕНТІЙ (ЛАВРИШ) — +1610, львівський маляр і гравер; його вважають автором гравюри св. Луки у Львівському «Апостолі» (1573—74).

ФІГУРСЬКИЙ НИКОН — чернігівський дереворитник, ієродиякон; гравюри до «Полустава» (1703), творів Іоана Максимовича.

ФІГОЛЬ — 1) Володимир, 1911—?, гр.-кат. свящ., з 1936 викладав гомілетіку у Львівській Богословській Академії, заарештований більшовиками 1945, дальша доля невідома; 2) Іван, 1881—1933, гр.-кат. свящ., педагог, церк. і гром. діяч; гімназійний катехит в Коломиї, Станіславові і Львові, викладач гомілетіки в Гр.-Кат. Богословській Академії у Львові, автор недільних проповідей для молоді.

ФІЛАЛЕТ ХРИСТОФОР — друга пол. XVI — поч. XVII ст., полеміст, автор гостро полемічної відповіді оборонцям Берестейської унії (вважають, що Філалет псевдо польського хроніста Мартина Броневського).

ФІЛАРЕТ — світс. Михайло Денисенко, нар. 1929,

церк. діяч, православний митр. Київський і Галицький (до 1992), патріарший екзарх України РПЦ, користувався довірою радянської влади. 1991 домагався автономії укр. Церкви, на що 1992 Синод РПЦ в Москві позбавив Філарета всіх священничих чинів і назначив нового митр. Володимира. Філарет з еп.-прихильниками не признали рішення Собору РПЦ і оголосили об'єднання з УАПЦ під зверхністю патріарха Мстислава.

ФІЛЕВИЧ МИХАЙЛО — +1804, скульптор, до 1777 працював у Львові, згодом у Холмі; скульптурне оздоблення собору св. Юра (дерев'яні статуї Аарона і Мелхиседека в головному вівтарі) і Успенської церкви («Архиерей» у вівтарі) у Львові.

ФІЛЯС ПЛАТОНІД ПЕТРО — 1864—1930, церк. діяч. василіянин, родом з Сокальщини; співзасновник і редактор журналу «Місіонар» (1897—98 і 1921—26). уложив (разом з о. Є. Ломницьким) молитовник «Гостинець» (1892); 1904 — перший протоігумен відновленого ЧСВВ; 1918—19 член Укр. Нац. Ради ЗУНР.

ФІРЦАК ЮЛІЙ — 1836—1912, церк. діяч на Закарпатті, свящ., професор богослов'я і ректор епархіальної семінарії в Ужгороді; 1876—87 Мукачівський Єп., 1887—90 посол до угорського парламенту; боровся проти мадяризації Мукачівської єпархії.

ФЛОРЕНТІЙСЬКА УНІЯ — укладена на Соборі у Флоренції 1439 між Східною і Західною Церквою; на Соборі був присутній Київський митр. Ісидор. Важливим наслідком унії був поділ Київської митрополії на Московську і Українсько-Білоруську (впливи унії тривали до 1501). Умови Флорентійської унії стали підставою для Берестейської унії 1596.

ФОГОРАШІЙ ІВАН — 1786—1834, закарп. діяч і філолог гр.-кат. свящ., з 1818 парох церкви св. Варвари у Відні; праці: розвідка про закарпатські говори. «Молітвінник» (1831), «Грамматика» (1834) та ін.

ФОЛИС ЙОСИП — 1862—1917, гал. гром. і політ. діяч, гр.-кат. свящ., посол (з 1907) до австрійського парламенту, член Народного Комітету.

ФОТІЙ — 1) бл. 820—890, патріарх, богослов і учений. церк. і політичний діяч Візантії; за нього почався розкол між Східною і Західною Церквами; 2) Київський митр. 1408—31, грек з Пелопоннесу, жив у Москві і сприяв її політиці, +1431.

Х

ХАБУРСЬКИЙ СТЕПАН — 1898—1972, свящ., родом з Рогатинщини; душпастир в Галичині, Австрії, Франції, з 1950 в Канаді; автор статей на катехитичні і душпастирські теми, упорядник молитовника «Благодарім Господа».

ХАМ — один з трьох синів Ноя; тяжко образив свого батька.

ХАНААН — Фенікія; 2) первісна назва Палестини в Ст. Завіті.

ХАРИЗМИ (гр.) — надзвичайні дари св. Духа в первісній християнській Церкві (напр. дар пророцтва, говорити чужими мовами та ін.).

ХАРЛАМПОВИЧ КОСТЯНТИН — 1870—1932, історик Церкви і освіти на Україні; з 1917 професор Духовної Академії в Києві, співпрацював з М. Грушевським, залишив велику наукову спадщину з питань історії укр. Церкви.

ХЕРУВИМИ — ангели, один з дев'яťох ангельських чинів.

ХИЛЯК ВОЛОДИМИР — 1843—93, письменник фейлетоніст і збирач етнографічних матеріалів, гр.-кат. свящ.; твори видані в трьох томах 1882 «Повісті і розкази Ієроніма Аноніма».

ХИМІЙ ЄРОНІМ ІСИДОР — нар. 1919, єпископ; ректор Папської Колегії св. Йосафата (1966—74); радник Східної Конгрегації у Ватикані, з 1974 єп. у Вестмінстері.

ХИРОТЕСІЯ (гр.) — у православній Церкві призначення єпископом помічників для Богослужби (читців, співців, і піддияконів).

ХИРОТОНІЯ (гр.) — рукоположення, висвячення на диякона, священника, єпископа.

ХІРА ОЛЕКСАНДР — 1893—1987, церк.-культурний діяч, гр.-кат. свящ. на Закарпатті; професор і ректор Духовної семінарії в Ужгороді (1934—39); 1945 таємно висвячений на єпископа, заарештований 1949, помер на засланні в Караганді.

ХЛОПЕЦЬКИЙ ІВАН — церк. діяч, захисник православія; 1632—33 Перемиський православний єпископ.

ХМІЛЕВСЬКИЙ ПРОКОП — 1600—64, церк. діяч, василіанин, єп. Перемиський; 1639 ректор Духовної школи у Володимирі і архімандрит монастиря св. Спа-

са в Дубно, 1651 єп.-помічник Атанасія Крупецького в Перемишлі; з 1652 єп. Перемський.

ХОЙНАЦЬКИЙ АНДРІЙ — 1836—88, церк. діяч протоіерей, історик укр. православної Церкви, дослідник минулого Волині і зокрема Почаївської Лаври.

ХОЛМСЬКА ЄПАРХІЯ — заснована в першій половині XVIII ст. Данилом Галицьким, входила до складу Київської митрополії (періодично в XIV ст. до Галицької), 1596 за Діонісія Збіруйського прийняла Берестейську унію; 1875 єпархія приєднана до РПЦ, внаслідок чого багато свящ. депортовано на Сибір і за межі Холмщини.

ХОЛМСЬКЕ ЄВАНГЕЛІЄ (АПРАКОС) — з кінця XIII ст., написано церковнослов'янською мовою з виразними рисами укр. фонетики.

ХОМА ІВАН — нар. 1923, гр.-кат. свящ., почесний архімандрит; 1951—62 секретар архієп. І. Бучка, 1963—84 канцлер Верховного архієпископа Й. Сліпого; професор УКУ в Римі, декан богословського факультету; праці з історії укр. Церкви.

ХОМЕНКО ІВАН — 1892—1981, гр.-кат. свящ., бібліст і перекладач Св. Письма; 1918—20 працював в міністерстві закордонних справ і посольстві УНР у Відні.

ХОМИЧЕВСЬКИЙ МИКОЛА — 1898—?, православний укр. церк. діяч, з 1921 свящ. УАПЦ в Києві, протоіерей; 1929 заарештований, дальша доля невідома.

ХОМИШИН ГРИГОРІЙ — 1867—1947, гр.—кат. єп., церк. діяч; з 1904 єп. Станіславівський, 1916 пробував ввести григоріанський календар, 1921 запровадив обов'язковий цілібат свящ.; автор низки пастирських послань і статей; 1946 засуджений в Києві на 10 років, помер 1947 в тюрмі.

ХРЕБТОВИЧ МЕЛЕТІЙ — +1593, церк. діяч; 1576 архімандрит Києво-Печерського монастиря, 1588 єп. Володимирський.

ХРЕСТ — символ християнства; як знаряддя страждань і смерті Ісуса Христа шанується християнськими Церквами (за винятком деяких течій протестантства); одержав прилюдне почитання, підтверджене 73 канонами VI (692) і VII (787) Вселенських Соборів. На Україні хрестяться, складаючи для цього три перші пальці (символ св. Трійці), а два останні прикладають до долоні (символ двох природ Ісуса Христа).

ХРЕСТОБОГОРОДИЧНИЙ — церковна пісня, яка символізує плач Богородиці у стіп Спасителя.

ХРЕЩЕННЯ (ХРИЩЕННЯ) — св. Тайна християнської Церкви, перша, де через трикратне полиття водою (в РПЦ занурення в воду) і молитву людина звільняється від первородного гріха.

ХРИСТИЯНИ — визнавці науки Ісуса Христа; спочатку називалися різно: брати, ученики, вірні, вибрані, святі; назву християни вперше прийняла громада в Антіохії.

ХРИСТИЯНСТВО — релігія Ісуса Христа, Новий Завіт, оснований на Старому Завіті з доповненням віри в месіанство та божество Ісуса Христа, відкуплення, Святі Тайни, загробне життя, воскресення мертвих.

Ц

ЦАР МИХАЙЛО — 1846—1920, гал. гром. діяч, гр.-кат. свящ. співпрацівник багатьох часописів (псевдо Андріян, Круглий).

ЦАРГОРОДСЬКІ ЦЕРКОВНІ СОБОРИ — Вселенські Собори в Царгороді: 1) другий 381; 2) п'ятий 553; 3) шостий 680; 4) восьмий 870 (не признаний православними).

ЦАРСЬКІ ВРАТА — центральні двері в іконостасі, які ведуть до Престола; на них є ікона благовіщення Пресвятої Богородиці і чотири євангелисти (медальйони чотирьох євангелістів з їхніми емблемами: по правій стороні вверху св. Йоан з орлом, по лівій — св. Матей з ангелом, в нижніх медальйонах — з права св. Марко з львом, з ліва — св. Лука з волон).

ЦАРСЬКІ ЧАСИ — Богослуження, яке відправляється в Навечір'я Різдва Христового, Богоявлення і в Велику П'ятницю; їх склав Єрусалимський патріарх Софроній (+б. 641).

ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ ІГНАТІЙ — 1886—1970, церк. діяч, гр.-кат. свящ.; викладав моральне богослов'є в Гр.-Кат. Дух. Академії у Львові 1945—55 на засланні; автор «Оборона Унії», «Про апостола Юду — Тадея» та ін.

ЦЕГЕЛЬСЬКИЙ МИХАІЛ — 1848—1944, церк. і гром. діяч, гр.-кат. свящ., папський шамбелян; 1915 вивезений російською владою до Києва, 1917—18 генеральний вікарій митр. А. Шептицького на центральних землях.

України, 1919 член Укр. Національної Ради в Станіславо-
вові.

ЦЕРКВА (ГР. КІРІЯКОН — ДІМ БОЖИЙ) — 1) приміщення, де відбувається релігійний культ; вимагається, щоб Святилище церкви було звернене до сходу; храм поділяється на три головні частини: Притвор, Корабель — Храм вірних, Святилище; 2) релігійна організація, об'єднана однаковими догмами та обрядами: католицька, православна, протестантська, тощо.

ЦЕРКОВНІ ОБРЯДИ — зовнішній вияв віри і Богопочитання; термін вживається в подвійному значенні: а) канонічний обряд Церкви (Канонічне право); б) особливості Богослуження Східної і Західної Церков.

ЦІХАНОВСЬКИЙ ФЕРДІНАНД — 1759—1828, церк. діяч на Холмщині; з 1810 Холмський єпископ, сенатор польського сойму; дбав про освіту гр.-кат. духовенства, про зрівняння його в правах з латинським, але одночасно видав 1815 «Порядок церк. Богослуження» в якому вводив ряд елементів з латинського обряду, дозволяв знімати іконостаси, виголошувати проповіді польською мовою, що впливало на полонізацію укр. населення.

ЦУРКОВСЬКИЙ ЄВСТАХІЙ — 1847—1925, гал. громадсько-політ. діяч, гр.-кат. свящ., один з засновників Національно-Демократичної партії, почесний член «Просвіти», політ. і освітянський організатор Тернопільщини.

Ч

ЧАПЕЛЬСЬКИЙ ІВАН — 1850—1919, гр.-кат. свящ., гал. гром. діяч і педагог, голова Руського, згодом Укр. Педагогічного Товариства (1887—91, 1902—10).

ЧАРНЕЦЬКИЙ МИКОЛАЙ — 1884—1959, церк. діяч укр. гр.-кат. Церкви, редemptорист, з 1931 єпископ і апостольський візитатор для «католиків східного обряду» на Волині, Підляшші і Холмщині; 1945 вивезений на Сибір, де пробув 10 років, помер у Львові.

ЧАСИ (ЦЕРК.) — короткі Богослужби на кожний день у році; їх є чотири: Перший, третій, шостий і дев'ятий; це переважно приватні Богослуження, які відповідають давньому годиначисленню.

ЧАСОСЛОВ (МОЛИТОСЛОВ, ЧАСОСЛОВЕЦЬ) — церковно-богослужбова книга, в якій поміщені молитви

щоденних церк. служб; крім незмінних молитов, у Часослові є змінні піснеспіви (тропарі, кондаки), пасхалія, вказівки Церк. Уставу, тощо. Перше видання — 1491 в Кракові.

ЧЕРЛЮНЧАКЕВИЧ ІОСИП — 1829—1911, церк. діяч, гр.-кат. свящ. професор університетів у Львові і Кракові.

ЧЕРНЕЦЬ — монах (гр.), самітник, людина, яка посвятилася аскетичному життю, щоб досягнути вищу релігійну досконалість. Первісний тип ченця — це анахорет (церк. «одшельник»), ереміт («пустинник»), але перевагу взяв пізніший тип «ченців-спільножильців» (киновити), що живуть в монастирях; колыска чернецтва — Єгипет, засновник монастирського життя-св. Антоній Єгипетський (+356) і його учень св. Пахомій; на Україну чернецтво прийшло з Візантії (за Ярослава І).

ЧЕРНЯВСЬКИЙ — 1) Арсен, 1889—1944, укр. педагогічний і культурний діяч в Чехословаччині і на Закарпатті; підполковник армії УНР, доцент мінерології Укр. Господарської Академії; з 1939 православний священик; 2) Михайло, чернігівський гравер на дереві; гравюри для церк. книжок, що друкувалися в чернігівській друкарні (1740—60).

ЧЕРНЯК ОРЕСТ — 1880—1977, церк. діяч у США, родом з Закарпаття, митрополит. Спочатку гр.-кат. свящ.; на підставі боротьби проти целібату в США, створив у 1937 окрему Карпато-Руську Православну єпархію, яка увійшла до юрисдикції Константинопольського патріарха; 1938 висвячений на єп., з 1965 митр. Карпато-Руської Греко-Католицької Православної Церкви.

ЧЕХІВСЬКИЙ — 1) Володимир, 1876—1937?, гром.-політ. і церк. діяч, видатний діяч УАПЦ, з його ініціативи уряд УНР проголосив закон про автокефалію Укр. Православної Церкви; автор багатьох книжок і статей, засуджений на процесі СБУ 1930 на 10-річне ув'язнення 1937 засуджений на додаткових 10 років, загинув в ув'язненні; 2) Микола, 1878—1938, церк. діяч УАПЦ, родом з Київщини, брат Володимира. 1917—19 полковник Армії УНР; з 1921 свящ. відзначався проповідницьким хистом і прилюдними диспутами проти агітаторів безбожництва. 1927 заарештований і засланий до Саратова; 1930 засуджений на процесі СБУ на 3 роки ув'язнення, яке відбував у Ярославському ізоляторі, пізніше засланий в Сибір, де загинув.

ЧЕХОВИЧ КОСТЯНТИН — 1847—1915, церк. і гром. діяч в Перемишлі; з 1896 Перемиський єпископ. противник русофільства, заснував Укр. Інститут для дівчат, збудував Велику Духовну семінарію.

ЧИСТИЛИЩЕ — в католицькій релігії, місце, де душі померлих відбувають дочасні кари.

ЧОРТОРИЙСЬКА — 1) Олена, гром. діячка, княжна, заснувала 1594 Пересопницький монастир, при ньому школу і лікарню; 2) Софія, гром. діячка, княжна, переклала з грецької мови проповіді св. Отців (про неї згадує Кирило Транквіліон в передмові до Учительного Євангелія 1619).

ЧУБАТИЙ МИКОЛА — 1889—1975, історик укр. Церкви, педагог і публіцист, дійсний член НТШ, суспільний і католицький діяч, професор УВУ та УКУ (1963—75); автор численних наукових праць з історії укр. Церкви.

ЧУМАЇВСЬКИЙ ЯКІВ — 1889—? церк. діяч, єп. Бердичівський УАПЦ, заарештований 1931 і засланий в Сибір, дальша доля невідома.

ЧУРГОВИЧ ІВАН — 1791—1862, гр.-кат. свящ., 1828—37 вікарій Мукачівської єпархії, директор гімназії і Учительської семінарії в Ужгороді.

Ш

ШАДУРСЬКИЙ МИКОЛА — гал. церк. діяч 2-ї пол. XVIII ст., з 1751 гр.-кат. свящ., 1759—63 з доручення єп. Л. Шептицького провів візитацію Львівської єпархії, залишив 6 томів актів візитації.

ШАНКОВСЬКИЙ — 1) Амвросій, 1832—1906, гр.-кат. свящ., гал. гром. діяч і публіцист, учитель середніх шкіл, почесний громадянин м. Коломиї; численні статті, вірші, оповідання, гуморески під різними псевдонімами (Перконос, Гермоген, Пономарев, та ін.); 2) Матвій, 1759—1814, гр.-кат. свящ., професор Луцької Дух. семінарії (1790—92), з 1795 проф. морального богослов'я Львівського університету, з' 1805 член львівського крилосу і митрополичого суду; 3) Петро, 1795—1872, політ. діяч., гр.-кат. свящ.; 1848 організатор народного ополчення на Гуцульщині для боротьби з польс. нац. гвардією.

ШАРАЇВСЬКИЙ НЕСТОР — 1863—1929 архієпископ

УАПЦ (з 1921), перекладач богослужбових книжок, визначний проповідник.

ШАШКЕВИЧ — 1) Григорій, 1809—88, поет, гром.-політ. і церк. діяч, гр.-кат. свящ., 1848 голова окружної Руської Ради в Станіславові, посол до австрійського парламенту, 1858 ректор Гр.-Кат. Дух. Семінарії у Відні, 1867 посол до гал. сойму; 2) Маркіян, 1811—43, поет і речник відродження Зах. України, гр.-кат. свящ., один із «Руської Трійці»; видав альманах «Русалка Дністрова».

ШЕПТИЦЬКИЙ АНДРЕЙ — 1865—1944, видатний укр. церк., культурний і гром. діяч, митрополит Галицький, архієп. Львівський і еп. Кам'янець-Подільський. Студював право в Кракові і Вроцлаві, 1888 вступив до ЧСВВ; ігумен монастиря св. Онуфрія у Львові, 1899 еп. Станіславівський, 1900 Львівський архієп., митр. Галицький, 1901 член гал. сойму, 1903—13 заступник маршалка гал. сойму. Під час російської окупації Галичини (1914) вивезений в Росію, звільнений 1917, провів Синод Рос. Католицької Церкви в Петрограді. За оборону самостійності України заарештований поль. урядом (1923—24), звільнений після втручання папи Пія XI. Заснував Музей укр. мистецтва, Малярську школу, Народну Лічницю, був ініціатором і співзасновником Земельного банку у Львові, заснував Укр. Католицький Союз. 1904 заснував чин св. Теодора Студита, 1911 запросив до Галичини чин Редемптористів; провадив велику екуменічну і унійну діяльність; був оборонцем свого народу перед окупантами. Святість життя, душпастирська ревність, готовність на пожертву за Христа і свій народ, праця для єдності Церков були причинами почати беатифікаційний процес (з 1958). А. Шептицький залишив велику наукову спадщину: глибокі філософсько-богословські та аскетичні твори, дослідження історії Церкви та ін.

ШЕПТИЦЬКИЙ — 1) Атанасій, 1686—1746, церк. діяч, еп.; 1713 архімандрит Унівського монастиря, 1715—46 еп. Львівський, з 1729 Київський митр., боровся проти латинізації; 2) Атанасій, еп. Перемиський (1762—79), популярний серед духовенства; 3) Варлаам, 1647—1715, еп. Львівський, працював разом з еп. Й. Шумлянським над переходом Львівської єпархії на унію; 4) Климентій Казімір, 1864—1950, церк. діяч, монах-студит; був послом до гал. сойму та віденського парламенту; ігу-

мен монастиря в Уневі; заарештований більшовиками 1947, помер на засланні; 5) Лев, 1717—79, церк. діяч, єп. Львівський (1749—79), з 1762 митрополит, 1778—79 управляв Київською митрополією.

ШЕСТИДНЕВ — у візантійському і старослов'янському письменстві-філософсько-богословські твори, склалися з 6 окремих трактатів про створення світу; було кілька Шестидневів — Василя Великого, Гаврила Пісида, Івана екзарха болгарського та ін.

ШИГУРА ІОСИП — 1719—90, київський іконописець і маляр.

ШИМАНСЬКИЙ ПАВЛО — +1852, церк. діяч, прелат і декан капітули в Холмі; 1810—41 проф. Холмської єпархіальної семінарії; боронив гр.-кат. обряд перед омосковленням.

ШМОНДЮК ІОСИФ — 1912—78, гр.-кат. свящ., церк. діяч, єп. і митрополит Філадельфійський, перший єп. з народжених у США священиків, приділяв увагу розбудові укр. шкільництва.

ШПИТКОВСЬКИЙ ІВАН — 1880—1969, гал. історик і педагог. свящ.; дослідник гайдамаччини.

ШТЕФАН ОМЕЛЯН — 1868—1930, гр.-кат. свящ., закарп. освітній і господарський діяч; 1896 заснував першу на Закарпатті читальню «Просвіти»; сприяв організації кредитних кас, піднесенню сільського господарства.

ШТУНДИЗМ — один з виявів протестантизму; в побутовій мові — загальна назва різних течій євангельських християн.

ШУГАЙДА МАКАРІЙ — бл. 1690—1778, церк. діяч і педагог, ігумен кількох монастирів ЧСВВ на Закарпатті.

ШУМБОРСЬКИЙ ПИЛИП ФЕЛІЦІАН — 1771—1851, церк. діяч, василіанин; з 1828 Холмський єп., не піддався змушенню перейти на православ'я, намагався очистити обряд від латинізмів, але не за синодальними взірцями.

ШУМЛЯНСЬКИЙ — 1) Атанасій (Олександр), Луцький єп. 1686—95; 1688 прийняв гр.-кат. віровизнання, але унію в єпархії проголосив його наслідник; 2) Гедеон, +1705 або 1706, василіанин, з 1702 гр.-кат. архієп. Смоленської єпархії (поза Росією); 3) Йосиф Іван, 1643—1708, церк. діяч, з 1676 єп. Львівський, 1700 з цілою єпархією прийняв унію; піддержував зв'язки з І. Мазепою; 4) Кирило, +1726, церк. діяч, василіанин, гр.-кат. адміністратор Луцької єпархії; виїхав в Київ, де прийняв хіротонію від православного митр. і призначений

еп. Переяславським (1715—24); 5) Онуфрій (Йосип), +1762, церк. діяч, гр.-кат. еп. Перемиський, Сяноцький і Самбірський.

ШУХЕВИЧ ОСИП — 1816—70, гр.-кат. свящ., належав до кола «Руської Трійці», перекладав Вергілія, Шульце, Гердера.

Щ

ЩАВНИЦЬКИЙ МИХАЙЛО — 1754—1819, церк. діяч, здобув філософську і богословську освіту у Відні; організатор «Студіум рутенум» при Львівському університеті; з 1787 крилошанин і директор Духовного ліцею в Мукачеві.

ЩЕРБАЦЬКИЙ ТИМОФІЙ — 1698—1767, світс, Щербак Тихон, церк. діяч; ігумен Мгарського (1737—40), Видубицького Києво-Михайлівського та архімандрит Києво-Печерського монастирів; з 1748 Київський митрополит, з 1757 митрополит Московський.

ЩЕРБАЦЬКИЙ ЮРІЙ (ГРИГОРІЙ) — +1754, церк. діяч і письменник; ієромонах Києво-Софійського монастиря, викладач піітики в Київській Академії та її префект (1752—53), автор драми «Трагедокомедія, нарицаемая Фотій».

ЩИРСЬКИЙ ІВАН — у чернецтві (з 1689) Інокентій, бл. 1650—1714, визначний гравер на міді доби барокко; у 1690-у роках заснував Любецько-Антоніївський скит-монастир і став його ігуменом, при підтримці І. Мазепи почав і в 1711 збудував церкву св. Онуфрія в Любечі (біля Чернігова).

ЩУРОВСЬКИЙ ТИМОФІЙ — 1740—1812, василіянський місіонер і проповідник, ігумен монастиря в Білій; 1792 заснував жіноче згромадження Йосафаток, для якого сам склав правила; автор духовних віршів (поль. мовою) і наукових творів.

Ю

ЮДА — ім'я багатьох біблійних осіб: 1) четвертий син Якова, від нього юдейське плем'я, край Юдея і назва євреїв — юдеї; 2) див. Іскаріот Юда; 3) див. Варсава; 4) Тадей, апостол; 5) Макавей, син Мататії.

ЮДАІЗМ — мойсеїзм, єврейська релігія, яка ґрунтується на науці Мойсея.

ЮДЕЯ — стара назва Палестини взагалі і її південна частина зокрема.

ЮДИТ — єврейська героїня, вбила Олоферна; про неї «Книга Юдити».

ЮЗИЧИНСЬКИЙ АНТІН — 1815—86, церк. і політ. діяч, гр.-кат. свящ.; 1846—54 проф. Львівського університету, за дорученням митр. М. Левицького викладав укр. мовою, не зважаючи на опір керівництва університету; з 1857 ректор Дух. семінарії в Перемишлі; 1861, 1866 і 1873 депутат гал. сойму і віденського парламенту.

ЮРИК СТЕПАН — 1868—1937, гал. політ. і гром. діяч, гр.-кат. свящ., парох Золочева, шамбелян; діяч Укр. Нац.- Дем. Партії, 1918—19 член Укр. Нац. Ради.

ЮРІЙ ЖЕВЧЕНКО — 1883—?, церк. діяч, архієпископ УАПЦ; 1914—17 військовий свящ., 1920 організатор Всеукраїнської Православної Церковної Ради, 1924—28 єп. у Полтаві, згодом в Одесі; 1929 заарештований, загинув в Караганді за невідомих обставин.

ЮРІЙ МІХНОВСЬКИЙ — 1868—1937, церк. діяч, архієп. УАПЦ, з 1931 перебував у Києві як настоятель Софійського собору; 1937 заарештований і розстріляний.

ЮРІЙ ТЕСЛЕНКО — 1894—1943, єп. УАПЦ; з 1925 єп. Білоцерківський (до 1930); 1931 засланий до концтаборів на 10 років, з 1941 працював як колгоспний робітник, помер у Вінниці.

ЮРІЙ ЯРОШЕВСЬКИЙ — 1872—1923, церк. діяч, митр. православної Церкви в Польщі; з 1910 ректор Петербургської Дух. Академії; 1919 Харківський архієп.; 1921 Константинопільським патріархом призначений екзархом Православної Церкви в Польщі, що відповідало бажанням укр. церк. діячів; 1923 застрілив його російський архімандрит С. Латишенко; автор наукових праць.

ЮХИМ КАЛІШЕВСЬКИЙ — 1892—?, церк. діяч з Київщини, єп. УАПЦ Черкаської округи (1922—29); заарештований 1930, дальша доля невідома.

ЮШКЕВИЧ АМВРОСІЙ — 1690—1745, православний церк. діяч, викладач Київської Академії, ігумен Вілейського Святодухівського монастиря; 1740 архієп. Новгородський.

Я

ЯВДОСЬ МИТРОФАН — 1903—66, церк. діяч УАПЦ; з 1925 свящ., після 1944 на еміграції; автор праці «УАПЦ. Документи для історії УАПЦ» (1956).

ЯВОРСЬКИЙ ІВАН — 1856—1930, гал. гром. і політ. діяч, гр.-кат. свящ.; націонал-демократ, посол до гал. союму, член Укр. Нац. Ради ЗУНР, активний в боротьбі за укр. шкільництво, приймав участь в організації рілньничих страйків 1902.

ЯВОРСЬКИЙ СТЕФАН — 1658—1722, світс, ім'я Семен, виходець з Галичини; освіту здобув в Києво-Могилянській Академії та єзуїтських школах Любліна, 1689 прийняв чернецтво; був проф. Київської Академії, 1702 єкзархом і блюстителем патріаршого престолу, з прихильника І. Мазепи став його очорнювачем; освічений богослов і літератор, залишив багато проповідей, трактатів, віршованих творів.

ЯКИМОВИЧ ГНАТ — 1831—78, гал. письменник, гр.-кат. свящ., драма «Роксоляна» та ін.

ЯКІВ — апостоли, святі: 1) Молодший, «брат Господній», син Алфея й Марії сестри Марії Діви; 2) Старший, син Зеведея брат Івана Євангелиста.

ЯРЕЩЕНКО ОЛЕКСАНДР — 1890—?, церк. діяч, архієп. УАПЦ; 1923—26 архієп. Харківський; визначний проповідник і противник більшовизму; заарештований 1926, помер в ув'язненні, рік смерті невідомий.

ЯСИНСЬКИЙ ВАРЛААМ — 1627—1707, церк. діяч, Київський митр.; 1667—73 ректор Києво-Могилянської Академії; настоятель Києво-Печерського монастиря, автор церковно-релігійних творів.

ЯФЕТ (БІБЛ.) — один з трьох синів Ноя.

ЯХИМОВИЧ ГРИГОРІЙ — 1792—1863, церк. і гром.-політ. діяч в Галичині; з 1816 свящ., з 1819 проф. богословія у Львівському університеті, 1841—48 єпископ-помічник митр. М. Левицького, 1848 перший голова Головної Руської Ради і посол до віденського парламенту; з

1860 Львівський митрополит; відстоював укр. права, укр. мову; автор проповідей і богословських статей.

ЯЦЕНКО ЛУКА — 1729—1807, церк. діяч і письменник, родом з Полтавщини, настоятель посольської церкви в Константинополі; володів французькою, грецькою і турецькою мовами, залишив 13 томів описів подорожей по Близькому Сході.

ЯЦЕНТИЙ ІВАН — 1896—1970, керівний діяч Укр. Євангельського Об'єднання в північній Америці (УЄО); з 1967 член Секретаріату СКВУ.

ЯЩУРЖИНСЬКИЙ ГЕОРГІЙ — +1852, православний діяч, ректор Подільської Дух. семінарії, 1824 Полтавський еп., з 1830 Архангельський, з 1845 архієп. Тобольський.

УКРАЇНСЬКА ЦЕРКВА

1892—1992

Хронологічна таблиця.

- 1892 — Заснування згромадження Сестер Служебниць в Галичині.
- 1893 — Заєнування Колегії св. Йосафата в Римі.
- 1900 — Галицьким митрополитом став Андрей Шептицький (1900—44).
- 1903 — У Відні опубліковано Святе Письмо українською мовою (переклад П. Куліша, І. Нечуя-Левицького, І. Пулюя).
- 1904 — Відновлення Чину Студитів у Галичині.
- 1906 — Перехід на римо-католицизм частини українців на Холмщині і Підляшші.
- 1907 — Заснування Холмської православної єпархії. Перше греко-католицьке єпископство в США; 1912 в Канаді.
- 1911 — Заснування української вітки Чину Редemptористів у Галичині.
- 1914 — Переслідування російською окупаційною владою Греко-Католицької Церкви в Галичині.
- 1917 — Створення Всеукраїнської Православної Церковної Ради у Києві.
- 1918 — Всеукраїнський Церковний Собор у Києві.
- 1918 — Собор Російської Православної Церкви формально визнав автономію Православної Церкви на Україні.
- 1919 — Закон уряду Директорії УНР про автокефалію Української Православної Церкви.
- 1920 — Запровадження celibату в Станіславівській греко-католицькій єпархії (1925 у Перемиській).
- 1920 — Всеукраїнська Православна Церковна Рада проголосила (18 травня) Українську Православну Церкву автокефальною. Початок православного руху на Закарпатті.
- 1921 — Всеукраїнський Церковний Собор у Києві (14—30. X) створив УАПЦ під проводом митр. В. Липківського (1921—27).
- 1923 — Заснування Українського Богословського Товариства у Львові.

- 1924 — Православна Церква в Польщі отримала автокефалію з Царгороду.
- 1925 — Заснування протестантських формацій в Галичині.
- 1926 — Уряд УРСР заклав Києво-Печерську Лавру, оголосивши її заповідником.
- 1928 — Заснування Греко-Католицької Академії у Львові.
- 1929 —
- 30 — Арешти діячів УАПЦ за приналежність до СВУ.
- 1930 — Надзвичайний ліквідаційний Собор УАПЦ в Києві. Відновлена Українська Православна Церква під проводом митр. І. Павловського (проіснувала до 1936).
- 1931 — Товариство ім. П. Могили в Луцьку ширить
- 39 — укр. православну думку.
- 1932 — Заснування української вітки Селезіан.
- 1933 — Заснування Католицької Асоціації Української Молоді «Орли» (Львів).
- 1934 — Утворення Лемківської Апостольської Адміністрації (до 1945).
- 1934 — Демонстрація укр. католицької молоді «Українська Молодь Христові» у Львові.
- 1934 — Радянська влада знищила Михайлівський Золотоверхий монастир у Києві та заборонила богослуження в Софійському соборі.
- 1938 — Нищення польською владою православних церков на Холмщині і Підляшші.
- 1942 — Відновлення УАПЦ, висвячення трьох єпископів; на Соборі в Києві (травень) обрано архієпископом Полікарпа Сікорського (і митр.), висвячено 6 єп., а влітку 1942 в Луцьку 4 єп. і в Києві 2 єп. Спроба об'єднати УАПЦ з Автономною Правосл. Церквою на Україні (митр. О. Громадський) заборонена німецькою владою.
- 1944 — Смерть митр. Андрея Шептицького; його наступником став Йосиф Сліпий.
- 1945 — Ув'язнення ієрархії Укр. Гр.-Кат. Церкви на чолі з митр. Й. Сліпим.
- 1945 —
- 48 — Заснування УАПЦ в Німеччині, Бельгії, Франції, Англії, Австралії, Аргентині і Бразилії.
- 1946 — На т. зв. «Соборі Гр.-Кат. Церкви» у Львові проголошено ліквідацію Берестейської унії.

- 1949 — На релігійному з'їзді в Мукачеві оголошено не дійсною Ужгородську унію з Римом.
- 1950 — Ліквідовано Гр.-Кат. Церкву на Пряшівщині (відновлена 1968).
- 1952 — Заснування Укр. Папської Малої Семінарії у Люрі (Франція), 1956 перенесена до Риму.
- 1957 — Посилена антирелігійна акція на Україні; лік-
- 64 — відація близько половини церковно-релігійних установ (парохій, монастирів, семінарій).
- 1963 — Митр. Йосиф Сліпий прибув з заслання до Риму. Заснування Укр. Кат. Університету св. Климентія в Римі.
- 1964 — Декрет II Ватиканського Собору про Католицькі Східні Церкви. Початок патріархального руху в Укр. Кат. Церкві.
- 1963 — Синоди — конференції укр. кат. еп. в Римі, пі-
- 65 — зніше т. зв. Архієпископські синоди: 1969, 1971, 1973, 1975.
- 1966 — Призначення митр. Філарета Денисенка «екзархом всієї України».
- 1971 — Виступ кардинала Й. Сліпого на Синоді єпископів в обороні Української Церкви (вдруге 1974).
- 1971 — Архієпископ Мстислав Скрипник — митр. УПЦ в США; з 1969 також митр. УАПЦ.
- 1972 —
- 73 — Собори УАПЦ в Лондоні і Парижі.
- 1972 — Василь Величковський, еп. підпільної Гр.-Кат. Церкви на Україні, звільнений з в'язниці, прибув до Риму (помер у Вінніпезі 1973) його наступником став еп. Володимир Стернюк.
- 1980 — Надзвичайний Синод єпископів Укр. Кат. Церкви в Римі обрав, а папа іменував митр. Мирослава Любачівського наступником митр. Й. Сліпого.
- 1982 — Секретарем Конгрегації для Східних Церков став архієп. Мирослав Марусин. На Україні виникла Ініціативна група захисту прав гр.-кат. вірних і Церкви, очолена Й. Терелею.
- 1983 — Синод укр. кат. ієрархії в Римі ухвалив статут Священного Синоду єпископів Помісної Української Католицької Церкви.
- 1989 — Богатолюдні маніфестації, Богослуження та ін-

- ші масові заходи у Львові з вимогою легалізації Укр. Гр.-Кат. Церкви.
- 1989 — Навернення громади Львівської Преображенської церкви на чолі з о. Я. Чухнієм до гр.-кат. обряду.
- 1991 — Приїзд у Львів на постійне місцеперебування Блаженнішого Мирослава Івана кардинала Любачівського. Відкриття багатьох гр.-кат. церков, Духовної семінарії св. Духа, дяківсько-регентської школи у Львові.
- 1992 — Синод РПЦ в Москві відмовив в наданні Укр. Православній Церкві автокефалії. Митр. Філарет позбавлений всіх священничих чинів, назначено нового митр. Володимира. Митр. Філарет з частиною єпископів оголосив об'єднання з УАПЦ під зверхністю патр. Мстислава (з назвою УПЦ — Київський патріархат).
- 1992 — Відновлене видавництво журналу «Місіонар» ЧСВВ.
- 1992 — Урочисте перезахоронення тлінних останків патр. Й. Сліпого в крипті Святоюрського храму у Львові.

КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ

Леонтій?	989—1004	Олексій	1354—1378
Іван?	1004—1034	Михаїл III	1378—1379
Теопампт	1037—1043	Кипріян	1381—1382
Іларіон	1051—?	Пімен	1382—1385
Юрій	1069—1072	Денис	1384—1385
Іван II	1081—1089	Кипріян	1389—1406
Іван III	1089—1090	Фотій	1408—1415
Єфрем	1090—1096	Григорій	
Микола	1097—1102	Цимвлак	1415—1419
Никифор I	1103—1121	Фотій	1420—1431
Микита	1121—1126	Гарасим	1432—1435
Михаїл I	1131—1145	Ісидор	1436—1458
Клим		Григорій II	1458—1472
Смолятич	1147—1163	Мисаїл	1474—1480
Константин I	1156—1159	Симеон	1481—1488
Теодор	1161—1162	Іона Глезна	1488—1494
Іван IV	1164—1166	Макарій	1495—1497
Константин II	1169—1171	Йосиф I	
Михаїл II	1171—1182	Болгарин	1498—1501
Никифор II	1182—1200	Іона II	1502—1507
Матвій	1200—1220	Йосиф II	
Кирило I	1224—1233	Солдан	1507—1521
Йосиф I	1237—1240	Йосиф III	1522—1534
Петро		Макарій II	1534—1556
Акеревич	1242—1246	Сильвестер	
Кирило II	1250—1281	Белкевич	1556—1567
Максим	1283—1305	Іона III	1568—1577
Петро	1308—1326	Ілля Куча	1577—1579
Теогност	1328—1353	Онисифор	
Теодорит	1352—1356	Дівочка	1579—1588

КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ (уніатські)

Михайло Рогоза	1588—1599
Іпатій Потій	1600—1613
Йосиф Рутський	1614—1637
Рафаїл Корсак	1637—1640
Антін Селява	1641—1655
Гавриїл Коленда	1666—1674
Кипріян Жоховський	1674—1693
Лев I Заленський	1694—1708
Юрій II Винницький	1708—1713

Лев II Кішка	1714—1728
Атанасій Шептицький	1729—1746
Флоріан Гребницький	1748—1762
Пилип Володкович	1762—1778
Лев III Шептицький	1778—1779
Язон Смогожевський	1780—1788
Теодосій Ростоцький	1788—1805
Іраклій Лісовський	1806—1809
Григорій Коханович	1809—1813
Йосафат Булгак	1817—1838

КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ (православні)

Іов Борецький	1620—1631
Ісаак Борискович	1633
Петро Могила	1633—1647
Сильвестр Косів	1647—1657
Денис Балабан	1658—1663
Йосиф Тукальський	1664—1676
Антін Винницький	1675—1679

КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ (промосковської орієнтації)

Гедеон Четвертинський	1685—1690
Варлаам Ясинський	1690—1707
Йосиф Краковський	1707—1718
Варлаам Ванатович	1722—1730
Рафаїл Заборовський	1731—1747
Тимотей Щербацький	1747—1757
Арсеній Могилянський	1757—1770
Гавриїл Крем'янецький	1770—1783
Самуїл Миславський	1783—1796
Єротей Малицький	1796—1799
Гавриїл Банулеско	1799—1803
Серапіон Александровський	1803—1819
Євгеній Болховітінов	1822—1837
Філарет Амфітеатров	1839—1857
Ісидор Нікольський	1858—1860
Арсеній Москвін	1860—1876
Філотей Успенський	1876—1882
Платон Городецький	1882—1891
Йоаннікій Руднев	1891—1900

Теогност Лебедев	1900—1903
Флавіан Городецький	1903—1912
Володимир Богоявленський	1914—1918
Антоній Храповицький	1918—1921
Михайло Єрмаков	1921—1929
Николай Ярушевич	1939—1944
Йоан Соколов	1945—1967
Філарет Денисенко	1968—1991
Володимир Сабодан	1992—

КИЇВСЬКІ МИТРОПОЛИТИ УАПЦ

Василь Липківський	1921—1927
Микола Борецький	1928—1930
Полікарп Сікорський (з 1944 в еміграції)	1942—1953
Йоан Боднарчук	1989—1990
Мстислав Скрипник (патріарх)	1990—1993

МИТРОПОЛИТИ ГАЛИЦЬКІ

Ніфонт	1302—1305
Петро	1308—1326
Гавриїл	1328—
Теодор	1337—1347
Антоній	1370—1391
Симеон	1391—1392
Іван Луцький	1393
Михайло Левицький	1816—1858
Григорій Яхимович	1860—1863
Спиридон Литвинович	1863—1869
Йосиф Сембратович	1870—1882
Сильвестр Сембратович	1885—1898
Юліан Куїловський	1899—1900
Андрей Шептицький	1900—1944
Йосиф Сліпий	1944—1984
Мирослав Іван Любачівський	1984—

ВИКОРИСТАНІ ДЖЕРЕЛА

1. A. Thovsano. Yeas of Cristianity in Ukraine, New York—Baltimore—Toronto, 1988.
2. Возняк М. «З культурного життя України XVII—XVIII вв»—Записки Наукового товариства ім. Шевченка, т. CVIII. 1912.
3. Возняк М. «Письменницька діяльність Івана Борецького на Волині і у Львові», Львів, Вид-во ЛДУ, 1954.
4. Газети: «Мета», число 7, 1992; «Літературна Україна», № 28, 1992.
5. Грицай М. «Давня українська література», Київ, 1978.
6. Грубер Р. «Всеобщая история музыки», т. I, Москва, 1960.
7. Грушевський М. «З історії релігійної думки на Україні», Львів, 1925.
8. Dmytro Blazejewski. «Ukrainian catholic clergyin diaspora», Roma, 1988.
9. Енциклопедія українознавства, Париж — Нью-Йорк, 1955—1984.
10. Історія української доживтневої музики, Київ, 1969.
11. Катрій Ю. «Пізнай свій обряд», Нью-Йорк — Рим, 1982.
12. Крип'якевич І. «Історія України», Львів, 1990.
13. Кудрик Б. «Огляд історії української церковної музики» (Праці греко-католицької богословської академії у Львові), т. XIX, Львів, 1937.
14. «Літопис руський», Київ, 1989.
15. Лотоцький О. «Українські джерела церковного права», Варшава, 1931.
16. Любачівський М. І. «Літургіка», Рим, 1990.
17. Матеріали ЦДІА України в м. Львові.
18. Музыкальная энциклопедия, т. 1—6, Москва. 1973.
19. Словник іншомовних слів, Київ, 1974.
20. Соловій М. «Божественна Літургія», Рим, 1964.
21. Стешко Ф. «З історії української музики XVII ст. Церковна музика», журн. «Українська музика», ч. 8, 1937.
22. Томашівський С. «Зверхня історія київсько-руської Церкви» (Записки Чина СВВ, т. 1—4), Жовква, 1932.
23. Українська загальна енциклопедія, Львів-Станіслав-Коломия, 1930—35.

24. Український радянський енциклопедичний словник, Київ, 1966—68.

25. Федорів М. «Обрядові співи української Церкви галицької землі», Філадельфія, Па, 1983.

26. Федорів Ю. «Історія Церкви в Україні», Люблін, 1991.

27. Федорів Ю. «Пояснення церковних Богослужень» і Святих Таїн», Торонто, 1976.

28. Хома І. «Нарис історії Вселенської Церкви», Рим, 1990.

29. Церковні пісні, вид. «Церква в потребі», 1989.

30. Таблиця «Київські митрополити» подана в основному з «Літопису християнської України», А. Г. Великий, вид. оо. Василян, Рим, 1968—1977, т. I—IX.

Здано до набору 03.02.94. Підписано до друку 25.07.94. Формат паперу $70 \times 90^{1/32}$. Папір друкарський. Друк високий. Ум. др. арк. 5,5. Ум. фарбо-відб. 5,5. Тираж 5000. Зам. 131.

Видавництво «Основа», 290004, м. Львів, вул. Дарвіна, 4-а.

Навчально-виробничі майстерні Львівського поліграфічного технікуму, 290004, м. Львів, вул. Винниченка, 12.

